

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM

Majthényi György: Az ember nem lehet soha elég jó...

Ágoston Júlián: Rohanás tavaszlángban (Vers)

Jékely Zoltán: Hat szekér (Vers)

Kornis Gyula: Az érzelem a politikában

Mályusz Elemér: Gróf Bethlen István beszédei

Komáromi János: Rejtett zug (Regény)

Elvek és művek

Színházi, képzőművészeti

és zenei szemle

Gépművészet: a film

Külföldi krónika

1933. ÉV

5. SZÁM

XI. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

MÁJUS 1.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tisztviselőknak 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

Németh Antal dr., folyóiratunk belső munkatársa minden kedden és esütörtökön 5—7-ig szerkesztőségi órát tart.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Majthényi György: Az ember nem lehet soha elég jó	321	Kornis Gyula: Érzelem a politikában ...	338
Ágoston Júlián, Jékely Zoltán: Versek ...	336	Mályusz Elemér: gróf Bethlen István be- szédei	353
Szönyi István eredeti rézkarca	337	Komáromi János: Rejtett zug (Regény)	358

ELVEK ÉS MŰVEK:

Dénes Tibor: Mécs, Isten szavának trom- bitája	365	Juhász Margit: Szeben Klára: Hét esz- tendő	372
(T—th J—e.): vitéz József Ferenc főher- ceg: Ezüst vizek felett	367	Szabó Zoltán: Két olasz regény magyar nyelven	373
Szöke Sándor: Tíz verseskötet	367	Juhász Vilmos: Tomcsányi János: Len- gyelország	374
Juhász Margit: Komáromi János: Haran- goz a mult	369	m.; Wilhelm Munnecke: Hagenbeck mun- kában	377
Fábián István: Riedl Frigyes: Vajda, Re- viczky, Komjáthy	370	(T—e.); Gr. Cz. Andrásy Ilona: Adósom vagy élet	377
Kerecsényi Dezső: Bornemissza Péter Elektra-drámája	371		

SZEMLE:

Kolosváry Bálint: Concha Győző	378	R. Simonffy Margot előadói estje	387
s.; Kozma Andor	379	Képzőművészet	388
Színház	380	Zene	390

GÉPMŰVÉSZET: A FILM:

Gondolatok a moziról	393	Filmről-filmre	394
-----------------------------	-----	-----------------------	-----

KÜLFÖLDI KRÓNIKA:

Hambas Béla: «Az arany sólyom» — egy névtelen siker	397	vitéz Kenyeres Jánosné: Claire Sheridan Innen — onnan	400
---	-----	---	-----

AZ EMBER NEM LEHET SOHA ELÉG JÓ.

I.

KETTEN voltak a félszakaszban: Tremb népfölkelőhadnagy és Varnnik zászlós. Az előző este vagonirozták be a zászlóaljukat s azóta jóformán mindig aludtak. Tremb az ülésen, Varnnik a padlón. Tremb, valahányszor fölébredt, mindig azt érezte, hogy még nem pihente ki eléggé magát s úgy tetszett neki, mintha a fáradság szinte érzékelhetően párologna ki a tagjaiból. Nyujtózkodva mondta a zászlósnak:

— Azt hiszem, két hétig is tudnék egyfolytában aludni.

A zászlós jóvágányon bölintott, de láthatóan más járt az eszében, mert jóideje már csak az ablak előtti tájat figyelte: merre is halad a vonatjuk? Tremb, mivel nem kapott választ, duruzsolva folytatta:

— Kellene is, hogy behozzam a sok mulasztást... Kutyaiddó volt ez a két hét... Tudok én dolgozni, fiam, de hát nem vagyok már mai gyerek és ez a fene strapa, hajkurászás... Az ember gondolkozni se ért rá, mi? Te nem úgy voltál?... Barátom, nekem, mintha megállt volna az eszem, amióta berukkoltam. Mintha választóvízbe kerültem volna, mindent lemart rólam ez az idő, a multamat, a jelenemet, a gondolataimat, a terveimet, no még a húsomat is — és marokra fogta hasán a bő zubbonyt.

Kicsit eltűnődött. A szomszéd szakaszból énekeszó hallatszott át, s ez mintha megütött volna benne valami emléket.

— Az embernek úgy tűnik fel, — mondta — mintha csak álmodta volna, hogy civil is volt valamikor... Pedig két hét előtt még...

Hirtelen fölugrott, mintha megijedt volna valamitől.

— Tee, — suttogta a zászlós felé — leszünk-e mégegyszer azok, akik voltunk?

Varnnik legyintett, hogy most kisebb gondja is nagyobb annál.

— Azt hiszem, nagy slamasztikába kerültek a mieink Zimonynál. Alighanem odavisznek... De én nem bánom... Nem bánok én már semmit. Hanem mért nem mondják meg, hogy hova visznek? Mi? Mondd, öregem, mért nem mondják meg?

— Zimony — ismételte meg Tremb s néhány ismerős cég neve ködlött az agyába. Gabonát szállított nekik. — Zimony! Tudod, hogy még sose voltam ott életemben?

— Na, látod, tiszta haszon. Most ingyen kerülsz oda — mondta keserűen Varrnik. — Sorba látogathatod a boltosokat, ha ugyan — élnek még . . .

— Zimony — mondta még egyszer Tremb és mind élénkebben állt eléje elmúlt élete.

Terménykereskedő volt. Minden idegével az üzletben élt, meg-nősülni se ért rá és csak akkor vette észre, hogy harminchat éves, amikor a háború kitört s be kellett vonulnia. Azalatt a két hét alatt, amíg a csapatnál volt, valami riadalom költözött a lelkébe. A világvihar forgója elkapta a helyéről, más embereket, más várost, más lehetőségeket libbentett elébe és azt a sítot, amelyen addig állt, szinte elérhetetlen messzeségbe lendítette. Csodálkozva és riadtan hallgatta tisztársainak beszédét, amely élesen különbözött volt kollégáitól, megütődve figyelt fel a legénység hangjaira és azok a fogalmak, amelyeket addigi életében csak roppant felületesen értékelt, mint például: család, gyermek, feleség, szülők, egészen különös jelentőséget nyertek előtte. Megérezte, hogy vannak az üzleten, a munkán kívül más dolgok is, amelyek az ember életvágját, ambícióját fűthetik. Eddig is tudta, hogy vannak, de csak, mintahogy azt is tudta, hogy valahol van egy Niagara nevű vizesés. De most az emberek aggodalommal, rémült életkedvvel zsúfolt élete sok eddig elhanyagolt emberi vonatkozásra eszméltette. Hiszen húszéves kora óta jóformán teljesen egyedül élt és mindig csak az üzletnek. Hatalmas munkát fejtett ki és jelentős vagyonra tett szert. Meghitt embere is csak egy volt, Seres bácsi, a cégvezetője, hatvanéves ember, aki még az apját is ismerte volt.

A vidéki város felbolygatott, idegen embertömegében, amely szinte értelmetlenül hullámozott, zúgott és lobogott körülötte, akár a nádrengeteg a szélben, jóideig elveszettnek érezte magát. Ijedten figyelt minden hangra és néha zaklatottan futott volna a telefonhoz: «Halló! Seres bácsi, a Perltől vegyék át azt a negyvenöt vagon búzát!» Vagy Vali kisasszonyt kereste: «Kérem, diktálok!» És volt, hogy az agyába horgolódott utasítások sorsa lázasán érdekelte: Seres bácsi nem feledkezett-e el erről, vagy arról? És izgatottan bontogatta érkező leveleit. De ez csak ideig-óráig tartott. A fölkavart élet zavaros hullámai napról-napra messzebb sodorták multjától, érdeklődése ellanyhult, új rend ágyazott medret tevés-vevésének, parancsok rángatták és ő, aki, mióta az eszét tudta, mindig parancsolt, — engedelmeskedett.

Lenyüggözött engedelmeskedett. A testi fáradtság mindjobban úrrá lett nemcsak az izmain, hanem az idegein is és boldog volt, ha a szokatlanul robotoló testet megpihentethette és maga mély, álomtalan álomba szédült. Mert már pitymallat előtt fölserkentették s akkor kábolyogva rohant a dolga után, amely késő estig ki nem engedte karmaiból. Sokszor úgy tetszett neki, hogy agyából végkép kipárolgott minden önálló gondolat és minden funkciója annyi csupán, hogy jól-rosszul mozgásba hozza az izmait.

Ez a pihenés újra fölsorjázta régi kapcsolatait az étellel, akár a bevonulása utáni napokban. De most ijedten eszmélt arra, hogy ez a kavarodás mind távolabb sodorja a multat és mohón kapaszkodott az agyában feltünező képekbe, mintha azzal, hogy rájuk gondol, meg tarthatná őket való valóságnak, holott jól érezte: minden, ami eddig volt, már csak emlék...

Látta az irodáját, az alkalmazottait, a telefonját. Az íróasztalán az előjegyzési naptárt s egy vastag kék ceruzát, amelyet telefonálás, vagy tárgyalás közben az ujjai közt sodorgatott; Vali kisasszony a gyorsírófüzetét böngészte, Seres bácsi az óráját nézegette: Na, azt hiszem, átmehetnénk egy kicsit a tőzsdére, a Gottlieb az imént kacsázott el az ablak alatt... Alkuszok jöttek, mentek, ismerősök szőlították meg, beállt egy csoportba, félfülle hallgatta a híreket, és az agya pontosan latolgatott minden hangulatot, következtetett, számolt; valami ajánlatra tagadóan rázta meg a fejét s közben hunyorított Seres bácsinak, hogy vigyázzon, a Hengermalmit ne engedje el, azt, hacsak lehet, meg kell csinálni... Összetanulva dolgoztak, megértették egymást egy jelből, félszóból és amíg a gabonamintákat látszólag érdektelenül nézegették, agyuk lázasan mérlegelt minden eshetőséget.

Együtt is ebédeltek, mert Seres bácsi özvegy ember volt és ebéd után újra beültek az irodába, a szállítmányokat elintézni, a felekkel alkudozni. Leveleket diktált, vidéki állomásokra telefonált, a vasútnál valami baj volt, a tárolóba személyesen kellett elmennie és úgy jött az este, hogy még észre se vette. És most ez mind már csak emlék?

A szíve zaklatottan vert.

A zászlós az ablak mellett nézegette a térképet.

— Mégse Zimonymnak megyünk — mondta egy idő múlva. — Nem Érttem. Úgy látszik, Indijánál eltértünk. — Egyszerre fölkiáltott: — Biztos, hogy Sabácba visznek, biztos! — és mintha valami végzetes szerencsétlenségtől tartana, leejtette a térképet és összekulcsolta a kezét.

Tremb lelkével kockáztak az érzések. Soha még ilyen bizonytalanságban nem volt. Ha hallotta is a zászlós felkiáltását, nem értette meg. De nem értette meg önmagát sem, idegen volt az érzései erdejében. Hát mi ez? Tulajdonképen hogy lehetséges ez? Búza az ember, hogy bezsákolják, aztán fölrakják valamelyik vonatra s viszik el, ismeretlen vidékre?

A cipőjét nézegette, ezt az erős, nehéz fűzőcipőt, amelyet alig pár nap előtt vett s a katonanadrágját, ez is erős szövethől készült bricsesz volt, amelyet azelőtt sose hordott és a tagjai olyan idegeneknek tetszetek előtte, mintha kölcsönkapta volna őket valakitől.

Egyszerre úgy tetszett, hogy meg kellett érintenie a zászlós vállát, pedig sose bizalmaskodott azelőtt senkivel.

— Tudod-e, hogy tulajdonképen gazdag ember vagyok? — mondta hirtelen és maga is csodálkozott ezen az akaratlan vallomáson. — És

egyedül állok a világon... Senkim, senkim... Tizenkétéves voltam, amikor az anyám meghalt s alig maturáltam le, az apám is. Azt mondhatnám, hogy Seres bácsi nevelt. Seres bácsi volt a szárazdadám... Holnap reggel, vagy még ma éjjel jöhet egy golyó és én még el se búcsúztam tőle... Látod és még végrendeletet se csináltam... Azt beszélik, Sótér kolléga, hogy legyen, kire maradjon a háza, földje, dispenczióval elvette a szakácsnéját... Nekem még szakácsném se volt... Hát kire marad majd a vagyonom?

A zászlós idegesen nézett rá.

— Na, hallod!... Ilyen gondokat csinál magának a gazdag ember... Igazán, mintha bosszantani akarná. Ha én elpusztulok, éhenhal az anyám is, mert én tartottam eddig el... Beteg, nem tud dolgozni... Menyasszonyom is van... Persze, Isten tudja, hogy mikor vehettem volna el... És most belevisznek ebbe a slamasztikába, az ember megvakulhat, vagy levágják a kezét, lábát... Mi lesz akkor? Kiülünk az utcára szegény világtalannak?... Hiszen, ha mindjárt meghalhatna az ember! Villámgyorsan, szenvedés nélkül...

— Meghalni? — ismételte gépiesen a hadnagy — és messzire néző tekintettel fordult az ablak felé.

A vonat nagyokat ugrott a sinek kapcsolópontjain, aztán, mintha házak között szaladna, élesebb lett a kattogása. Mindketten kinéztek az ablakon: állomásra futottak be. A tisztiszolga megjelent az ajtóban.

— Itt kiszállunk, hadnagy úr — jelentette élénken.

— Máris? — motyogta Tremb és ügyetlenkedve gombolta be lötyögő zubbonyát. — No, szedd össze a cókmókomat...

Aztán leszállt, nehézkesen, fáradtan és úgy érezte, hogy sose volt még ennyire távol mindattól, amit életnek ismert.

II.

Széles országúton meneteltek. Telihold járt az égen, fényében az ismeretlen vidék titokzatosnak látszott. A zászlóaljparancsnok izgatottan rugtatott föl-alá lovával. Hol a menet végén volt, hol meg az elején bukkant föl, örökké azt rikácsolta: Csatlakozni! Csatlakozni! — és kétségbe volt esve, ha a sorok szétszakadoztak s a menet kissé megbomlott. A legénység morgolódt s az egyik baka jó hangosan megjegyezte:

— No, még azt hiszi, hogy lekésünk a táncról!

Azzal se volt megbékülve, hogy dohányoztak. Féligmeddigformán meg is tiltotta, de az ezredorvos addig beszélt neki, amíg aztán eltúrte. Hanem, ha valaki vigyázatlanul gyújtott rá, azt alaposan lehordta.

— Ellenséges területen vagyunk, nem az egzecirplaccon, te ostoba! A tüzet messziről észreveszik, nem tudod?

Messziről különös sustorgás volt hallható.

— Alighanem híd van előttünk — vélte valamelyik legény — úgy hallatszik, mintha sokan járnának rajta.

Néha megzörrent valamelyiknek a kulacsa, bajnétja, tisztnek a kardja, lónak a zablája csörrent, de ez a zaj egy-kettőre belefult a lábak tompa dobogásába. Varrnik kitarzott Tremb mellett. Együtt rúgták a port és Varrnik, az idegességtől hajtva, folyton beszélt. Magában már alig várta, hogy megpihenjenek valahol. Lüktető, szaggatott monológokban elmesélte egész életét, apja szerencsétlen halálát, — végrehajtó volt s valami választási zavargás alkalmával a leitatott parasztok agyonverték, — nyomorgását anyjával, a nehéz iskolai éveket, a sok protekció utáni szaladgálást, amíg álláshoz jutott és mindezt csak azért, hogy most a vágóhídra vigyék? Hát neki már soha jó napjai nem lesznek?

Tremb szótlanul baktatott mellette, a port nézte, megszürcült bakancsát, nadrágját. Mintha kifelé menne régi életéből, egyre távolodott régi énjétől, multjától, emlékeitől. Utolsó stációját járta egy útnak, amelyen elhagyhatta eddigi világát és elérhetett egy új világ határához. Úgy érezte, meztelenül kellene állania, mint a léleknek, amely most akar megszületni. Ó, be haszontalan is volt minden, amit a multban csinált! Káros energiapocsékolás. Miért? Hogy beválasszák ide is, oda is, közömbös, vagy ostoba közösségekbe, amelyekkel soha nem érzett lelki kapcsolatot? Hogy tiszteljék? Irigyelték, mert jobb szimata volt másoknál, jobbak az összeköttetései és mert nem voltak szenvedélyei, amelyek a munka hasznát elvigyék. Az üzletet az üzletért, a munkát a munkáért szerette. Ez volt az egész élete. De mit ért el vele? Hogy egyre növekedett a vagyona? Igen, az anyagi biztonság nyugalalmát megszerzte ezzel, de mi mást? Kétszobás lakásába csak aludni járt és vasárnap unatkozott. Pedig itt volt körülötte a széles nagyvilág minden szépségével, kincsével, titkával, — mit látott belőle?

— Semmim sincs — motyogta maga elé, és cégek nevei, alkuszok, ügynökök ábrázata, jelentéktelen kapcsolatok emlékeztetői suhantak el sebes egymásután előtte. — Semmim sincs . . .

Varrnik elképedten bámult rá.

— Mit beszélsz? Hiszen a vonatban még azt mondtad, hogy gazdag ember vagy? Hát tréfáltál? Mi? . . . Igazán okosabb tréfát eszelhetnél volna ki . . .

— Micsoda? — kérdezte Tremb.

— No, nézze meg az ember! Már azt se tudom, hogy hányadán vagyok vele. Beszélj világosan! A vonatban nem azt mondtad-e, hogy gazdag ember vagy, most meg azt mondod, hogy semmid sincs . . .

— Jaa! — eszmélt Tremb. — Nem, nem úgy értettem . . . A vagyonom megvan, de mit érek vele itt? . . . Otthon se sokat értem el vele . . . És ha százannyim volna, különb volnék-e most akármelyik rongyos, szegény bakánál? Semmink sincs, fiam, semmink, csak a lelkünk és ha az se ér semmit, akkor utolsóbbak vagyunk az elrugott kavicsnál is . . .

— Szóval, megvan? — vágott a szavába a zászlós.

Tremb nem felelt. Már hatodik órája meneteltek, szomszjas volt,

fáradt, a verejték a szemébe csorgott, a lábát már csak húzta, de ment, ment és tovább tépelődött, kihagyó gondolatokkal, ellankadó érzésekkel, hogy hiábavaló volt minden, céltalan és ostoba . . . És így jó, hogy kifelé megy az egészségből . . . És ha újra megszületik, akkor minden más lesz, komoly, értelmes, céltudatos és boldogító. És amíg körülötte gépies pontossággal, álmosító egyhangúsággal dobogtak a lábak, úgy tetszett neki, hogy egy különös folyóba került, amelynek minden molekulája ember. Mindenütt ilyen emberfolyók folynak most egymás felé, millió és millió ember sűrlődik egymáshoz gőzben, verejtékben, vérben, csiszolódik, formálódik, amíg megtisztulva elkerül a tengerbe, ahonnan majd ártatlanul, szeplőteleniségében ragyogva, indulhat el új életre . . .

— No, beszélj már! — unszolta a zászlós izgatottan és sápadt arccal figyelte a hadnagyot. — Mert látod, egyre az motoszkál bennem, hogy megmondjam neked . . . Hogy megkérjelek . . . Ha bajod történik . . . Ha bajunk történik . . . Hisz magad mondtad, hogy még végrendeletet se csináltál . . .

— Nem, nem csináltam . . .

— Hát mondd, az nem lehet, hogy például az anyámra hagynád . . . A beteg anyámra . . . Nem is az egészséget gondolom, csak egy részét . . . Valamit . . . Hisz úgy mondtad, hogy gazdag vagy . . . Ugy-e nem tréfáltál? Hát nem lehet?

Tremb a zászlósra nézett. A holdfényben egészen fakónak látta az arcát, ijesztőnek a csillogó szemét. Bátorítóan rámosolygott:

— Lehet — mondta aztán. És megismételte: Lehet.

Nagy megkönnyebbülést érzett, amikor kimondta és mindjárt frissebben lépett ki. A tájék is elveszítette idegenségét, titokzatosságát és most nagyon szeretett volna leheveredni valahol a fűre, hogy a holdra bámulhasson. Gyerekkora óta nem törődött a holddal, nem tudta, milyenek a nyárvégi éjszakák és most a levegő meglibbent, könnyen, hűsítően. Föltolta a sapkát a homlokáról és azt mondta:

— De különös, hogy mégse értük el a hídat — és arra a zajra gondolt, amely egyre világosabban hallatszott.

Hanem kissé figyelmetlen volt és beleütközött az előtte menetelő szakasz embereibe.

— Raszt van! . . . Hálistennek, raszt van! — mondták a legények és ki erre, ki arra heveredett le. Javarésze úgy nyúlt el, mintha zsák borulna föl.

A zászlós belekarolt a hadnagyba és félrevonta az útról.

— Keressünk egy kis füves helyet.

— Jó — és rövid botorkálás után leültek.

— Akarsz egy kis feketét? — és megkinálta.

Tremb kortyintott a kulacsból, aztán végigdült a fűvön.

— Hadd pihenek most egy keveset.

— Nem érdemes — mondta Varnik. — Öt perc az egész, aztán

még rosszabb lesz . . . Inkább diskuráljunk . . . Nézd, az anyámról szeretnék veled beszélni . . . Ha csakugyan segíteni akarnál rajta . . . Szív-bajos, nem bírja a munkát . . .

Tremb nem ellenkezett. Szinte jókedvűen tápázkodott fel megint.

— Hát persze. Van valami papirosod ?

A zászlós készséggel nyúlt a notesze után.

— Tessék — mondta udvariasan. — Itt van tintaceruza is . . . Azt hiszem, jó lesz . . . Csak borítékom nincs . . . Dehogyan nincs — jutott az eszébe. — Megteszi ez a küldöncpostára való is, mi ?

Tremb írni kezdett.

— Kedves Seres bácsi ! Ha meghalok, küldessen bankszámlám terhére Varnnik Ágost zászlós édesanyjának . . . Elég lesz százezer korona ? — fordult a zászlóshoz.

— Százezer ? . . . Istenem ! . . . Hát persze . . . Áldjon meg az Isten a jószágodért — és az örömtől megremegett.

— Mi az édesanyád címe ?

Pontosan fölírta, aztán eltűnődött és hozzátette : A többivel rendelkezék belátása szerint. Minél többet jótékonycélra. Azt hiszem, sok szegény katonaözvegy marad kereset nélkül.

Még gondolkozott egyideig : Mit is írjon az öregnek ? Legszívesebben azt írta volna : Minden céltalan volt, — de tudta, hogy ezzel megszorítja Seres bácsit. Hát nem írta. Csak a dátumot tette oda és a nevét, jó nagy betűkkel : Tremb Károly.

— Tanu is kellene — jegyezte meg Varnnik.

Tremb legyintett : Bánja is ő — és visszafeküdt.

A zászlós fölkereste az élmezési tisztet és az ezredorvost, és megkérte őket, írják alá a hagyományozási levelet. Az ezredorvos nagyot nézett :

— No, mégis csak előtte kellene, mi ? Hol van ? — s már ment is Trembhez : — Mi bajod van, cimbora ? Csak nem akarsz meghalni ? Mindjárt az első mars így letört ?

— Dehogy, dehogy — védekezett Tremb. — Csak hallgatom ezt a különös zajt, mi lehet ? Valamilyik baka azt mondta, hogy hídon menelnek az előttünk lévő csapatok és egyre várom azt a hidat.

— Noiszen várhatod — kacagott az ezredorvos és szakállas arcából kiragyogott a fogsora. — Hisz ez puskaropogás ! A szerbek lövöldöznek így az egész front hosszában már alkonyat óta . . .

— Érdekes. Úgy hallatszik igazában, mintha valami nagy fazékban víz zuborogna, vagy lekvár rotyogna.

— Az, az, lekvár, csúnya lekvár . . . De mondd csak, komoly dolog az a levél a zászlósnál ?

— Komoly.

— Aláírjuk ?

— Nem muszáj. Anélkül is kiutalja a cégvezetőm azt az összeget . . .

De ha Varnnik ragaszkodik . . .

— No, kutyaszerencséje van ennek a zászlónak! — s azzal már írta is a nevét a lapra.

— Hanem azért meghalni mégse muszáj... — mondta az ezredorvos mosolyogva.

Aztán az élelmezőtiszt is aláírta. Ő vállalkozott arra is, hogy postára teszi a levelet.

— De el ne veszítsd, édes öregem — kérlelte a zászlós. — Az anyámról van szó, az édesanyámról... El ne veszítsd... Jó helyre tedd... Nem lehetne esetleg most hátraküldeni?

— Hova? Hiszen semmiféle összeköttetésünk nincs még... Majd ha a divízióhoz érünk, elintézem. Légy nyugodt...

Tremb a holdat bámulta. Érezte, hogy rámosolyog. Milyen ismerős, és milyen kedves... Volt idő, amikor egy utazási könyvet forgatva, távoli vidékek lehellelte érintette meg és megfordult agyában a gondolat, hogy jó volna más tájakat, embereket, szokásokat látni. Talán fáradt volt éppen és fölfrissülésre vágyott. Most, fektében, úgy tetszett neki, mintha utazna, szállana, de semmiféle érzékelhető erő nem működött közre a helyváltozásaiban. Mindössze annyit érzett, mintha valami lát-hatatlan ökörnyál hálója fogná össze a tagjait, különben azok is szétszélednének a világ minden tája felé... Könnyen, simán és mégis igen sebesen szállt, de minden táj ismerős volt előtte, az egzotikus fák, virágok, különös alakú hegyek, bárkák, dzsunkák, nagy vitorlások, a tenger, a szigetek... Csak ki kellene választani azt a helyet, ahol tovább akar élni, de ott nem lesz tőzsde, se tiszavidéki búza, se telefon... Halásznifog, gyümölcsöt eszik és kókusztejet iszik... Gyönyörködni fog a nap-sütésben, a szélben, a felhők játékában, a csillagokban és gondolkozni fog arról a sok csodálatos dologról, amit gyerekkora óta elhanyagolt, elfelejtett... Talán gyerek lesz újra — bárcsak az lehetne! — s talán van olyan ország is, ahol csak gyerekek vannak... Persze. Gyererország! Oda fog menni, ott fog élni — és jobban körül akart nézni, hogy merre is van az, amikor valaki vállon érintette.

— Mozogj, öregem, indulunk!

Alig tudta a szemét kinyitni, a tagjai ólomnehezek voltak.

— No, nem megmondtam, hogy pihenés után csak annál rosszabb lesz?... Mindegy na, azért csak tápáskodj fel, mert az «öreg» nagyon csatarászó kedvében van, még kifaszolunk, ha itt lát bennünket...

Az úton nagy hajcihő volt, az altisztek kemény káromkodások közt igyekeztek lelket verni a legényekbe, aki talpon volt, a helyét kereste, a rüsztungjával bajmólódott, a ruháját rángatta rendbe. Az alezredes haragosan ficánkoltatta a lovát, kiabált, káromkodott és hogy a zavar teljesebb legyen, beleugratott azokba a csoportokba, amelyek már úgy, ahogy összeverődtek.

— Majd csinálom én rendet! Őrmester!... Kihallgatásra ezeket a fickókat! Megmutatom én...

Rettenetes dördülés némította el az emberi lármát: hat gránát vágott az országúton összekeveredett tömegbe. Aztán gyors egymásutánban egyesével, párosával hulltak a lövedékek. Emberi tagok, rüsztingcafatok, fegyveralkatrészek perdültek a levegőbe, repeszdarabok csapódtak le süítve, por és füst árasztotta el az útnak azt a pászttáját, amelyet a zászlóalj elfoglalt, sikongás, jajgatás, menekülők vad ordítása töltötte ki a robbanások közötti rövid szüneteket, magánosan elvesző vezényszavak próbáltak utat találni a megrémült szívekbe, de minden élet meglapult a gyilkoló fergeteg előtt és minden rend, minden fegyelem szétfoszlott.

Az alezredes egyike volt az első sebesülteknek. Lecsúszott megbokrosodott lováról és csodálkozva nézett a földre, mintha csak azt kérdezte volna: Hogyan? Hát ilyesmi is lehetséges? Felháborodását csakhamar különös szégyen váltotta fe. Röstellte a helyzetét, a tehetetlenségét és úgy érezte, mintha csorba esett volna tekintélyén. De a bal orcája kegyetlenül fáj, a nyakát nem tudta se fordítani, se hajlítani s a vére egyre csorgott. — Mi az? Hát senkise jön a segítségemre? Hiszen én sebesültem meg, a parancsnokuk — gondolta és kiabálni akart, de éppen csak hogy tátogni tudott valahogy. A gránátok és a srappellek meg egymásután robbantak körülötte, ösztöne menekülésre készítette, föl akart állani, nem tudott, a lábában is éles sajtást érzett, négykézlábra ereszkedett, csak el, el innen, — néhány óvatosságot tett, aztán mászott, mászott, az orra, a szája tele volt lőporfüsttel, porral, a szeme káprázott és a fülében megsokasodtak a gránátok vijjogásai, a robbanások dördülései. Egyszerre csak valami akadályra talált. De úgy érezte, hogy ereje már fogytán van, végignyúlt hát és fejét, milyen jól csak tudta, elhelyezte.

Az akadály Tremb hadnagy teste volt. Az ezredorvos talált rájuk, amikor az ágyútűz megszűntével, összeverbuválta a szanitégeket és a jajgatók segítségére sietett.

— Halló, Dobák! — kiáltotta maga mellé a segédorvost, mi alatt villanylámpájával nézegette az alezredes sebét. — Dobák! Dobák! . . .

És munkához láttak.

Az alezredes nyögött, amikor leemelték Trembről.

— Nana, nincs semmi komolyabb baj . . . Nyugalom, alezredes úr . . . Mindjárt, mindjárt . . . És Dobákhoz: Nézd csak meg, mi van Trembvel . . . Él még?

Kisvártatva jött a válasz:

— Van szív működése.

— Hol sebesült meg?

— Jobb comb . . . Súlyos . . .

— Vigyázni, nagyon vigyázni! . . . Hadd várjon az a zászlós a pénzére — dünnyögte a szakállába.

III.

A kórházi ágyon még igen sokszor visszatért az az érzése, hogy repül és Gyerekországot keresi. De ez a repülés korántsem volt olyan könnyed és síma, mint az első alkalommal. Ellenkezőleg, akárhányszor kínos és zavaros volt: ismeretlen vad területekre tévedt, puskaropogás és ágyútűz fogadta, minduntalan eltalálták és ő szívremegve zuhant lefelé, a veríték kiverte egész testét, a feje szédült, a keze reszketve kapaszkodott az ágy szélébe, vagy a takaróba s az agya lázasan eszmélkedett. Aztán egy bűgőcsiga jelent meg előtte, szemkápráztatóan forgott, el nem tűnt előle egyetlen pillanatra sem, akárhogy rakta is a fejét és bűgött élesen, kegyetlenül, hangja szinte belehasított az agyába. Mindig megfájdult tőle a feje. Szeretett volna menekülni a szörnyű repülések és a bűgőcsiga elől, de ezek mindig orozva, álmában lepték meg. Néha úgy tetszett neki, hogy még mindig az országúton menetel, a fáradságtól már nem is érzi a tagjait. Varnik meg csak beszél, beszél neki, ő a távoli puskaropogást figyeli és azt mondogatja: Lekvár . . . Csúnya lekvár . . . Aztán a bakkancsát kereste, meg a briccsesszét. Olykor meg is lelte őket, akkor valahogy megkönnyebbült, de a repülés elkezdődött újra, nagy sötétségbe került, a bűgőcsiga ott pörgött előtte és bűgött, bűgött, végeszakadatlanul . . .

Idővel aztán elmaradoztak álmainak ezek a kínos kísérői: ritkábban zuhant le és a bűgás már csak távolról hatolt el hozzá. De azért alig-alig nyitotta fel a szemét, csak aludt volna mindig. Néha, féléberén, ismeretlen, különös arcokat látott, hangokat hallott. Kik voltak, mit akartak? — mindez nem foglalkoztatta. A szempillája mögött káprázatos, könnyű, illanó világok tűntek fel, csábító, messzi horizontok ködlöttek, tűzijátékok pazar fénypompája rakétázott föllobogva, vagy szelid, megnyugtató tájak képe lebegett. Ezek között már jól érezte magát és ha szeme olykor-olykor felnyílt a való világra, sietve menekült újra a pillamögötti világok valamelyikébe, hogy ne lásson, ne halljon semmit abból, ami körülötte és az akarata ellenére van.

De egyszer, ahogy a szeme így felnyílt, mintha Seres bácsit látta volna a közelben. Meghökken. Újra leeresztette szeme függönyét, amellyel kizárta magából a világot, de Seres bácsi képe oda is követte. Szerette volna álomnak hinni, mert teste-lelke ösztönösen húzódott a valóságtól, idegei mélyén ott ült a félelem, hogy ébren lenni fáj, de a valóság tudata mind mélyebbre szívódott benne, már sehogyse tudta kivetni magából és ekkor gyötrő fájdalom fogta el, nem tudta volna megmondani, hogy miért? — remegni kezdett s mint az újszülött, fizikai kényszertől hajtva, de talán tiltakozásul is a rászabott sors ellen, nehéz, keserves sírásra fakadt.

— Istenem, sír! . . . Kedves nővér, nézze: sír! — hallott egy ismerős hangot és ugyanakkor érezte, hogy a hang tulajdonosa zseb-kendőt nyom a kezébe.

Akarata ellenére is felnézett és Seres bácsit látta. Sírt ő is és a szakálláról kövér könnycseppek peregtek alá. Durcásan magára húzta a takarót, hogy még jobban elzárkózzék a világ elől és a másik oldalára akart fordulni. De ekkor élénk fájdalom nyilalt belé. Megdöbbsent. Tompán és szaggatottan feljajdult: Jaj!, jaj! és már tudta, hogy valami nagy szerencsétlenség történt vele. Döbbenetében szinte megmerevedett, moccanni se mert és rettegő tekintettel, ellenségesen nézte Seres bácsit és a kedves nővért, akik vigasztaló, biztató, kedveskedő szavakkal melengették körül.

Hogy nem enne-e valamit? — kérdezte a kedvesnővér és kávé, tojást, befőttet kínált. Mert föltétlenül ennie kell valamit, ha nincs is még étvágya. Az megjön majd evés közben... És ne csüggedjen el, a Jóisten senkit se hagy el, az Ő kegyelme végtelen...

— Drága, kedves fiam, — dadogta közbe Seres bácsi és zsebkendőjével a szemét szárította.

Tremb nem is hallotta őket. A fájdalom, amely az imént belényilalt, lefoglalta egészen, idehúzta az álmodott kínok világából a valóságos kínok világába. Minden sejtje megtelt vele és valami rémitő, iszonytató hangon, amelyben ott reszketett megcsonkíttatásának szörnyű tudata, azt nyöszörögte:

— A lá-bam!... A lábam!... Jaj, mit csináltak velem!

Seres bácsi a zsebkendőjébe harapott, hogy elfojtsa feltörő zokogását, a kedves nővér meg a kezét tördelte, úgy sopánkodott:

— Nyugalom, hadnagy úr, nyugalom!... Az Istenért, csak föl ne izgassa magát... A jóságos Atya megtartotta az életét... most már rendbe fog jönni, meggyógyul...

— A lábam! — jajongott Tremb.

Aztán napokig nem beszélt. Szemét és száját zárva tartotta, nem felelt semmilyen kérdésre, egy-egy falat ételt úgy kellett beléerőszakolni, csak a könnye csordult ki sokszor, mint valami földalatti patak, amely a kétségbeesés sötét országából hoz hírt. Iszonyodott a világtól és önmagától. Néha, amikor egyedül maradt a szobában, borzadva nézte a takarót, amely belapult azon a helyen, ahol a jobblábának kellett volna lenni. Nem mert a testéhez nyúlni, hogy meggyőződjék a hiányról és olykor úgy tetszett neki, amikor a ballába izmait mozgatta, mintha a jobb is megvolna még, fájdalmat érzett olyan helyen, ahol semmi se volt, sőt valamelyik este egész határozottan érezte, hogy megmozgatta a hiányzó lába újjait.

A kötözések roppantul megviselték. Maga se tudta, hogy mitől félt jobban: a fizikai fájdalomtól, vagy a csillapítószer okozta álmoktól? A halált kívánta, áhította folyton és egyáltalán nem tudta megérteni azt, amit a kedvesnővér minduntalan «végtelen kegyelemnek» nevezett.

Seres bácsi minden délután meglátogatta. Leste az óhajait és kedveskedni szeretett volna neki holmi betegnek való apróságokkal. De

Tremb mindent elutasított és ha Seres bácsi beszélni kezdett volna, elhallgattatta. Nem volt kíváncsi semmire, nem akart tudni semmiről. Pedig Seres bácsinak sok mondanivalója lett volna. Hadiszállításokba kapcsolódott és azokról akart referálni. De rendesen dolgavégezetlenül, lehangoltan távozott és csak a hatalmasan föllendülő üzletmenet tudta, úgy ahogy, megvigasztalni.

Aztán egy nap eljött Vali kisasszony és egyik-másik alkalmazottja is meglátogatta. Majd a tőzsdei ismerősei, ügyfelei jelentek meg az ágya mellett, nem akart tudni róluk. Hosszú, hosszú ideig tartott, amíg életereje felcseperedett. Ekkor is bús közöny rítt le róla. A mankókat is egykedvűen fogadta. Ott próbálgatta őket a betegszobában és a kórházi folyosón. Szegény teste úgy himbálózott közöttük, mint a megrepedt harang.

IV.

Amikor elhagyta a kórházat és visszatért a lakásába, Seres bácsi két dologgal lepte meg: egy ápolónővel és egy autóval. Tremb minden különösebb öröm nélkül vette tudomásul mindkettőt, aztán azt mondta:

— Nézze, Seres bácsi, ha mondani akar valamit az üzletről, csak annyit mondjon, van-e még annyink, mint amennyink a háború előtt volt?

— Ó, hogyne! Hiszen hadiszállításokat szereztem és...

— A többit már ne mondja el. Nem akarok többé az üzlettel foglalkozni. Folytassa úgy, ahogy eddig csinálta... És még valamit: Varrnik zászlós anyjának elküldte azt a pénzt?

— Varrnik? Nem tudok róla... Sose hallottam ezt a nevet. Miféle pénzről van szó?

Tremb nagyon messzire nézett, túl Seres bácsin, túl a falakon.

— Maga látta, Seres bácsi, — mondta csendesesen, — hogy amióta az eszemet tudom, mindig dolgoztam. Úgy magamban mindig nagyon sokat vártam ettől a munkától. Valahogy azt gondoltam: na, ha ennyim s ennyim lesz, akkor!... Hogy ez mire vonatkozott, azt pontosan nem tudnám megmondani. Gyerekes dolog volt, de éreztem, hogy dolgoznom kell s majd egyszer valami nagy jó lesz ebből a dologból... De aztán, akármilyen jók voltak is az évi mérlegek, az a bizonyos jó nem jött el és én csak tovább dolgoztam. Igaz, bennem élt az is, amit már gyerekkorom óta hallottam: a munka nemesít. Hát most már megmondhatom, hogy ez nem igaz. Nagy család ez is, mint annyi más efféle mondás. Azzal, hogy dolgoztam, egy csöppel se lettem nemesebb soha. Sőt, valószínűsége géppé lettem, amely közönyös az embertársai iránt... Nem törődtem én soha senkivel. Csak az üzlet volt fontos, mit kereshetünk ezen, vagy azon... Igaz-e?

Seres bácsi meglepődötten hallgatta és nem tudta, bólinton-e, vagy se.

— És mit csináltam azzal, amit kerestem? Semmit. Nőtt. Hizlalódott . . . Pedig hány nyomorult emberen lehetett volna segíteni vele! . . . De én csak egyszer gondoltam erre. Igaz, akkor már kicsit más ember voltam . . . Öt perccel a sebesülésem előtt. Ennek a Varrnik zászlósnak adtam egy kiutaló levelet százezer koronáról . . .

— Százezer korona! — ijedt meg Seres bácsi.

— Ostobán volt megfogalmazva a levél. A halálom utánra szólt. Nem haltam meg . . . És a levél nem is jutott a maga kezéhez.

— Nem, — felelte kissé megkönnyebbülten az öreg.

— Mindegy. Azért a pénzt mégis elküldjük az anyjának. Beteg asszony . . . Csak az a baj, hogy nem tudom a címét . . . Mondja, nem lehetne Vali kisasszonyt délutánonként nélkülözni az irodában? Kellene nekem valami titkárféle, de ismerős, akit már megszoktam . . .

Igy kezdődött, mert délelőttönként még átjárt Budára fürdőzni. De később Vali kisasszony már egész napon át csak az ő ügyeivel foglalkozott. Eleinte csak Varrnik zászlós ügyében leveleztek. A különféle helyekről érkező válaszokból kiderült, hogy az élelmezőtiszt, akinél a levél volt, annál a végzetes rajtaütésnél elesett és a levélről nem tud senki semmit, Varrnik pedig megsebesült, felgyógyulása után más csapattesthez helyezték át és orosz fogságba esett.

Ezek a válaszok nagyon lehangolták Trembet. Szinte kötötte magát ahhoz, hogy Varrnik anyján segítsen, mintha valami fogadalomról lenne szó. De sehogyse jutott eszébe annak az erdélyi városkának a neve, ahol az asszony lakott. Időmultán azzal vigasztalódott, hogy többrendbeli jótékonyági akcióba kapcsolódott, ruhát és élelmiszert osztott és Vali kisasszonyt hajszolta, hogy szerezze meg neki a segítségre szoruló címét.

Később ezzel sem elégedett meg. Személyesen akarta látni az inségeseket. Autóját csomagokkal rakta meg, maga mellé vette Vali kisasszonyt és úgy járták a főváros perifériáit. Fölkeresték a rejtőzködő szegényeket, a kismimizett özvegyeket, a magukkal tehetetleneket. Persze, nem kerülhették el, hogy olykor-olykor olyanokat is részletesenek segítségben, akik arra érdemetlenek voltak, de túlnyomórészt mindig jó helyre jutott a támogatás. Tremb fát és szenet, orvosságot és pénzt is juttatott az arravalóknak és boldog volt, ha időmultán a saját szemével láthatta, hogy segítsége csakugyan segítség volt.

Szabad idejében sokat olvasott. Meg akarta ismerni az emberi tudás birodalmait és belekóstolt filozófiába, társadalomtudományba, gazdaságpolitikába. Utóbb Vali kisasszonyt is ráfogta, hogy legyen kivel vitatkoznia. Fölvetették a háború problémáját, a várható eredményt, megbeszélték a földbirtokrendezés kérdését és a munkásviszonyokat. De késő este, amikor Tremb egyedül maradt és lefeküdt, már csak egyetlen könyv érdekelt: a Biblia.

Igy múltak el feje fölött a háborús évek. Tremb, mintha nem érezte volna az egyre nyomasztóbbá váló atmoszférát, derüsen járta jótékony körútját. Úgy tetszett, rájött arra a titokra, amely kiegyen-

súlyozta újonnan indult életét. Az a sötétség, amely a szegénység oduiból áradt, az a nyomor, amellyel lépten-nyomon találkozott, mintha új energiaforrásokat nyitott volna a lelkében. Boldog volt, hogy adhat, hogy nincsetlen öregek halálrafaradt arcán mosolyt kelthet, hogy anyákat, gyerekeket jobb hithez segíthet. Mindenfelé ösmerték az autóját, őt magát s a kisasszonyát és ahol megjelent, reménykedve sereglettek feléje. A nevét nem tudták.

— Ehun-e, milyen cipőt kaptam! — ujságolta egyik gyerek a másíknak.

— Kitől?

— A falábútól.

Ez volt a neve : a falábú, mert csonkaságát nem palástolta művégtaggal. Amikor meghallotta, elmosolyodott.

— Nem lehet névtelen maradni, — mondta Vali kisasszonynak, aki kissé megapprehendált a nagyon is találó elnevezés miatt.

Semmilyen időjárás nem tartotta vissza napi útjaitól és így esett meg, hogy ezerkilencszáztizennyolc telén, amikor a forradalom úgy belemart a polgári világrend ikrájába, hogy azóta is minduntalan doktorolni kell, Tremb, a zimankós idő ellenére is, programmszerűen járt ki a városszéli szegényekhez. Egy ilyen alkalommal megállították a kocsiját. A soffőr tanácstalanul nézett hátra, de a következő percben lerángatták a kocsiról. Vali kisasszony megszeppent.

— Úristen! Mit akarnak ezek velünk!

Tremb nyugodt maradt, pedig már rájuk nyitották a kocsi ajtaját.

— Kifelé a kocsiból! Hadd lássuk a jómadarakat! . . . Persze, szerelmes párocska . . . No, majd elveszük a kedvüket a turbékolástól.

Suhancok voltak, szedett-vedett népség, kin katonaköponyeg, kin bekecs, hegyében civilkalap. Jócskán voltak, vagy tizen, elszánt arcú fickók. A legszajásabb a soffőrrel lármázott és nyakleveseket ígért neki, aztán Trembre ripakodott.

— No, mi lesz? Tán kérvényt adjak be? Kell a kocsi, hát kifelé belőle, mert baj lesz!

— A kocsi az enyém . . . Rokkant vagyok. Mit akarnak hát tőlem? — kérdezte, de már meg is ösmerte a nagyhangút, aki feléje hajolt. — Varrnik! Varrnik! Hát te vagy?

A volt zászlós zubbonyának a nyakán még meglátszottak a lefejtett rangjelzés után megmaradt cérnaszálak. Viharvert ábrázatát kihívóan tolta Tremb elé és nem a legbarátságosabban válaszolt.

— Én hát. Vagy nem tetszik?

— Hogy kerestelek! — örvendezett Tremb.

— Kerestél? Mikor? Nem tudok róla.

— Az anyád címe miatt, tudod . . .

— Baróti temető. — S hogy Tremb szótlanul rámeredt, durván mondta : No, ne komázzunk! Szállj ki, kell a kocsi!

Tremb még mindig nem mozdult. Elgondolkozva mondta :

— Sokáig beteg voltam, aztán elfelejtettem a címét, a levél meg nem került elő . . .

— Hiszi a pici! Akkor is be voltál gyulladva, amikor a levelet adtad, most is reszket benned a szentlélek . . . Ha kicsit rádijesztek a fiúkkal, fogadok, hogy különb levelet szerkesztesz, mint akkor!

Tremb tiszta tekintettel nézett a zászlós szemébe.

— Nem félek a haláltól, akkor se féltem. Mért gondolod, hogy . . .

— Ne povedájl! — szakította félbe Varnnik. — Kiszállni, mert kirángatnak és akkor nem állok jól semmiért.

Erre Tremb szótlanul evickélt kifelé a mankóval.

— Jöjjön, kisasszony, — szólt a kocsiba.

Varnnik kissé meglepődött, amikor a mankókon himbálózó embert megpillantotta. Hogy valamiképp jóvátegye nyersségét, azt mondta:

— Peched van, öregem, hogy épp a te kocsidra akadtunk, dehát hiába . . . Lehet, hogy vissza is kapod majd, — azzal harmadmagával beült a kocsiba, az egyik katonasipkás meg a volán mellé telepedett, begyújtott s a gép már el is indult.

A téli utca szinte néptelen volt, csak az ablakok mögött mozdult meg egy-egy félnék, várakozó arc és egy asszony lábalt át a sáron, maga után húzva mezítlábas gyermekét. Tremb megismerte.

— Persze, persze! A cipőért jön, úgy-e?

— Igenis, kezicsókolom.

— Elhoztam, dehát — s mutatta, hogy azt is elvitték a kocsival együtt.

Az asszony szitkozódni kezdett. Hogy ezek a leszerelt katonák mennyi gázságot követnek el, bandákba verődnek és fosztogatnak és hogy a Jóisten ide meg oda tegye el őket. Tremb csitítani kezdte, aztán megígérte, hogy holnap okvetlenül hoz cipőcskét a gyerekeknek.

Amikor egyedül maradtak, Vali kisasszony azt mondta:

— Hát holnap is folytatni akarja? Hiszen látja, hová jutott a nagy jószágával!

— Ugyan, ugyan, kisasszony! Nem szabad így gondolkozni, — csóválta meg fejét Tremb.

— Nem? — csattant föl kissé a kisasszony hangja. — Talán az a helyes, amit ez a himpellér elkövetett? . . . Hálából elrabolta az autóját!

Tremb megállt, hogy kissé kifújja magát, mert a járás mindig nehezebbre esett, aztán halkan mondta:

— Istenem, mit tudhatjuk mi azt, hogy mi minden történt vele! Hiszen hallotta: Baróti temető! . . .

Aztán lehajtotta a fejét, mintha bűnösnek érezné magát és csendesen tette hozzá:

— Higyje el, kisasszony, az ember talán sohase lehet elég jó . . .

Vali kisasszony nem felelt, Tremb sajtósávos szavai elgondolkoztaták. Lassan haladt a rossz kövezeten és néha fölneézett az égboltra, amelyet szennyes, téli felhők takartak el.

ELŐRE TAVASZLÁNGBAN!

Én nem tudom, hogy, de bolonddá babonázott a tavasz:
virágos rügszájjal végigcsókdosta szívem, vérem,
s most labdázni a nappal, csillagokkal — óriás Kamasz! —
s lombusogató fává nőve az eget elérem.

Pórusaimon harsogva törnek ki bimbók, virágok,
a holt falak meséktől duzzadnak s kivirítanak,
csicsergő tavaszviharban remegve, ittasan állok
s csókokat dobálok az ibolyának, kankalinnak.

Érintésemre kihajtanak télben-fagyott tar ágak.
Csiklandós kacagás hullámszik, robog fától fáig,
az illatvemhes levegőben bódult pillangók szállnak, —
minden fészül, élettől duzzad . . . Nem bírom sokáig:

neki a rétnék! mámorosan neki a mélykék égnek!
szőrén vágatok vig kedvemen . . . Köröttem a vetés
kalásza szökken, a koppasztott fák viráglángban égnek
s eszeveszetteen száguld közöttük fürtös nevetés . . .

Hahó, előre tavaszlángban, részegen, babonásan,
rózsás felhőkön lovagolni s nagyokat köszönni
virágos kalappal, lombos szívvel integetni bátran,
komor kedveket, konok éjszakákat összetörni,

hahó, bomolni veszettül s rikkantani a pirkadást! . . .
Megyék! megyék már! . . . lábam alatt virágos a haraszt,
virágok fölöttem-alattam, — s mint valami szent palást,
bíborkacajjal bortja vállam — — — a Tavasz!

Ágoston Júlián.

HAT SZEKÉR.

Szikár lovuk fel-felhőkölt s farolt,
hat hordóval hoztak kadarkabort
tiszamelléki bundás magyarak.

Volt, aki fenn ült hordója tövében
s ostort fogott kétujjas kesztyűjében,
más löcsöt tartott s kullogott gyalog.

Nem szitkozódottak ők, nem is daloltak,
egymáshoz, lóhoz árva szót se szóltak,
gyűrött volt arcuk, mint a temetésen . . .

A hat szekér zörögve kaptatott,
a friss havon véres csapást hagyott:
buggyant a bor két donga közti résen.

Jékely Zoltán.

Kompozíció.

Szőnyi István eredeti rézkarca.

AZ ÉRZELEM A POLITIKÁBAN.

A politika mint barátságos és ellenséges érzület.

A POLITIKÁNAK legújabb teoretikusai az ellenséges viszonyt egyenest a politikum lényeges jegyvé emelik. *Carl Schmitt* arra az eredményre jut (*Der Begriff des Politischen*. 1932), hogy amint az etikumnak a jó és a rossz, az esztétikumnak a szép és a rút, az oekonomikumnak a hasznos és a káros az ismertetőjegye, akkép a politikumnak sajátságos, másból le nem származtatható főjegye, amelyre a politikai indítékok és cselekvések visszavezethetők, a *barát* és *ellenség* (*Freund und Feind*) viszonya, természetesen nem normatív értelemben, hanem a valóságban, a politikai élet tényeinek világában. Az ellenség politikai értelemben csakis a nyilvános ellenség, aki a közösség érdeke-s nem az egyéni érdek szempontjából áll a másikkal szemben. Ez a politikai ellenség a latin *hostis* s nem az *inimicus*, a magánellenség. *C. Schmitt* az evangéliumok szóhasználatára hivatkozik: «Szeressétek ellenségeiteket» (Máté 5, 44), latinul: «*Diligite inimicos vestros*» (a görögben ἐχθρούς) és nem: *diligite hostes vestros* (a görögben πολέμιους). Az evangélium tehát az embernek magánellenfeleire és nem a politikai értelemben vett ellenségekre céloz. Ezért a keresztények az evangélium szellemében is joggal küzdöttek a *hostes*: törökök, arabok, mongolok ellen. De ez nem jelenti azt, hogy a politikai ellenséget személyében kell gyűlölni. A szorosán vett politikai értelemben a magyarban az *ellenfél* a helyes szó, mert a politikusok nem egymás személyét, hanem elveit, az államélet berendezésére, a hatalom eloszlására stb. vonatkozó nézeteit és viselkedésmódját helytelenítik és támadják. Ha mégis mint személyek kerülnek egymással szembe, ami gyakran óhatatlan, akkor valóban ellenségek.

Schmitt szerint a köznyelv abban is megőrizte a politikumnak ellenség-barát-szerű, antagonisztikus jellegét, hogy minden taktikát és praktikát, intrikát és manipulációt, ravaszságot és fufangot «politiká»-nak szeret nevezni. Egyébként a legtöbb politikai fogalomban benne rejlik a polémikus, a valamit támadó, tagadó, megcáfoló értelem: *respublica*: a monarchia tagadása, *osztályuralom*: a nép többi részének kizárása, *demokrácia*: a kiváltságos osztály tagadása, *szuverénitás*: a főhatalom mással szemben, *jogállam*: a hatalmi állammal szemben, *diktatúra*: a nép befolyásának tagadása a kormányzatban stb.

A politikumnak mélyén rejlő ellenség-barát viszonyt legjobban igazolja, hogy mint *plurale tantum* jöhet létre valamiféle politika: csak akkor,

ha van egy párttal szemben egy másik párt, egy politikussal szemben egy másik politikus, egy nemzettel szemben egy másik nemzet. Valamely párt valamely nemzet igazában csak a másik pártra, nemzetre való tekintettel létezik a valóságban, azaz ha van külön, a másiktól elütő sajátossága és érdeke, ha ellentétben állanak egymással : másképp nem támad «politika». A politikát szervezett politikai egységek, pártok irányítják, ezek pedig szemben állanak egymással : a politikában tehát immanens módon benne van a barát és ellenség magatartása. Jellemző egy angol diplomata szava : a politikus a harcra jobban van beiskolázva, mint a katonára, mert a politikus egész életén át harcol, a katonára ellenben csak kivételesen. Innen van, hogy a 'politikai' szót legtöbbször a 'pártpolitikai' szó helyett használjuk, amelyben már eleve benne rejlik a barát-ellenfél ellentétes viszonyának jelentése. Ezért ha valamely kérdést a maga tárgyi tisztaságában, objektív mivoltában meg akarunk őrizni, akkor 'depolitizáljuk', azaz a pártküzdelemből kiemeljük.

De a politikumnak ellenség-barát jellege nyilván már abból is következik (erre *Schmitt* nem utal), hogy a politikum a *hatalom* birtoklása körül forog, minden hatalom pedig bizonyos fokig erőszaknak, tehát ellenséges valaminek érezhető. Minden vallási, erkölcsi, faji, gazdasági vagy egyéb értékfelfogásbeli ellentét előbb-utóbb politikai ellentété is átalakul, mert uralkodni, a maga értékelését másokra minél szélesebb körben kiterjeszteni, hatalmát rákényszeríteni iparkodik. De ezzel már az embereket a barátok és az ellenségek csoportjába tömöríti, asszociálja és diszociálja, azaz politikál. Mindig valami ellentét robbantja ki a politikát és sűriti az embereket politikai csoportokká, pártokká, amelyek aztán a hevesség különböző fokával küzdenek egymással.

Ez a küzdelem annak felismerésén alapul, vajjon ki barát s ki ellenség ? A politikai ösztön és gyakorlati gondolkodás elsősorban abban a képességben nyilvánul, hogy felismerjük, sokszor inkább megérezzük az ellenséget és a barátot. Az úgynevezett nagypolitikának is tetőpontja az a pillantás, amellyel az államférfi a látszólagos barátot mint ellenfelet ismeri fel. *Bismarck*nak csodálatosan kifejtett érzéke volt arra, hogy mindig helyesen érezte meg előre, ki lesz adott történeti pillanatban és helyzetben barátja és ellensége. Villámszerűen kiérezte az összes hatásokat, amelyek diplomáciai vagy politikai sakkhúzásaiból az ellenfél lelkében bekövetkeztek. 1868-ban már megmondotta *K. Schurz*-nak, hogy körülbelül két esztendő múlva *III. Napoleon* ürügyet fog keresni a küzdelemre, de az eredmény *Napoleon* bukása és Németország egyesítése lesz.

Vajjon igazában milyen egy államférfi politikai érzülete s világfelfogása, mekkora meggyőződésének őszintesége és ütőereje, ennek biztos mértékét kapjuk meg, ha szemügyre vesszük, hogy kik a barátai s kik az ellenségei, a szeretetnek micsoda fokával ragaszkodnak hozzá az előbbieket s a gyűlöletnek micsoda fokával támadják az utóbbiakat. *Széchenyi*, a nagy gyakorlati lélekű, már 1846-ban éppoly jól látja, hogy a politika lényege a barátság és ellenséges érzület mozzanata, mint ahogy

ma C. Schmitt teoretikus szeme. «Nálunk — mondja — minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, szimpátia és antipátia legtúl-ságosabb határai közt ingadoz. Honnét aztán a gyakorlati státustudo-mány is tulajdonképpen nem az illetők több vagy kevesebb személyes kapacitásán és több vagy kevesebb viszonyi hatalmán alapszik, hanem sokkal inkább azon, hogy vajjon mennyire szimpatizálnak velük az érintett próféták vagy viszont. Ha szeretik, vagy éppen pajtásági magnetizmusban vannak velük, akkor istápolják; midőn, ha nem kedvelik, noha ennek oka tán maguk előtt is rejtély és semmi alapja sincs, minden kitelhető módon üldözik is.» (Polit. Progr. 91. l.)

Clousewitz száz évvel ezelőtt a politikumnak harcias alaptermézetét helyesen ismeri fel akkor, amikor azt mondja, hogy «a háború semmi egyéb, mint a politika folytatása más eszközökkel». A politika könnyen vezet akár külső háborúra, akár belső, polgárháborúra, mert a veleje úgyis már a barátok és ellenségek csoportosulása, a harc. Csak-hogy politikának hívjuk, amíg szellemi eszközökkel folyik és háborúnak, ha már puskák és ágyúk a küzdelem eszközei. A politika és háború rokontermészetét érzi a köznyelv akkor, amikor 'politikai stratégiáról' szól. A stratégiának pedig végső célja mindig az ellenség megsemmisítése. Hányszor újul fel a politikai életben Achilles és Hektor páros viadala, míg végül az egyik hétszer rohanja körül ellenfelének a harciszekérhez kötött holttestét Trója falai körül! Hányszor parittyázzák a kormány Góliátját az ellenség kis Dávidjai mindaddig, míg le nem terítik!

Cromwellben a politikai harc és a fizikai háború szelleme egyesül: a parlament tagjából egyszerre csak hadvezérré alakul át. A metamorfózis könnyű, mert mindkét esetben a cél az ellenség megsemmisítése. Mivel ez pusztán politikai eszközzel nem lehetséges, kardot ránt, hogy kiirtsa az ellenséget: a királyt kivégezteti, az íreket és skótokat halomszámra gyilkoltatja, a foglyoknak nem kegyelmez. Ez a módszere a politikában is: a parlamenteket sorban, alighogy összehívja, feloszlatja. Jellemző pénzeinek harcias jelmondata: *Pax quaeritur bello*: a béke útja a háború. Mikor Spanyolország, a politikai és katonai ellenség ellen küldi seregét, a spanyolokról azt mondja, hogy «ez a természetes gondviselészerű ellenség», «a cél: kiirtani» (so make it not to be). *Saint Just* 1794-ben a konventben ilyen politikai programot szerkeszt: «Miben áll egy szabad állam? Mindannak teljes elpusztításában, ami vele szembe-szall». Amikor 1793-ban a jakobinusok arról tanácskoznak, hogyan kellene a forradalmi törvényszéket újraszervezni, *Robespierre* hidegen ezt a véleményét nyilvánította: «Kevésbé van most arról szó, hogy a haza ellenségeit megbüntessük, mint inkább arról, hogy megsemmisítsük». De hasonló politikai tervet szerkeszt a XX. században az *action directe*-elmélet atyja, *Georges Sorel*, aki az «Erőszak Apológiájában» kifejti, hogy a proletariátusnak «a burzsoázia ellen a küzdelmet fényes nappal, minden gyengeség nélkül, az engesztelhetetlen ellenség megsemmisítésének céljával kell vezetni» (Reflexion sur la violence). Ezt a programot valósítja

meg *Lenin*: a politikában az ellenféllel szemben csak egy célt ismer: az elpusztítást. Eszközei: cseka, börtön, kínzás, kivégzés, száműzés. Politikai jelszava: *écraser!* Politikai zenéje: az ellenfél halálhörgése. A világtörténet legnagyobb terroristája, aki a legszélsőbb módon élte ki a politikum mélyén lakozó ellenséges magatartást, melyet benne a személyes bosszúvágy is fokozott. Már pedig a «bosszúállás — mint *Walter Scott* mondja — a legédesebb falat, melyet valaha a pokolban sütöttek». Sok politikus süt a történet tanúsága szerint ilyen *sweetest morselt*.

A politikai ellenségnek elpusztítására törő szenvedély, gyűlölet és bosszúvágy a legszélsőbb módon elemi erővel fakad ki *Kossuthból* 1848 őszén, a horvát-szerb fölkelés idején s rettenetes átokká tarajosodik. A politikai szenvedélyt fölkorbácsoló retorikájának vad erejével tüzel a harcra egyik újságcikkében: «A magyarnak most csak két teendője van. Egyik: fölállani tömegben a haza földjét megszállott ellenség *agyonnyomására*. A másik: emlékezni! Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva, nyomorult nép, melynek neve a világ históriájában ugyanazonossá lesz a szégyen s gyalázat névvel; akkor a magyar oly gyáva, nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre maga az örökkévaló Isten azt fogja mondani: *Bánom, hogy teremtettem*; akkor a magyar oly Istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény búzaföld sivatag-homokká fog változni, melynek közelítésekor kiaszik a szomszéd enyhítő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiába kéri az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arculcsapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándorkoldussá teendi, kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, mit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebet uszítják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand vigasztalást. Isten, kinek teremtési mívét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon, sem a másikon; a leány, kihez szemeit fölemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza! Borzasztó! borzasztó! De így lesz... Fegyverre tehát, aki férfiú!»

Ily rémesen sötét és groteszk képekkel izgat *Kossuth* a harcra, melyben az otthonmaradt nőknek is részt kell venniök: «Az asszonyok pedig *Veszprém* és *Fejérvár* között ássanak egy irtózatossá sirt, melybe a magyar nevet, magyar becsületet, a magyar nemzetet — vagy ellenségeinket eltemessük; s melyen vagy a magyar név szégyenoszlopa állandó ily felírással: «Igy bünteti Isten a gyávaságot». vagy állandó a szabadság örökzöld fája, melynek lombjai közül Isten szava szól, mint szólott *Mózeshez* az égő túskebekorból: A hely, amelyen állasz, szent, így jutalmazom a bátorságot! Szabadság, dicsőség, jólét és boldogság a magyarnak!» (*Kossuth Hirlapja*. 1848 szept. 18.)

Bizarr és szörnyű képekben festi le *Kossuth* a magyarra váró

rettenetes jövőt, ha gyáva az ellenséggel szemben, de ösztönösen érzi, hogy attól függ nemzete sorsa, vajjon eléggé tudja-e gyűlölni ellenségét, amely ha nem bukik el, őt fogja kiirtani. A politikai érzék végzetes megfogyatkozásának, sőt teljes kiapadásának jele, ha hiányzik a nemzetből, főképp vezető rétegéből, annak tudata, hogy ki az igazi ellenség, mellyel szembe kell szállania, hacsak maga nem akar elpusztulni. A nagy forradalom előtt a francia nemesség gondtalanul a politikai racionalizmus karjaiba dől, az előkelők szalónjai is visszhangzanak azoktól az eszméktől, amelyek pár év múlva seregestül küldik őket a guillotine alá; az orosz vezető társadalmi réteg fiai és lányai már a mult század hatvanas éveitől kezdve mély rokonszenvet éreznek az anarchista eszmék iránt s az 1917-ik évi forradalom előtt sem volt az orosz intelligenciának képessége arra, hogy felismerje a társadalmat felforgató belső ellenségeit s ezek erejét. Hol volt 1918 őszén nálunk az a *Kossuth*-szabású politikus, aki csalhatatlan ösztönével a nemzet elé tárta volna azt a borzalmas jövőt, amely a cseh, szerb és oláh megszállás nyomán reá vár s olyan ellenállásra izgatta volna, mint *Kossuth* 1848-ban? Azok a magyar tömegek, amelyek négy esztendeig halálmegvető bátorsággal küzdöttek vadidegen, messzeélő nemzetek ellen a lengyel és orosz rónákon, a flandriai mezőkön, a doberdói sziklákon s az Isonzó partján, teljesen elvesztették politikai ösztönüket, amikor közvetlenül hazájuk határát kellett volna védeniök a szomszédos, nem is harcoló, de csak belopódzó ellenséges népekkel szemben. A műveltebb magyar társadalmi rétegnek sem volt természetes politikai ösztöne annak megérzésére, hogy a belső forradalmi elemek micsoda végzetes ellenségek, miképp döntik egy új Mohácsba s ütik fejbe a kommunizmus vörös kalapácsával.

Az aggresszív államférfi típusa.

Nunc ad fortissimum typum! Egyes embereknek állandó velükszületett hajlamuk van a gyűlölködéssre, irigységre, kritikára, civakodásra, élesnyelvűségre, bármi is a foglalkozásuk s bármilyen társadalmi környezetben élnek. Az ilyen lelkeknek a politikai élet különösen alkalmas éghajlat és talaj, hogy aggresszív hajlamaik mérges virágai teljes pompájukban kifejlődjenek. Az állandóan támadó hangulat magában véve még nem teszi eleve rosszindulatúvá az aggresszív típust: lehetséges, hogy éppen az erkölcsi eszmények szolgálatában, az erkölcsi megújulás érdekében, szúrós és mindig támadásra kész. Az ellenfelet csak azért akarja megsemmisíteni vagy ártalmatlanná tenni, hogy tovább ne ronthassa meg a társadalmi és politikai életet. Célja pozitív, csak eszköze negatív. Az értékfelfogás játszik itt főszerepet: az aggresszív típus vagy a személynek, mint ilyennek, értékét tagadja («személyeskedik») s ez a rosszabbik eset; vagy pedig az értékellenest támadja a személyben, ezt akarja belőle kiirtani s helyes értékhordozóvá javítani s ez a jobbik eset.

Ahogy a szeretet vak, akképp a gyűlölet és rosszakarát is: az, aki

szereket, a szeretett lénynek csak a jó oldalát látja s az, aki gyűlöl, a gyűlölt lélekben mindent értéktelennek, sőt értékellenesnek, rossznak ismer föl. Állandóan összetéveszti az értéket és az értéket jól-rosszul megtestesítő személyt. Így a gyűlölet, a túlzó kritikai szellem, a rosszindulat egyoldalúvá és igazságtalanná válik azzal a személlyel s tárggyal szemben, amelyre irányul. Sőt szélső esetben, amire a politika sok példát mutat, az agresszív hajlamú egyén gyűlöletét és támadó hangulatát átsugározza és beleve-títi az egész világba és életbe, amely körülveszi. Két pólus körül kering az ilyen merőben agresszív lelki alkatú ember világa: én-je és az ellenség körül. Mindent, ami nem én-jéhez tartozik, már eleve ellenségnek érez. A világ és ember az ő számára csak azért van, hogy támadható legyen: tárgyul szolgáljon maró, démonikus hajlamainak. Ez a Sátán világa: úgy, ahogy *Milton* Elveszett Paradicsomában a Pandaemonium-ban az ördögök, ő is csak a sötétben *sub specie mali* tud látni.

A politikai szatanizmusnak ilyen alakja természetesen az állandóan ellenséges érzületű, agresszív típusnak csak a legszélsőbb, kiélezett formája. A politika vadonjának erymonthosi vadkanai többé-kevésbé szelidebb indulatúak. A leterítés, a megsemmisítés helyett a legtöbb agresszív politikus megelégszik a kritikának sebet ejtő karmolásával. Abban éli ki támadó indulatát, hogy minden javaslatot élesen bírál, ellenez, cáfol és gátol. Nem az eredmény fontos előtte, hanem maga a támadás, a harc, a bírálat, a polémia, az ellenfél ingerlése, melybe beleviszi egész vitalitását, elmeélet, szellemi fegyvertárát. Logikai és esztétikai gyönyör neki az ellenfélre ütést mérni, szúrni-vágni, égetni, a sebekre sórt szórni. A született, szinte hivatásból agresszív politikusnak becsvágya: mindennap beverni egy-két politikai ablakot: hadd csörömpöljön s a figyelmet magára vonja. Feje élő-mozgó aktaszekrény, melyben politikai ellenfeleinek összes elkövetett és el nem követett bűneit, chronique scandaleuse-ait, egymásnak ellenmondó nyilatkozatait pontosan megörökítő iratok gondosan rendbeszedve találhatók. Csodálatosan tartós emlékezte, amely csak a másokra kellemetlen emléképek szellemi gyűjtőhelye, rögtön azt az aktát rántja elő, amelyik az ellenfelet legfájóbban sebz, ha ugyan le nem teríti. Támadása közben a szigorú *Cato* tógáját ölti magára: elkeseredett, szinte szadisztikus moralista, aki folyton figyelmeztet, fenyeget, támad, javít; mint valami gépfegyver kattog folytonos erkölcsi explozióiban a romlottság ellen — s végül, mint *Cato*, ő is megtanul görögül.

Az agresszív lelkialkatú politikus a született, mindig ellenzéki, negatív embertípus: mintegy állandóan meg van szállva a tagadás szellemétől. Szinte automatikusan mindennel szemben csak aggodalma, kritikája van. «A kormány okait — mondja —, amelyek erre a lépésre indították, nem ismerem, de eleve helytelenítem.» A diabolikus politikai harcosnak egyéniségéből és hangszereléséből hiányzanak a középső hangok: mindig a legmagasabb hangrégióban sívít. Csakis az ellenzéki kisebbséghez tud tartozni, amelynek harca mindig elkeseredettebb és

hevesebb. Ennek pszichológiai alapja az a hite, hogy minél kevesebb ember van vele egy nézetben, annál valószínűbb, hogy neki van igaza: a többség vak és lomhagondolkodású vagy korrupt és gonosz. A kicsiny vallási szekták a legdogmatikusabbak a maguk igazságában: rajongók gyülekezetei. Hasonlóképpen a politikában az ellenzéki kis frakciók a legfanatikusabbak: csupa csalódott, elkeseredett, a kákán is csomót kereső, a ressentimenttől tüzelt agresszív emberekből állnak. Az ilyen ellenzéki pártok élére rendszeresen nem az kerül, akinek mélyebb belátása, komoly alkotó vezéri talentuma van, hanem az értelmi szempontból jóval kisebb fajsúlyú és kulturájú, de harcos, támadó természet, aki kiméletlenül, az indulatok elemi erejével és a legnagyobb rohamozó zajjal forgatja a fegyvereket. Rendszerint csak addig vezérkedik, amíg harcolhat. Ha elül a küzdelem zaja s pártja hatalomra jut, akkor már az alkotómunkához hiányzanak vezetőképeségei s más veszi át a vezéri pálcát. Ekkor azonban a negatívnak született politikai természet, sértett hiúságból is, új ellenzéki csoportot alkot, ahol megint kiélheti ellenmondó és agresszív hajlamát. Mint harcos politikus továbbra is valami téren a «szabadságért» küzd, de úgy, hogy a mások szabadságát támadja s korlátozni iparkodik. Az ilyen pusztá ellenzékiiség, örökös terméketlen harc nincsen inyére az alkotnívágyó államférfinak, ha mindjárt maga is erősen kritikai s ellenzéki természet. «Kérem — mondja *Széchenyi* —, ily könnyű szerrel, melyhez képest az, kinek jól pereg nyelve, ki merész és jó vastagokat találván ki, minden kormányt ellenez, vagy ha ilyest nem bír, legalább gyanúsítani törekszik, a közvéleményben már jóreményű fiatal, sőt nemzeti hősként fényledez, ugyan kérem, ily felette könnyű szerrel azt gondoljuk, annyira aggasztó bonyodalomból kiemelkedhetik hazánk?» (Polit. Progr. 18. l.)

Vegyük most szemügyre az agresszív politikust, aki ráviharozza dühét ellenfelére, mert megsértette. Önkénytelenül támadó állásba helyezkedik, hangja élesen metsző, sokszor rekedt, taglejtése heves és gyorsanlűktető, lélekzete ziháló, szája körül keserű vonás, szűrős a szeme, mintegy prédára les, homlokán erei kidagadnak, arca elvörösödik, keze ökölbe szorul. Egész megjelenése megfélemlítő. Kitűnően ábrázolja az agresszív politikusokat *H. Daumier*, a nagy francia rajzoló «A képviselők» című szépiarajzán. A képviselők legfőbb támadószerve a száj, melynek hangereje a támadás fokával arányos, ezért a művész a szájat erősen túlozza. Hogy az indulatoknak ösztönös, brutális erejét jellemzően szemléltesse, alakjainak állatszerű jelleget kölcsönöz: a baloldali széles fej mint egy dühös béka kuruttyol, a jobboldali ösztövérábrázat mint valami felingerelt keselyű hevesen víjjog, a hátuk mögött ugrásra kész harcos honatya mint feldühödt buldogg ugat. A rohamozó modort jellemzően fejezi ki a vonalak merevsége és sarkos volta: a kemény vonalak mintha maguk is szűrnének és karcolnának. Az előharcosokat a többi képviselők kiabáló kara kíséri.

A harcostermészetű politikus abban is kéjeleg, hogy zordnak akar

látszani. Ha lefestik vagy lefényképezik, komor képet ölt, az igazságért kérlelhetetlenül küzdő ember felsőbbségének érzését iparkodik kelteni: kemény, szigorú, engesztelhetetlen. *Cromwell* festőjét erősen megkorholta, mert nem elég zordnak ábrázolta: arcképéről hiányoztak sebhelyei és szemölcssei. A diktátorok sohasem ábrázoltatják nyájas és vidám embernek magukat.

Az agresszív politikai típus szemléltetésének feladata voltaképp azonos a politika történetének megírásával. Itt csak olyan néhány államférfiú vulkánikus egyéniségét emelem ki, akikben a támadó politikus lelkijegyei összesűrítve jelentkeznek.

Nagy Frigyes minden ízében a harc embere: nemcsak a politikában és a csatamezőn, hanem az irodalomban: ódáiban, röpirataiban, leveleiben a legmaróbb szarkazmus képviselője. Az *id. Pitt*nek támadó ereje és csúfolódó hajlama félelmetes volt. Soha angol szónoktól annyira nem rettegtek, mint tőle. Azon ritka politikusok közé tartozott, aki megengedhette magának, hogy ellenségei előtt szóljon, nem törődve azzal, hogy ezek később mit mondanak. Kevés embert gyűlöltek és szerettek annyira, mint *O'Connell*t, a rettenthetetlen ír parlamenti harcost. Az egész angol parlament összefog ellene s ő kis csoportja élén évtizedekig vívja a legrettenetesebb küzdelmet. Szüntelenül a legvadabb támadást intézi ellenfelei ellen: utólérhetetlen volt a nyelv hatalmában, a szellemességben s a villámgyors lecsapásban. Harci dühe a durvaságban alig ismert határt: *Wellington*t «félbemaradt káplár»-nak (a stunted corporal) címezgeti; egy másik ellenfele «a nagy hazudozó» (a mighty big liar), «egy töredelemnélküli tolvaj egyenes leszármazottja» (a lineal descendant of the impenitent thief), egy harmadik ellensége «nemes bohóc» (a titled buffoon), «dölyfös kuvasz» (a contumelious cur), «skorpió», «disznó» stb. Éktelen haragra gerjelt, amikor őt a fiatal, radikálisból hirtelen konzervatívra vedlett *Disraeli* megtámadta. Az ír néptribun így adta vissza a kölcsönt egy dublini népgyűlésen: «Ha a zsidók Isten választott népe is voltak, volt köztük hitetlen is és ezek egyikétől származhatik ez a fiatalember. Ugyanolyan a jelleme, mint annak a gonosz latornak, aki a keresztfán halt meg s akinek alighanem *Disraeli* volt a neve. Azt hiszem, ha közelebbről megvizsgálónk *Disraeli* családfáját, rájutnánk, hogy ez az ember egyenes leszármazottja annak a «magas» állású embernek, kit említettem». (Maurois: *Disraeli* élete. 86. l.) De bármily heves volt is *O'Connell*, minden agitációjában mindig az alkotmányos keretek közt maradt s okossága óva intette az íreket a fegyveres lázadástól. Függetlenségét minden oldalról megőrizte. Egész politikai mozgalmát az írek katholicizmusára építette, de függetlenségére büszke ellenzéki szelleme Rómától sem engedte magát befolyásolni a politikában: «Római katolikusok vagyunk, de nem Róma szolgái. Annyi teológiát Rómától, amennyi tetszik, de semmi politikát!» (As much theology as you please from Rome, but no politics.)

Az agresszív politikus félelmetes fegyvere a satíra, a biztos kéztől

mesteri ügyességgel kilőtt nyíl, amely az ellenfél leginkább sebezhető pontjába talál s nevetségesség porondjára teríti le. Ennek alig volt valaha nagyobb mestere, mint *Disraeli*, amikor pártjának vezérét, *Peel* miniszterelnököt halálra sebezte. *Peel* jó barátságban élt a nagy *Canning*-gel, akit azonban 1827-ben cserbenhagyott s az ellenzék élére állt. Nemes és nemtelen fegyverekkel harcolt *Canning* ellen, akinek ez kétségkívül elősegítette korai halálát. *Disraeli* 1845-ben kérdőre vonta *Peel*t a parlamentben azért, hogy az angol külügyminiszter az olasz forradalmárnak, *Mazzininek* leveleit a levéltitok megsértésével felbonttatta. *Peel*, akinek állását *Disraeli* titokban már régen fúrta, illetlennek minősítette azt, hogy a saját pártjabeli, tehát barátának hitt politikus támadja őt. S nagy pátozzsal idézte *Canning*nek egy versét, amelyben arra kéri Istent, őrizze meg barátaitól :

Save, save, oh save me from the candid friend !

Disraeli finom, de megsemmisítő iróniával célzott válaszában *Peel*nek *Canning*gel szemben tanusított baráti hűtlenségére : «Ha az igen tiszteletreméltó gentleman néha illőnek találja híveit szigorúan megfeddeni — talán meg is érdemeljük ezt, — én vagyok az első, aki kész hátát a korbács alá hajlítani ; de ha az i. t. gentleman szemrehányások helyett mindig csak idézeteket használna, biztos lehet benne, hogy ezek még jobb fegyverei lennének. Olyan fegyver ez, melyet ő mindig mesteri kézzel forgat ; s ha ő prózában vagy versben valamely tekintélyre hivatkozik, biztos a sikerről, részint azért, mert ritkán idéz olyan passzust, amely előbb már ne találkozott volna a parlament tetszésével, részint és különösen azért, mert idézetei oly találók. Az i. t. gentleman nagyon jól tudja, mit jelent a vitába beledobott nagy név s milyen rendkívüli és felvillanyozó lehet ennek hatása. Ő sohasem hivatkozik olyan íróra, aki nem nagy és ritkán olyanra, aki nem kedvelt, — hanem mindig olyanokra, mint például *Canning*. Olyan név ez, amely — meg vagyok győződve — sohasem említhető e Házban a kedélyek megindultsága nélkül. Mindnyájan bámuljuk az ő lángeszét, mindnyájan fájlaljuk korai halálát és mindnyájan rokonszenvezünk vele büszke harcában a fennkölt előítélet és fölényes középszerűség, irigy ellenségek és «őszinte barátok» ellen. Az i. t. gentleman biztosra veheti, hogy az ilyen tekintélytől vett idézet mindig hatásos lesz, — néhány sor, pl. a barátságról, *Canning*től, megírva és az i. t. gentlemantól idézve. Tárgy, költő, szónok : milyen szerencsés kombináció ! Ennek hatása egy parlamenti tárgyalás folyamán szükségképpen kell, hogy lenyűgöző legyen és én meg vagyok győződve, hogy — ha az idézet hozzám lenne intézve — nem tehetnék mást, mint szerencsét kívánnék az i. t. gentlemannek nemcsak kitűnő emlékezőtehetségéhez, hanem bátor lelkiismeretéhez is». (Brandes : Lord Beaconsfield. 139. l.) *Disraeli* a legkomolyabb képpel mondta ezeket a saját pártvezérét kivégző ironikus és bosszúsugallta szavakat, közben az egész Ház, a konzervatív párttal együtt, kacagott.

Gladstone, a forróvérű skót nem becsülte *Disraeli* jellemét éppen a *Peel*-el szemben tanusított viselkedése miatt. De, noha évtizedekig az angol politikai élet ennek a két harcos egyéniségnek párviadala volt, *Gladstone* sohasem merete vetélytársa személyét támadni, bármennyi alkalma lett volna is erre, mert félt a parlament e biztoskezü keleti késdobójának mesterien hajított szatirikus pengéjétől. Annál vadabbul támadta minden tisztelet nélkül *Salisbury* személyét. Amikor 1864-ben *Palmerston* megbukott, a legerősebb ember a liberális pártban a féktelen indulatú *Gladstone* volt. De a közvélemény jórésze azt hánytorgatta, hogy a bős *Gladstone* miniszterelnöksége lehetetlen: túlságosan ingerlékeny, örökösen impulzív, nincsen tapintata, szerelmes a maga eszméibe s erőszakolja őket, teljesen járatlan a lelki bánásmód és ki-egyenlítés művészetében, hevességével tönkre fogja tenni a pártot, nem fogja tudni vezetni a képviselőházat. S mi történt? Ez a féktelen temperamentumú ember a hatalom birtokában meghiggadt, tapintatos és óvatos lett. Amikor huszonötéves pártkormányzata után — írja *Bryce* — elérkezett az idő, hogy az agg *Gladstone* visszavonuljon, súlyos kérdés volt, vajjon mikép lehet összetartani a liberális pártot az ő nagyszerű vezérlete nélkül.

Bismarck a legharciasabb államférfiak egyike, akinek lobogó temperamentumát, támadó és szatirikus természetét az ész, ha szükség volt rá, mindig fékezte. Nagyobb súlyú politikai szerepe már a küzdelem hivatásában fogan. Amikor 1862-ben *Vilmos* király már a lemondás gondolatával foglalkozik, *Bismarck*-ot ajánlják neki vezető miniszternek. A király azonban attól fél, hogy *Bismarck* féktelen harci kedvével mindent majd fejetetejére állít. Magához hivatja. Megkérdezi tőle, vajjon hajlandó-e az országgyűlés többsége ellenére is a hadsereg újjászervezése mellett kitartani? *Bismarck* habozás nélkül igennel felel. Most teljeseedik be hivatása: kész a várva várt küzdelemre. S a harcot aztán keményen állja is: ellenfeleit félelmetesen gyűlöli és támadja. Nincs igaza — mondja — *Goethé*-nek, aki szerint a szeretet szépíti meg az életet; a gyűlölet ugyanezt a szolgálatot teszi: «nekem nélkülözhetetlen a szeretet számára feleségem, a gyűlölet számára — *Windthorst*». Akit *Bismarck* gyűölt, mindörökre gyűlölte: nem tudott, legfeljebb csak látszatra, kibékülni. Maga is érezte, hogy a gyűlölet nagy gyengeség, mely elhomályosítja az ítéletet és megbénítja az állam nyugodt kormányzását. Ezért írja 1874-ben *Vilmos* császárnak: «A harag és a gyűlölet a politikában rossz tanácsadók, kérem az Istent alázatosságért és békülékenységért». Mint az agresszív típus jellemző képviselője sokszor gerjedt féktelen haragra, amelynek hevében egy-egy tárgyat, amely kezeügyébe akadt, ödsszetört. «Mit csinál, ha haragszik?» — kérdezte egyszer *Beust*-tól. «Nem gondolja, hogy nagy megkönnyebbülés valamely tárgyat összetörni?» Ez persze nála nemcsak a haragos feszültségnek cselekvésben való levezetése, hanem az ellenség elpusztításának szimbóluma is volt. Egyébként a harcban gyakran alkalmazta az ellen-

fél megvetésének szimbolikus eszközét is. Még fiatal képviselő korában, amikor egyszer az ellenzék pfuj-kiáltása nem engedte szóhoz jutni, a szónoki emelvényen egyszerűen az üvöltő ellenzéknek hátat fordított s nyugodtan ujságot kezdett olvasni. Agg korában is kiméretlen harcos marad. Mikor nyugalomba kénytelen vonulni, akkor sem tud nyugodni: agresszív természetét akkor is ki kell élnie. Cikket ír a *Hamburger Nachrichten*-be, melyekben élesen támadja az új kormányzatot. Ezen sokan megbotránkoznak. «Az, aki azt akarja — felelte *Bismarck* — hogy hallgassak s mindent tovahaladni engedjek fejem fölött, nem barátom . . . Jogom van védeni magamat, ha megtámadnak és kötelességem véleményemet kimondani, ha látom, hogy a hatalom mostani birtokosai téves úton járnak. Hát engedjem, hogy szájkosarat rakjanak rám? Majdnem harminc esztendeig tűrhetően vittem az ügyeket s némi tapasztalatot gyűjtöttem. Nem szabad most ezeket értékesítenem a birodalom érdekében?» Az agg harcos kancellár-utódját, *Caprivi* tábornokot sértő nyilatkozata miatt párbajra akarja kihívni: «Még mindig erős a kezem» jelentette ki hetykén.

A harcos politikusnak született ember olyan, mint az oroszlan: természetes bátorsága és harci készsége van; a véres küzdelem nála magától értetődő viselkedés és nem színészi póz, olyan funkció, mint az, hogy eszik és alszik. Ilyen kiméretlen szörnyű harcos természet, egyben hatalmas tetterő *Gambetta* 1870-ben. Jelszava: «háború a végsőkig!» A bosszúvágy és gyűlölet megtestesülése. A bordeauxi nemzetgyűlésen vad dühvel harcol a bismarcki béke ellen. És ez a harcos egyéniség, aki a barrikádokon, a viharban, a veszedelmek közepett volt elemében; aki az engesztelhetetlenek, *les irréconçiliables*, csoportjának volt a feje; aki örökkön a szabadságért, népjogokért verekedett: lényegében hatalmi természet, demokrata deszpota, a *tőle* megszábott rend és tekintély imperatora volt, aki mindenkit ellenségének érzett, ak imás nézetten mert lenni, mint ő. Diktátor-jellem, ugyanabból a fajtából, mint *Clemenceau*.

A vérbeli agresszív politikus senkitől sem fél, de mindenki fél tőle. A támadást sportszerűen űzi: gyönyörködik a saját erejének gyakorlásában és mutogatásában. *Clemenceau* évtizedeken át terrorizálja a francia parlamentet: mindenkit gyűlöl és támad s mindenki gyűlöli és féli. Tucát kabinetet buktat meg, sokszor teljesen igazságtalanul s hamis gyanúsítások alapján. Haláláig tipikus példája a negatív, örökké rohamozó, félelmetesen támadó és bíráló politikusnak. Vérengző *tigris*, ki folyton prédára les. Annnyira hozzá tapadt az egész világ közvéleményében *Clemenceau* névéhez a tigris-jelző, hogy amikor az oxfordi egyetem a háború után díszdoktorrá avatta, diplomájában *Tiger Gallicus* névvel tiszteli meg. A tagadás megtestesült szelleme. Hosszú politikai pályája alatt csak miniszterelnök volt, egy miniszterelnök sem merte bevenni kabinetjébe, kivéve 1906-ban, amikor pár hónapi belügyministersége alatt magához ragadta a hatalmat s ő lett a kabinet feje. Ez az állása

azonban untatta, nem harcos természetének való volt, szinte kész-akarva engedte magát egy jelentéktelen flottakérdésben megbuktatni, egészen váratlanul, mintegy kiszámítva a pillanatot, amikor az őt támogató többség jórésze éppen távol volt. *Max Nordau* mondja, hogy *Clemenceau* annyira hozzászókkott ahhoz, hogy minisztereket buktasson, hogy végül magát is megbuktatta, mivel senki más nem állott vele szemben. Így megint szabad ember lett, aki korlátlanul kiélheti agresszív hajlamait. Csak kalapács akart mindig lenni, sohasem üllő. Mindenkit gyűlölt, aki hatalmon volt, még magát is : szemében minden miniszter eleve ostoba és gonoszszándékú egoista. Nem szeretett senkit, de őt sem szerette senki. Talán elpirult volna, ha valaki azt mondta volna neki, hogy szereti. Végesvégig jakobinus patrióta volt a *Robespierre* típusából.

A háború alatt tüzes hazafisága a leghevesebben támadja a kormányokat, hogy langyosak és hanyagok ; tábornokaik tehetségtelenek és gyávák ; az ellenség le fogja verni őket s jön a rettenetes katasztrófa, amilyent ő már 1870—1-ben egyszer átélt. Kiméletlen offenzívájának hatása alatt a sorban bukó kormányok be akarják venni a kabinetbe, hogy legyen *Union Sacrée*, viselje ő is a felelősséget. De *Clemenceau* ellenzéki természete továbbra is csak bíráló és támadó akar maradni. Azonban ennek a heves politikai cenzornak *L'Homme Libre* ujságját az állam cenzora kénytelen sokszor bírálni és cikkeit törölni. Ekkor a *Szabad Ember* átalakul *Láncokba Vert Ember*-ré, *L'Homme Enchaîné*-vé. Mikor már minden recseg-ropog, az agyonsanyargatott nemzet szenvedési kapacitása kimerülni s a békevágy felülkerekedni látszik, 1917-ben *Clemenceau* átveszi az uralmat. A «*Szabad Ember*» most kegyetlen diktátor, aki a defetisták ellen rémuralmat gyakorol, sereg embert kivégeztet és bebörtönöz. Bámulatatos ennek az aggastyánnak cselekvő energiája. Bele tudja sugalmazni a kifáradt nemzetbe a maga elszánt határozottságát. Harcos természete most igazán elemében van : *Je fais la guerre* — kiáltja szüntelenül. Koncentrálni tudja a nemzet erejét a végső megfeszítésig. Megteremti az entente-seregek főparancsnokságának egységét, kiirtja a defetizmust, hozza az amerikai seregeket — és győz.

Clemenceau-nak nagy életküzdelmében *Demosthenes* a politikai eszménye. Könyvet is ír róla, amelyben a rémesen támadó filippikák szerzőjének alakjában magamagát ismeri fel s idealizálja. *Demosthenes* kiméletlenül ostorozta korának görög defetistáit, akiknek gyenge akaratára reménytelennek tartotta a küzdelmet a makedónok ellen s már előre paktált velük. *Clemenceau* az Akropolis tövében, a Parthenon szomszédságában, a Hymettos hegyén, mindenütt a görög rögtönítélő bíróságot látja, úgy, ahogy otthon Franciaország minden zugában. *Demosthenes* összezúzni akarta a gyengéket, a harcban fáradtakat : ez a nagy ember, az Erő. *Clemenceau* magát francia *Demosthenes*-nek érzi : ő is körülbelül négyezer franciát ítéltetett el. Az agg *Clemenceaut* csak a gyűlölet tartotta életben. Az ellenségek számára diktált karthágói békét

személyes bosszúművének érezte, amelybe feneketlen gyűlöletének egész láváját beleömlesztette. Ez a gyűlölet maga alá gyűrte a béke-Messiást, Wilsont is, akinek elméleti pátosza a bárány szelíd bégetése volt a népet szétmargoló tigris ugrásával szemben.

Az agresszív típusú államférfiből a gyűlölet kiül minden fogékony-ságot a minden embert erkölcsileg kötelező humanitás iránt. Amikor az entente élelmezésének szervezője és feje, *Hoover* a fegyverszünet alatt élelmezni akarja a teljesen kiéhezett Németországot, *Clemenceau* a leghevesebben ellenáll a tervnek: hadd pusztuljon el Németország asszonyaival és csecsemőivel együtt. Hogyan fogja Németország aranyban fizetni a hadisarcot, ha most a fegyverszünet alatt aranyát élelmiszerekre fogja költeni? *Hoover* hiába magyarázza neki, hogy nem lehet a tehenet fejni is és ugyanakkor meghaladni is. De *Clemenceau* és a francia katonai párt tovább is blokádnál akarja tartani a németeket, hogy bármilyen békefeltételeket kénytelen legyen aláírni. *Hoover*-nek, a queckernek humanitás-érzése azonban nem nyugodott, az angol és az amerikai legfőbb vezetőséget tovább ostromolta: figyelmeztette őket arra az erkölcstelenségre, amellyel a társult hatalmak a történelemben magukat örökre beszennyezik. Miképp tudjon dolgozni a német nép, hogy jóvátételt fizessen, ha nem eszik? Az éhség és kétségbeesés Németországot orosz példára a kommunizmus karjaiba kergeti s ennek a fertőzésnek Franciaország és Anglia sem fog tudni ellenállni. *Hoover* érvelése előtt az angol, olasz és amerikai delegátusok emberi érzése meghajolt. Végre *Clemenceau* gyűlölete is a legnagyobb nyomásra és fenyegetésre kénytelen volt engedni. «Azok a módszerek — írta *Hoover* 1919 februárjában az amerikai delegációnak — melyeket az élelmiszerblokádnál alkalmaz, egyáltalán erkölcstelének . . . Az az érzésem, hogy mi nem egyeztethetjük össze nemzeti becsületünkkel, és méltóságunkkal, hogy ezt tovább nézzük . . . szeretném a békekonferenciát a szörnyű következményekre figyelmeztetni, melyeket Európa társadalmi rendszerének teljes összeomlása vonhat maga után». (Irwin: H. Hoover. 200. l.) *Clemenceau* vak gyűlölete, ha szabadjára engedik, ezt is megkockáztatta volna.

A diktátorok, amilyen *Cromwell*, *Clemenceau*, *Kemal*, *Pilzudski*, az agresszív típus hajlamait kiélve jutnak feltétlen hatalmukhoz. Így *Mussolini* is. Egész életében támadó, mindent kockáztató, harcias szellem, aki jelszavát *Nietzsché*-től kölcsönzi: *Lebe gefährlich*. Szereti emlegetni, hogy az életet dramatizálni, harccal mozgalmassá kell tenni. Már fiatalon így ír: «A csata vége másodrangú kérdés. A jutalom számunkra magában a harcban rejlik, a győzelem nélkül is». Nemrégiben azt kérdezték tőle, vajjon ragaszkodik-e még ma is ehhez a fiatalos költői gondolathoz? «Hogyne — felelte — sőt ismét a fasiszta filozófia magjánál vagyunk. Amikor nemrégiben egy finn filozófus arra kért, mondjam meg neki egy mondatban a fasiszmus lényegét, ezt jelentettem ki németül: «Wir sind gegen das bequeme Leben». (Gespräche. 196. l.) Sokszor idézik *Bismarck* szavát: «Ma éjjel nem aludtam. Egész éjtszaka

gyűlöltem». *Mussolini* azt mondja, hogy ő is a *Bismarck* fajtájából való, de bámulja *Caesart*, aki nem tudott gyűlölni: amikor ellenségének, *Pompejus*-nak fejét akarták elébe hozni, ezt nem engedte, ellenben nagy-szerű temetési ünnepet rendezett számára». (U. o. 216.)

Hová fajulhat a politikai gyűlölet és harc, annak keserűen jellemző példája *Széchenyi* és *Kossuth* egyre hevesebb párviadala. Hangjuknak harcias, majd durva és sértő ereje egyre növekszik, úgy, ahogy *Széchenyi* *Kossuth*-ban mindinkább az országot rombadöntő izgatót látja. A Politikai Programtörvényekben ki akarja mutatni, hogy *Kossuth*-ból hiányzik minden komoly államférfiúi vonás: csak szóvirágos néptribun. Politikai messiásnak hiszi magát, pedig státusbölcsesség helyett csak fantáziával és önhittséggel van telve. *Kossuth* egy második Dózsa György, egy új Hora és Gloska-féle szörnyűség szítója, akit húsra kell tenni. De *Kossuth* sem marad adós *Széchenyi*-nek a hang agresszív ereje dolgában: *Széchenyi* támadását «oligarchikus dölyffel s keserű epével saturált betyáros gorombaságnak» bélyegzi (pár évvel azelőtt ő nevezte el *Széchenyit* a «legnagyobb magyarnak») s harag és bosszúság helyett, úgy-mond, «csak szánni tudom őt — a beteget, fény és bőség örömeiben kedélyzavart szegény boldogtalant». (*Kossuth* e válaszát a cenzura nem engedte kiadni. L. Gr. *Széchenyi* István Összes Munkái. VI. köt. 1930. 834. l.) Ha két ilyen, a kultúra magas fokán álló kiváló szellem, mint *Széchenyi* és *Kossuth* a politikai küzdelem hevében megfelelnek az emberi személy méltóságáról és tiszteletéről, a *Seneca* szaváról: *homo res sacra homini*: akkor mit várhatunk a vad ösztönös politikusok harci stílusától, akik egyszeriben átsapnak az ellenféllel szemben a *homo homini lupus* állati cinizmusába, a létért való küzdelem farkas-filozófiájába?

Az agresszív típusnak különféle árnyalatai jól megfigyelhetők a nagy parlamenti vitatkozók debatteri módszerében és szellemében. Az egyik típus a harcban elsősorban a *logika* hideg kardpengéjét használja fegyverül. Ennek képviselője *Szilágyi Dezső*. Félelmetes szóbirkózó: szellemének a vita olyan életeleme, mint testének a vívógyakorlat. Politikai arcképének legjellemzőbb vonása a rögtönzött polémia: ennek is nem deklamáló pátosza, hanem logikai élessége. Szava, mint a kardpenge szikrázott. Nem meggyőzni, de *legyőzni* akart. Volt bátorsága gyűlölni és bírálni, szúrni és vágni, mert hitt esze logikai erejében és nyelve hatalmában. A *logika* *Szilágyi* nyelvén átváltozott immanens tárgyi szatirává. Mint igazi debatter *Szilágyi* nemcsak magában ragyogott, de másokat is provokált, hogy ragyogjanak.

Az agresszív típus másik árnyalata a *lírai*: nem tárgyi-logikai érvekkel zúzza össze ellenfelét, hanem az indulat belső tüzével, mely a hallgatóságra is önkényt átragad, szellemes és színes képeivel és hasonlataival, amelyeket azonban a szilaj harag és gyűlölet sokszor szer-telelné és groteszkké alakít. Nem az észen, de a szíven keresztül szűrja le ellenfelét. Ilyen volt *Ugron Gábor* harcias egyénisége. Lobogó szen-

vedélye mindig az ellenzék támadó frontjába állította: a huszáros, rohamozó modor volt igazi életformája és szónoki étosza. A szabadságért küzdött, de más akaratot nem ismert az övéen kívül. Parancsoló egyénisége értette is a módját annak, hogy akaratának feltétlenül engedelmesséjének azok, akiket barátjai közé számított. S viszont mint ellenséget gyűlölte és támadta azokat, akik mást akartak, mint ő. Mindig támadásra kész természetét még híveivel szemben is kiélte: úgy bánt barátaival is, mint káplár a bakákkal — mondotta róla *Bartha Miklós*. Heves véralkata mindig harcra tüzelte: az 1870—71-ik évi francia-porosz háborúban ott küzdött a franciák oldalán *Garibaldi* vezérlete alatt az idegenek légiójában s végigélte a párizsi kommün borzalmait. Amikor meg pár év múlva a török-orosz háború kiütött, szertelen fantáziája és harci vágya azt a vakmerő tervet szötte ki, hogy a székelyekből toborzott sereggel betör Romániába, az orosz sereg hátába kerül, meglepetésszerűen elvágja az oroszokat hadtápvonalalaikból s így a törököt diadalra segíti. A *Disraeli* elnöklete alatt álló oroszellenes angol kormány a «székely puccsot» fegyverrel és pénzzel támogatta. A vakmerő vállalkozás nem sikerült: a tervet elárulták, a székelyek Rabonbánja kénytelen volt Olaszországba menekülni. Az egész terv *Ugron* nyughatatlan harci kedvének és forró képzeletének történeti dokumentumává törpült.

* * *

«Az, amire az élet megtanított — mondja *Jaurès* — nem a szocializmus eszméje, hanem az a követelmény, hogy ezért az eszméért *harcolni* kell.» Ez a politikai élet lényege és értelme: küzdelem eszmékért s az eszmék érdekében a hatalomért. Óhatatlan azonban, hogy ebbe a küzdelembe az emberi ösztönök és szenvedélyek: a becsvágy és a hatalomvágy, az irigység és féltékenység, a hiúság és a büszkeség, a káröröm s az ellenfél letiprásának gyönyöre a politikusok hidegebb vagy melegebb lelki alkatahoz mérten bele ne vegyüljön. Ebbe a politikai küzdelembe nem a csendes, szelíd, hanem legkönnyebben mindig a könnyen hevülő, agresszív típusú emberek vetik bele magukat. Az ő féket kevésbé ismerő lelki természetük a főoka annak, hogy

egymást gyűlölvé marják, kiket egy fal
kőrít, külellentől egy árok véd meg.

... l'un l'altro si rode,
di quei che un muro ed una fossa serra.

Dante: Purg. VI. 83—4.

Kornis Gyula.

(Vége.)

GRÓF BETHLEN ISTVÁN BESZÉDEI.

HIÁBAVALÓ erőlködés volna ma egy olyan Bethlen-portrait körvonalainak a felvázolásával kísérletezni, amely a történeti kritika előtt állandóságra számíthatna. Még egy Macaulay tolla is gyenge volna ehhez. Nemcsak a távlat hiánya miatt s mert a «hős» államférfiúi szereplése még nem zárult le. Sokkal nagyobb akadály a megbízható történeti kútfők teljes hiánya. Mert a dicsőítő vagy becsmérlő vezércikkeket a történetírás sohasem fogja oly forrásoknak tekinteni, amelyekből a tiszta igazságot merítheti. A higgadt ítéletű kortársak őszinte feljegyzései, az ellenfelek és barátok levelezése, a szürke aktatömeg, amely a nagy kormányzati ténykedések legmegbízhatóbb tanúságtévője, mindez ma még hozzáférhetetlen. Mi, hétköznapi emberek, óráról-órára csak a kormányzás eredményeit, az intézkedéseket és azok következményeit láttuk — ezeket is csak többé-kevésbé világosan — anélkül, hogy sejthettük volna a változások igazi okait. Hogyan lett Bethlen miniszterelnök és miért adta át másnak a helyét, ezt éppen olyan kevéssé tudjuk, mint ezernyi más tettének a rúgói is rejtve vannak előttünk. Így pedig könnyen tévedhetünk s valami nagy tettnek tűnhetik fel szemünkben, ami magától adódott, ugyanakkor pedig a fejlődés könnyen érő eredményének látszhatik az, amiért óriási elszántsággal és megingathatatlan következetességgel kellett küzdeni.

A Bethlen-arckép vonásainak megállapítása tehát nem a jelen feladata. Az imént megjelent kétkötetes kiadvány sem alkalmas arra, hogy segítségével erőnket felülmúló vállalkozással akár csak egy ceruzavázlatot készítsünk a jövőnek sokat emlegetett történésze számára. A munka ugyanis Bethlen beszédeit tartalmazza. Azokat a gondolatait, érveléseit, amelyeket a közönség felvilágosítására szánt s így azok régóta ismeretesek. Újat tehát nem nyújt e két kötet a történetirodalomnak. De azért mégsem érdektelen. Egymásután olvasva a fontosabb beszédeket, negyedszázad emlékeit, a sorok mögül olyan ember tűnik elénk, aki ritkán szólal ugyan meg, a beszédet azonban nem törekvései elleplezésére használja fel, nem a félrevezetés eszközének tekinti. A szónoklatokból az államférfi egyéniségének csak egyik felét ismerjük ugyan meg, a nyilatkozatok nyomán azonban mégis többet látunk meg az alkotó emberből, mint parlamenti harcok sok más szereplőjénél.

Aki itt, e kötetek lapjain elismétli szónoklatait, nem a szóvirágok kedvelője. Szépen kicirkalmazott körmondatokkal, a neobarokk és egyéb történeti stílusok ásatag frázisaival és közhelyeivel éppen olyan kevéssé akar meglepni bennünket, mint a neoromantikának frissen összekovácsolt hasonlataival. Ami páthosz, szenvedély kiérzik a sorok közül, az közvetlen szavakkal, minden keresettség nélkül tör elő. A szónok nem ragadtatja el magát saját szavainak árjától s így nem is sodorja magával ismeretlen tájak felé hallgatóit, megittasodva saját frázisaitól. A cél, ameddig a meggyőzés érveivel el akar vezetni bennünket, tisztán áll előtte. S ha odáig eljutottunk, ott magunkra hagy. Nem kíván lelkesedésünkben erőt meríteni, mi sem áll tőle távolabb, mint részesévé lenni valami — esetleg tőle felébresztett — közmámornak. A következő célpontot egyedül tűzi ki magának s az eszközöket a tömeg, a közvélemény

támogatása nélkül választja ki. Az állomások, melyeken keresztül halad, a maga tervének megfelelően sorakoznak egymás mellé. Csak ahol valami akadály támad, ahol a sokaság más, talán kényelmesebb útra akarna térni, ott fordul hátra, állapodik meg, hogy a meggyőzés és kényszerítés eszközeit újból alkalmazásba vegye.

Komornak látszik ez az eljárás és kíméletlennek. Magyarozatát talán Bethlennek erdélyi és főúri származásában találjuk meg. Erdélyt később érte el a barokk szellem s akkor sem öntötte el úgy, mint Magyarország északi vagy nyugati részeit. Mindig is import-jellegű maradt így s bár az erdélyi gondolkozás- és kifejezőmód nem kerülhette el hatását, a tárgyiasabb szemlélet számára a lehetőségek itt jobban megmaradtak. A szűkebb környezet, a család társadalmi helyzete, az örökölt tradíciók pedig azt a szemszöveget határozták meg, amelyből Bethlen az eseményeket és az embereket nézte. Kár volna tagadni, hogy mindnyájunkban van egy láthatatlan értékmérő, valami egyénként változó finom műszer, amely akaratlanul és folytonosan arra kényszerít, hogy vele mérjünk mindent, ami csak látáskörünkbe eljut. Minden demokrácia ellenére több-kevesebb foknyira felkényszeríti ez az embert, a newyorki milliomost — legyen mégoly self-made man is — éppen úgy, mint a legszegényebb munkanélkülit, aki még mindig felette érzi magát a «színesnek». Bethlen az összeomlás előtt magasról pillantott le az alatta elterülő társadalomra. Nagyon is magasról. De mert örökölte, mint természetes adottságot, ezt a helyzetet, nem bántó az, a beszédek pedig többé teszi, mint a meggyőzés eszközeit: őszinte megnyilvánulásokká. Aki a társadalmi hierarchián nagyon fent érzi magát s ha hiányzik belőle az esztelen gőg, az nem igyekszik szépitgetni tetteit, mert hiszen magasabbra már úgy sem juthatna el. Nem tagadja és nem leplezi tehát hibáit, de ugyanúgy másoknak is kíméletlenül megmondja az igazat. Bethlentől a magyarság nem hallhatott hízélgést. Nem Kossuth mámoros dicsőítései újulnak meg a beszédekben, az elismerés a nagy teljesítményekkel szemben inkább a multnak szól, az elszemélytelenült nemzet szenvedéseinek, a sorscsapásoktól sujtott magyarságnak, vagy a világháború félmillió magyar halottjának, amikor az egész ország nevében apellálhatott egy igazságosabb bíróhoz. Széchenyi-tradíciók élednek fel a beszédekben, amelyek metsző csapásként, kíméletlenül hullanak mindazokra, akik kötelességüket nem, vagy rosszul teljesítették, legyenek egyes emberek, politikusok, vagy legyen az egész arisztokrácia. Az udvari politika, a közös diplomácia, a vak és tudatlan kormányzás, a helyzet magaslatán nem álló közigazgatás egyaránt megkapja a megbélyegző ítéletet.

Csak így érthető, az önmagával szemben is kíméletlen kritikából, az a férfias gesztus, hogy működésének legsebezhetőbb részét, az összeomlás előtti szereplésének emlékeit is felvette a kiadványba. Kevesen tették volna helyében, hogy a mai olvasó megnyerésére ily egyáltalán nem alkalmas darabokat helyezzenek el a munka élén. Egy ma már elantiquálódott korszak felfogásának az emlékei ezek. Bethlen akkor még azt a népszerű nemzeti közvéleményt osztotta, amely a románsággal szemben nacionalistább volt, mint a hivatalos kormánypolitika, Tisza István eljárása. Az ő látóköre sem terjedt tehát túl a monarchia határain, néha pedig csak a Kárpátokig. Amikor az entente-propaganda Wilson eszméit már teljes erővel hirdette, Bethlen olyan ellenérveket próbált a monarchia kultúrproblémájával kapcsolatban felsorakoztatni, amelyek nem voltak velük egyenértékűek és így nem is ellensúlyozhatták volna őket. Ugyanígy a nemzetiségi kérdés megítélésében is Tiszánál messzebb

járt Bethlen az igazságtól, amikor győzelem esetén Szerbia nagyobb részét — autonómiával felruházva ugyan — annektálni óhajtotta, hirdetve, hogy a szerb nép megtalálja majd boldogulását a monarchia határai közt. Reánk ugyan nagyon kedvező lett volna, ha ilyen érvek meghallgatására hajlandóak lettek volna elszakadásra törekvő nemzetiségeink, a kíméletlen történelmi igazság azonban az, hogy az életerős népek, még a legkisebbek is, azóta is egyre kevésbé vágyódnak megmaradni a régi, megszokott gazdasági és kulturális viszonyok közt, hanem inkább vállalják a veszélyesebb, terhesebb újat, ha az nemzeti eszményeik megvalósításához közelebb viszi őket. Vajjon nem látta volna ezt Bethlen? A végkifejlést, az irányt, amely felé a románság is siet, egész világosan felismerte, sokkal inkább, mint azok a hazafiak, akik körében a képviselőházban hangos derűtséget váltottak ki szavai, amikor ismertette a román kultúrliga programjának azon pontját, hogy Románia a Dnyesztertől a Tiszáig fog terjedni. A kormányköröket fel is akarta világosítani, az ellenmozgalom célhoz vezető eszközei azonban rejtve maradtak előtte. Ugyanazon nyíltsággal kell e kérdéstről szólni — hiszen a történelemé már az — amilyennel Bethlen szokta a tényeket vizsgálni.

Bethlen éles szemmel ismerte fel, hogy az egész mozgalom a román intelligencia műve, amint akkor, a világháború előtt, — sőt talán ma is — valóban mindenütt ez volt a még nem önálló népek öntudatának a kiérlelője. Ezt az intelligenciát azonban nagyon felülről nézte. Emberileg érthető, hiszen az ő családjának jobbágysai közül is kerültek ki olyanok, akik politikailag és gazdaságilag hatalmasabbak kezdtek lenni, mint azok, akiknek ősei adtak először hajlékot a bevándorlóknak. De bármily tragikus is, a történelem nem egyszer szolgál ily változásokkal. Román szempontból csodálatot keltő volt az a szívós «vakondok munka», amint az intelligencia fanatikus elszántsággal örölte a magyar állam alapjait, amint a műveltek, ügyvédek, orvosok, kereskedők összefogva, nem sajnálták a fáradságot s vásárolták mindenütt a földet — a nép, népük számára. Ennek az eljárásnak a következményeit látta Bethlen. Szemébe óhajtott nézni a fájó igazságnak, a bajt egész mívoltában ismerni óhajtotta. Az adatokat pontosan összegyűjtötte, hogy hol, melyik megyében, mennyi magyar föld került román kézre. Az adathalmaz, az igazság természetesen lesújtó volt. Ma már könnyű megmondani, mit kellett volna tenni. A román intelligenciának a román nép anyagi és kulturális színvonalának felemelésére irányuló politikáján csak úgy lehetett volna győzedelmeskedni, ha a magyar intelligencia hasonló odaadással karolja fel a magyar tömegek ügyét. Ilyen művelt, áldozatokra kész középosztály azonban vagy nem volt, vagy ha lett volna is, megszervezésével senki sem törődött. A magyarság gerincének a földbirtokos elem maradt meg, az arisztokrata és a gentry. Bethlen ebben a gondolatkörben élt. Magyarság és régi földbirtokos elem számára azonos fogalmak. Így látta: a magyar szigetek csak a földbirtokos tekintélyére támaszkodva tudnak fennmaradni, ha a birtokos eladja földjét, elvesz a kis magyar sziget is, mert elveszítette kenyéradó gazdáját; s ebből vonta le a következtetést: a kormányzat kötelessége tehát segíteni a birtokos elem, hogy ez érdemesnek tartsa földjeit megtartani. Vajjon megérdemelte volna-e ez a birtokos elem, hogy az állam olyan áldozatokat hozzon érte, amelyek felülmúlták volna erejét? Bethlen előadásából úgy látjuk, hogy nem. Ő maga szomorú tényeket állapít meg. Amint egyszer jó vevő kínálkozik, a magyar birtokos eladja uradalmát, még ha románok közti parcellázás végett vásárolja is meg egy pénzintézet. Arról nincs szó, hogy kevesebb nyereséggel a régi magyar jobbágyság leszármaz-

zói kezére is lehetne juttatni a földet. Bethlen rideg szenvtelensége, amint leírja, hogy a magyar birtokosok, ha egy-egy megyében már kevesen maradtak, azért is sietve túladnak uradalmaikon, mert «a társadalmi elszigeteltséggel és a vele járó unalommal» egy lélektani tényező is ösztönzi őket erre, ma már bizonyára mindenkit meggyőz, hogy az állam szerepe még sem merülhetett volna ki egy olyan réteg mesterséges táplálásában, amely tudni sem akart — nem nélkülözésről, csak bizonyos társadalmi kényelemlről való lemondásról. Ennél a vezető magyar elemnél — el kell ezt ismernünk — a román intelligencia bátrabb, erősebb, lelkesebb volt. Bethlent örökölt társadalmi helyzete éppen úgy megkötötte, mint a magyar közélet akkor uralkodó szelleme. A magyar földbirtokosok kivonulása az ő szemében is azonos tehát a magyarság pusztulásával, viszont ha egy Andrassy gróf erdőbirtokot vesz valamelyik megyében, azt már magyar terjeszkedésnek tekinti. Ugyanez az örökölt megkötöttség tartja attól is vissza, hogy erősebb szavakkal korholja kitartásra unatkozó társait. Az ő ideálja itt még mindég az a romantikus nagyúr, aki a néppel szemben érez kötelességeket, saját érdekei ellenére is kész azokat teljesíteni, azonban csak belátásból, jószántából és erkölcsi fenköltésből. Paraszt- és nagybirtok közti különbség tehát nélkülözi nála azt a színt, hogy egy gazdaságilag erős és nagyszámú földműves réteg Erdélyben a magyarság legbiztosabb támasza lehetne; a két birtoktípus, menten ilyen nacionális és szociális színezettől, egyedül a jövedelmezőségükben megnyilvánuló diszparitás szempontjából érdekli. Így érthető, hogy az eszközöket Erdély megmentésére, a világosan felismert veszély elhárítására nem a társadalom széles tömegeinek a csatasorba küldésében keresi. Tervei az állam hatalmának és erejének igénybe vételére irányulnak, a nemzeti akarathoz a budapesti nagybankokra kényszerítést kívánja, javaslatait pedig az Omgeban, a nagybirtokosok érdektömbjében adja elő.

Ma már tudjuk, hogy a magyar kisebbségek fennmaradásának más útmódja is van. A kulturális öntudat felébresztése, ápolása, a legalsó rétegek közti nevelő munka, a legszegényebbek közé való leszállás, az ezer megpróbáltatáson keresztül ment új erdélyi magyar intelligenciának ez a munkája hozhatja csak meg az eredményt: a magyarság fennmaradását. Nem kárhozzátjuk Bethlent, hogy ezt az eszközt nem ismerte fel. Egy későbbi kor felfogását anticipálni csak ritkán sikerül. Bár az új eszköz megragadása nagy nemzeti tett lett volna, a lehetőség figyelmen kívül hagyása valamennyiünk mulasztása. Egyébként is Bethlen nem agitátornak született.

Erdély tehát elveszett az egész magyarság hibájából s csak az egész magyarság szerezheti vissza. Vajjon segítette-e Bethlen ezen az úton előre haladni? El kell ismernünk, tíz év még oly felszínes ismeretei alapján is, hogy igen. A hatalommal, amely felé a gyengék oly erős akarattal szoktak törni, hogy azután semmit se tudjanak vele kezdeni, Bethlen mesterien élt. Amennyire idegen egész lénye az agitációtól, az ígéretésektől, a szenvedélyek felébresztésétől, annyira otthonos a vezetésben. Pedig a gépezetet, amellyel akaratát keresztül kellett vinnie, magának kellett helyreállítania, mert az — forradalmak, kommunizmus, román megszállás és szégyenteljes nemzetgyűlési személyeskedések következtében — darabokra zúzva hevert. Bethlen urrá lett az akadályokon s elérte, hogy sorsdöntő kérdésekben egységes fellépésre, állásfoglalásra tudta bírni az egész magyarságot, annak a nemzeti eszmétől idegenkedő csoportjait is. Mivel a törekvés a rend helyreállítására felülről indult ki, így bizonyos, korábban hatalmat jelentő pártoknak vagy csoportoknak visel-

niök kellett gyengeségük vagy meghasonlásuk következményeit, jelentőségük elvesztését. Miután, ugyancsak felülről kiindulólag, a következő lépés gyanánt sikerült egységes közvéleményt teremteni, Magyarország elérte azt a maximális súlyt, amelyet a csonka ország határai közt élő milliók az európai államrendszerben képviselhetnek. Ez azt jelentette, hogy többé nem az a jelentéktelen mennyiség, ami még a béketárgyalások alkalmával is volt. Ekkor következett a kibontakozás a külpolitikai elszigeteltségből és a szorosabb együttműködés az olasz törekvésekkel. Nem mondjuk, hogy ez Bethlennek egyedüli, személyes érdeme. Magyarország külpolitikai helyzete fokozatosan javult s ha ma már nem ismétlődhetne meg, hogy szomszédjaink minden oldalról bojkott alá vegyenek bennünket, az éppen nem céltudatos munkák eredménye. De Bethlen meg tudta ragadni az első kínálkozó alkalmat a kiemelkedésre s tette ezt államunk méltóságának sérelme nélkül. Nem hisszük, hogy az ő római útját úgy tüntette volna fel az olasz sajtó, mintha hódolatának bemutatása lett volna az. Bethlen külpolitikája nem jelentette idegen hatalmi érdekek kiszolgáltatását; joggal mondhatta már 1921-ben, hogy az ő külpolitikai orientációja egyedül magyar jellegű. Ugyanaz a komoly, mértéktartó szilárdság jellemezte külpolitikai működését, amellyel Tisza is a világháború alatt ellenállott a német militarizmus követeléseinek. Bethlen higgadtságának a sikereken kívül vannak negatív bizonyítékai is. A kisentente nem az ő hibái folytán keletkezett. Könnyelmű kalandok voltak ennek a természetellenes, de reánk nézve végzetessé válható szövetségnek az életrehívói. Ugyanígy nem Bethlen kormányzása alatt nyert ez a hatalmi csoportosulás határozottabb szervezetet. Magyarország, sajnos, gyengébb volt, semhogy az ellentétes erőket Bethlen megoszthatta volna, de talán joggal tételezzük fel, hogy «a szabad kéz» elvének követésével volt része abban, hogy ezek az erők ne záródjanak össze. Az öncélú Magyarország fejlődésének megszabása, ehhez a lehetőségek biztosítása — röviden talán ebben volna összefoglalható Bethlen kormányzásának lényege. Ez pedig minden területi revízióknak az alapfeltétele; mert csak erős és kifelé egységes magyar állam gyakorolhat vonzó erőt az elszakított területek lakóira, még a magyarokra is.

Bethlen nem titkolja, hogy a magyarság még messze van az ígért földjétől. Még hegláncokat kell áthágnia, nem lankadó, szívós kitartással. Tagadja, hogy a propaganda elég volna eredmények eléréséhez s könnyen hevülő nemzetének lelkesedését, ha az a komoly munka elkerülését jelentette, mindig kész is volt kiméletlenül lehűteni. El kell ismernünk, hogy pl. a Rothermere-akció alkalmával igazsága is volt, noha akkor a közvélemény más eljárást sürgetett. Ugyancsak igazat fog adni neki mindenki, hogy felemelte tiltakozó szavát az egyik szomszédunk és ennek itthoni hívei részéről jövő csábitgatások ellen s figyelmeztetett arra, hogy pillanatnyi gazdasági előnyökért nem szabad függetlenségünket kockára tenni. Vagy ki ne olvasná — a haszonlesőkön kívül — örömmel szavait, amelyek a felekezeti villongásokkal kapcsolatban egy új középkor feléledésétől óvnak?

Nem lehet feladatunk a beszédeknek Széchenyi-szerű gondolatait anthológiába foglalni. Elég annyit mondanunk, hogy azok olyan irányelveket fejeznek ki, amelyek nélkül magyar szellemű politika a jövőben nem folytatható s hogy ha valaki nem rendelkezne az államférfiúi felelősségérzésnek bethleni mértékével, annak könnyen az egész magyarság kárát vallhatná. Ugyanakkor azonban az is kétségtelen, hogy más taktikai eszközök is alkalmasak volnának. A beszédekben gyakran van szó a hitbizományi intézmény reformjáról; sajnos,

mindig csak a készülődésekről s nem a reform bekövetkezéséről. Az államhatalom gazdasági és társadalmi politikája is elképzelhető másképpen, Bethlen rendszerétől eltérően.

Könnyen végzetes veszedelmet reánk zúdító problémák ezek s csak sajnálhatjuk, hogy Bethlen — noha megfontolt higgadsága valósággal pre-desztinálta őt erre — nem tett kísérletet megoldásukra. Ismételjük, a beszédek azt mutatják, hogy megvan a lehetősége egy népiesebb jellegű politikának, amely kifelé az elszakított magyarság kulturális öntudatának a megerősítésére fokozatosabban törekednék, itthon pedig azon, még el nem használt nemzeti erőkre építene, amelyek a lemondástól, nagy célok érdekében, nem idegenkednek. Kétségtelen azonban, hogy ez a politika csak addig lehet államférfiúi remekmű s maradhat a józan kivihetőség határai között, ameddig — ha más eszközökkel is — Bethlen higgadságához és lelkiismeretességéhez hasonló erények vezetik.

A gondos gyűjteményből egyetlen beszéd elmaradását fájlaljuk. Azét, amelyet Klebelsberg Kunó ravatalánál mondott Bethlen. Ez a megrázó beszéd, amely szép szintézisbe foglalta az Alföld érdekében végzett kultúrmunkát és a jövő nemzedékre a kisebbségi magyarság érdekében háruló feladatokat, nemcsak méltó befejezése lett volna a kiadványnak, hanem egyszersmind nyitány is egy újabb küzdelmes évtized emlékeihez.

Mályusz Elemér.

REJTETT ZUG.

(Regény.)

AUGUSZTUS elejébe fordult az esztendő s telehold sétált az égen. Kisérteti fényben lengett minden odakint s éles árnyékok lapultak meg az egyes tárgyak megett. Ijesztő hallgatásba sülyedt a Hallgató-molyva, még csak egy kutya sem ugatott a világban, mindössze a tarlok felől meg az Ondava gátja felől szállt-szállt a tücskök andalító kardala. És hosszú-hosszú időközben felsóhajtott a tölgyes, melynek koronás fái ott álltak őrt a tisztartói-lak hátában.

És Turgonyi András, noha nem volt szokása az elérzékenykedés, ezen az éjszakán mégis mély megilletődést érzett. Most először gondolt reá komolyan, hogy két esztendő óta hányan, de hányan néztek ki az ablakon utoljára éppen így, mikor elnehezült szívvel búcsúzkodtak a háztól, melynek falai között élték le kora ifjúságuk napjait s most idegen országok földje borítja harcisírjaikat . . . Eszébejutott, hogy nemzetségének ő az egyetlen és utolsó tagja és ha nem találna visszajönni többé, ezen az ágon nem lesznek Turgonyiak soha ezután. Bálint bácsi és Erzsi néni meghalnak idővel, Imre bácsi talán még előbb kiindul ebből az árnyékvilágból s szegény Zsuzska irtózatossá egyedülvalóságban fog ittmaradni. És mert hiába fog várni reá, egyszer másnak nyújtja a kezét s azontúl csak elvétve fog emlékezni reá, hogy ő is élt valamikor s dalosan és elszántan indult meg régen a halál elé . . .

De abbahagyta a kilátástalan gyötrődést, mert érezte, hogy a feje

fog széthasadni. Elkéseredve vetette rá magát az ágyra, de nem lehetett már messze a pirkadat, amikor elszenderült keveset. Neki úgy tetszett legalább, hogy alig szunyokált félórásckát, amikor egy kéz érintette meg szelíden a vállát :

— Készülődj, fiam ! . . .

Föltekintett : a nevelőapja állt előtte, félig öltözetlenül még. A tisztartó úr ugyanazzal a szelídséggel tette hozzá :

— Háromnegyedóra múlva indulnunk kell.

Turgonyi András talpraszökött s negyedóra múlva útrakészen állt önkéntesi egyenruhájában. Olyan daliás volt így, hogy bizonyosra lehetett venni : mihelyt feltűnik a miskolci korzón, sok-sok kislány édes gondolatok közt fog megfordulni utána titokban . . . Még egy utolsó kurta reggeli következett, még emlékezett reá, hogy nevelőanyja könynyes arccal ölelte át és hogy Zsuzska könyörögni kezdett az apjának :

— Édesapám, én is kimegyek az állomásra !

A tekintetes úr azonban kedvetlenül morgott magában :

— Ne nehezsítsük meg számára a búcsúzást ! . . .

Ekkor a menyasszonya elé lépett Turgonyi András :

— Elvárom tőled, Zsuzska, hogy hűséggel fogsz visszavárni mindig !

— Mindig ! — suttogetta vissza meg-megrázkodva a leány. Akkor már úgy omlottak könnyei, mint a zápor.

A fiatalember a bricskába pattant föl s ekkor a tisztartó úr is beleszuszogott a hátsőülésbe. Mert úgy volt, hogy elkíséri nevelt fiát a töketerebesi állomásig. Túljártak már a Kopani-árkon, amikor megfordult Turgonyi András s úgy tetszett neki akkor, hogy a Hallgatómolyváról, a tisztartói-lak kerítése mellől fehér kendő integet utána. Visszalóbált a kalapjával. A Kopani-árkon túl azonban faszor következett éles fordulóval s ők hirtelen belekerültek a fordulóba . . .

Semmit nem látott azontúl.

Húvöskés korareggel volt s a tekintetes úr — hűséges barna szemével s kurta sörteszakállával — hallgatagon ült mellette. Mintha gondolataival tülekedett volna.

Újabb félóra múlva kint voltak az állomás perronján. Itt tárcája után nyúlt a tisztartó úr s nagyobb pénzösszeget vett elő :

— Ezt külön adom neked, hogy ne legyen szükséged semmiben. Kérlek, fiam, becsüld meg, mert tudod, hogy sokat kuporogtunk eddigi életünkben.

— Tudom, Bálint bátyám — mondta ellágyultan a fiatalember.

Aztán csak feltűnt a személyvonat füstje az Ondava vashídja felől. A tekintetes úr megölelte nagy bizonytalanságok elé készülő nevelt fiát s így intézte hozzá kevés mondanivalóját :

— Egyre ismételten megkérlek, kedves fiam . . . Ha visszahoz egyszer az Isten és mi nem leszünk már akkor, legyen gondod Zsuzskára !

— Istenem, hát hogyan gondolnék rá !

S megcsókolta Béry Bálint tisztartó urat. Aztán vonatba szállt, miközben súlyos poggyászát egy vasutas vitte be utána. Ment-ment vele a vonat, ő kihajolt az ablakból s látta a nevelőapját, amint búbaroskadva nézett utána . . .

Elment Turgonyi András s csak a siketítő csönd maradt vissza a Hallgató-molyván.

S a Hallgató-molyván, a tisztartói-lak körül lábujjhegyen járt mindenki ezekben a napokban. És a moldvai küldöncnek ettől az időtől kezdve minden délután el kellett baktatnia Hardicsára, a postáig s onnét vissza, a molyvára. Azelőtt a küldönc hetenkint kétszer nézett csak el a faluba, Zsuzska azonban mindjárt a harmadik napon megkérte édesapját a sürgős intézkedésre. Mert csaknem minden estén lapot vagy levelet írt Turgonyi András a legszebb zempléni leánynak s ez a legszebb leány oly nehéz szívvel várta a szerelmes lapokat és leveleket, hogy majdnem a szíve szakadt meg. És válaszolt is nyomban, megható hűséggel.

A nyalka önkéntes úr mindenről beszámolt ezekben a levelekben : a kemény életről, a nehéz kivonulásokról, amelyeket azonban föl sem vett s pajtásai könnyed életéről. Itt-ott szót ejtett a miskolci leányokról is, akiket azonban tisztos távolból szokott szemügyre venni legfeljebb s egyizben elejtette azt is, hogy az önkéntes iskolában alighanem ő lesz a rangelső.

A tisztartó úr, amikor Zsuzska beszámolt volna neki vőlegénye példás előmeneteléről, komolykodva bólogatott :

— Úgy kezdem tapasztalni, egészen megjuhászodott ez a gyerek . .

Hát soha Béry Bálint tisztartó úr nem tévedett akkorát, mint amikor erre az elsietett kijelentésre ragadtatta magát.

Lett volna eszerint, hogy Háda János hardicsai tiszteletes úr, aki — mint tudjuk — állandóan magyar ruházatban járt, valami egyházi gyűlés dolgában Miskolcra talált bemenni s innét nagy lelkifelgerjedésben érkezett vissza Hardicsára. Hardicsáról aztán még másnap délután kísétált a Hallgató-molyvára. Híradással kívánt lenni az András-gyerek legújabb sajnálatraméltó elbotlásáról, mely (ha ismétlődni talál) könnyen derékban törheti vala ketté a neveltfiú katonai pályáját.

Háda János református lelkész úr sűrűn megfordult a molyván, különösen olyankor, ha hazafiúi aggodalmak támadtak bensejében s ez aggodalmakat eloszlatandó, ki akarta magát beszélgetni keveset a tisztartó úrral. Ezúttal, hogy nagy felindulásban közeledett a molyva felé, már messzebről megpillantotta Zsuzskát, amint gazdasszonyosan megkötött fejkendőcskében, komolykás arccal haladt el a kert felől a ház felé. Már kétszáz lépésről kiáltott neki :

— Várják csak, kishugom !

Zsuzska eléje ment darabkát :

— Valami jó ujságot hoz, János bácsi?

— Hajaj, de milyen ujságot! — legyintett súlyos tépelődések

közt a tiszteletes úr. — Egyes-zárkába tették András öcsémet, mármint a vőlegényét, hugom!

Zsuzska elsápadt s alig tudta kimondani:

— Az Istenért, mi történt?

— Mindjárt, mindjárt hugom, csak kifujom magam keveset — lihegett Háda János úr, a hardicsai református lelkipásztor. — Előbb azonban terelje össze a háznépet, mivelhogy nincs kedvem külön-külön előadni e botrányepizód hajmeresztő részleteit!

Négy-öt percen belül mind együtt ültek már az ebédlőben: Imre bácsi, a tisztartó úr, a mama és Zsuzska, aki az asztalra borult s tehetetlenül kulcsolta össze az ujjait . . . Háda János tiszteletes úr az asztalfőn foglalt helyet s arcán és szemében mély ború kifejezésével fogott bele:

— Arról van szó lapidárisan, hogy az én Turgonyi András öcsémet egyesbe dugta fölöttes parancsnoka, mely fogsága alkalmából cigányokkal húzatta magának, a legnagyobb prepotenciával. E súlyos excessus következménye gyanánt újabb öt-napi zárkát akasztott a nyakába ama százados, aki az önkéntesiskolának is vezetője egyben . . .

És míg Zsuzska meg-megremegett szorongásában, a tisztartó úr némi flegmával szippantott egyet a pipaszáron:

— Aztán mért került kóterbe, kedves barátom, János?

A hardicsai pap uralkodni igyekezett magán, ami nem kis erőfeszítésbe került s így szólt másodszer is:

— Hiszen ép ezt szeretném elmondani. Ezen oknál fogva meg fogod engedni talán, ha gondolataimat elrendezvén, a lelegején fogom kezdeni . . .

A tekintetes úr szótlantul biccentett, a többiek kíváncsian figyeltek föl a tiszteletes urra, aki — maga is pipára gyujtván — így fogott bele, némileg csillapultabb lélekkel:

— Négy nappal ezelőtt egyházi gyűlésbe indultam el Miskolcra, mely gyűlés konferencia-jellegűnek lett volna mondható inkább. E konferencia döntő állást lett volna hivatva elfoglalni a tekintetben, minő módon lehetne rendezendő végül a kongrua kérdése a lelkek békéjére s bölcs kormányunkkal való legtökéletesebb összhangban természet-szerűen . . . A kérdések eme része azonban nem tartozik össze jelenlegi mondanivalóimmal. Belevágok tehát in medias res . . .

— Istenem! — sóhajtott fel meggyötörten Zsuzska.

Háda János kálvinista lelkipásztor intő szóval figyelmeztette a leányt:

— Sopánkodhatik is, hugom, mert amit a maga jövődöbelije visz végbe, ahhoz hasonlítható epizód nem fordult még elő a miskolci dandár történetében . . .

Szippantott néhányat, ezuttal szemlátomást enyhültebb lelki-állapotban már s akkor tovább beszélt:

— Arról van szó dióhéjban, hogy bizonyos fegyelemsértés következménye gyanánt, mely fegyelemsértést egy kirukkolás alkalmával

vitte végbe András öcsénk, háromnapig egyes-zárkára ítélte el iskolaparancsnoka, bizonyos Czanik százados. A megbüntetett ifjú csak bírta két napig, a harmadik nap hajnalán azonban ép a zárka rácszott ablaka alatt talált elvonulni az egyik helybeli cigányzenekar, melynek tagjai nyomban fölismerték a nyalka önkéntes urat s felkiabáltak neki a. ablakba, melyik a nótája, hadd húzzák el mély vonzalmuk jele gyanánt! András öcsénk erre elég meggondolatlanul visszakialtott nekik egy dal kezdősorát, mire e mihaszna fickók tüstént vonni kezdték a zárka ablaka alatt. András öcsénk maga az ablakrács mögül dirigált, sőt csinos hangján maga is belevágott. Mint Miskolcon mondták nekem, valami virágénekről volt szó, melyben említés tételik a többi között bizonyos selyemkendőről is . . .

Itt kigyult szemmel kiáltott föl Zsuzska :

— Tudom már! Így kezdődik: «Mit integetsz a kendőddel? — Tán beszélsz a szeretőddele?» — Istenem, az én nótám!

Ámde a tiszteletes annál szemrehányóbban pillantott Béry Zsuzskára :

— Sajnos, hugom, az esetnek zord következményei támadtak, elsősorban András öcsénkre nézve. A példa nélkül való hajnali zenére ugyanis mindenki összefutott a kaszárnyában, néhány perccel később futólépésben közeledett Czanik százados úr s kihúzván szablyáját, kardlappal verte szét a cigányokat, népzenénk eme művelőit. András öcsénkre viszont újabb ötnapi egyest sózott reá. Tartani lehet tőle ennél fogva, hogy András öcsénknek eme minősített megfeledezése lényeges mértékben fogja hátráltatni előmenetelét a katonai pályán . . .

Itt megmozdult Béry Bálint tisztartó úr, hogy éleset reccsent alatta a karosszék s így intézte a szót Háda János kedves barátjához :

— Ezt értem nagyjából, édes Jánosom. Egyet azonban elfelejtettél előadni: mik voltak előzményei az András öcsém első ízben történt elzáratásának?

A tiszteletes úr homloka közepére helyezte a mutatóujját :

— Hopp, ebben igazad van, édes barátom, Bálint! Elmondom hát nektek, mert mindennek utánajártam Miskolcon, hogy idehaza tüzetes híradással lehessek majd a család valamennyi tagjának. Figyeljete hát reám, mert olyan történet következik, amelynek egyes részleteivel szemben tökéletes tájékozatlanságban vagyok . . .

S belekezdett Háda tiszteletes úr.

Eszerint valami tíz nappal előbb, vasárnapi napon, éjféle tizenkét óráig kért szabályszerű kimenőt Turgonyi András. Kérte pedig a kimenőt iskolaparancsnokától, Czanik százados úrtól. Esti tíz óra körül a Koronához címzett szálló éttermében vacsorázott Turgonyi András, a cs. és kir. 65-ik gyalogezred kötelékéhez tartozó egyévi önkéntes. Ezuttal, véletlenségből, egymagában ült az asztalnál. Vacsora után, ahogy körülnézett volna a teremben, a negyedik asztalnál éppen a századparancsnokát vette észre s előírászerűen üdvözölte. Czanik

százados visszabólintott diszkréten s ugyanakkor magához intette. Turgonyi András (ha hinni lehetett az értesüléseknek!) felállt, odament a parancsnoka asztalához s kemény tisztelgéssel jelentkezett. A százados fidelesen nyújtott neki kezét:

— Szervusz, pajtás! Legyen szerencsém!

Turgonyi András helyet foglalt Czanik százados asztalánál s inni kezdtek. Feszt! Aközben háromnegyedtizenkettő felé közeledett az óra nagymutatója, mire nyugtalankodni kezdett Turgonyi önkéntes. A századosnak feltűnt az izgés-mozgás s rászólt:

— Mi lelt?

— Százados úr, alázatosan jelentem — kezdte a nyalka önkéntes — tizenkettőkor lejár a kimaradási engedélyem . . .

— Add csak ide!

Turgonyi András elővette a papírlapot, amire Czanik százados három óráig hosszabbította meg az engedélyt. Ittak tovább . . . Három óraker vizont háromnegyedötig adott neki további engedélyt. Hanem akkor futva kellett vágatnia Turgonyi önkéntes úrnak, mert öt óraker cakumpakk kellett állni a laktanya-udvaron, a kirukkoláshoz. Hát ott állt az önkéntesi-század első sorának legszélén, mint rangelső önkéntes. Czanik százados személyesen vezette a fiukat s akkor kemény gyakorlatozás következett Diósgyőrön túl, déli tizenkettőig. Tizenkettő után az önkéntesek füligporosan vonultak be a kaszárnya udvarába. Czanik százados, miután — megszokásból — az agyagos földig szidta le az egész vircsaftot, odaszólt Turgonyinak:

— Einjähriq Freiwilliger Andreas Turgonyi zu mir! A többiek — abtreten!

Turgonyi András szigorúan tisztelgő-állásban jelentkezett, amire kedélyeskedve mondta neki Czanik százados:

— Pajtás, nézzünk be egy pohár sörre a Koronába!

Fáradt volt Turgonyi András, ám a szerény meghívás parancs volt. Az egy pohár sör következménye gyanánt csak kedden reggel öt óraker kerültek vissza a kaszárnya udvarára, pontosan a kirukkoláshoz. Turgonyi András e keddi napon fáradtan mozgott már s kissé kelletlenül is. Déli tizenkettő után újból a kaszárnya udvarán álltak feszes sorokban, a százados először lehardta az egész önkéntesisiskolát, mint bagázs-alakulatot, majd hivatalos hangon szólt oda Turgonyinak:

— Einjähriq Freiwilliger Andreas Turgonyi zu mir! A többiek — abtreten!

Czanik százados ezuttal is egy pohár sörre invitálta meg a rangelső önkéntest. Eredmény: szerdán reggel újból öt óraker vetődtek vissza a kaszárnya udvarára. Ezen a délelőttön azonban olyan volt már Turgonyi András, mint a beteg légy s miután járőrbe küldte ki a vitéz százados úr, Turgonyi András úgy elaludt egy bokor tövében, hogy délelőtti tíz óra helyett csak délutáni ötkor került Czanik százados úr elé. Ezért

kapta a háromnapig egyest, melyre még újabb öt nappal duplázott rá a százados úr. A hajnali zene miatt.

Ahogy előadásában ideáig ért volna Háda tiszteletes úr, mély búval sóhajtott :

— Félő, hogy ez az excesszus derékban roppantja ketté András öcsénk katonai karrierjét . . .

— De mikor a kapitány a hibás ! — csattant fel Zsuzska.

A tiszttartó úr csendet intett :

— Én azt hiszem, hogy csak kötekszik vele a parancsnoka . . .

S a tiszttartó úrnak lett igaza. Mert valami három nappal ezután a Szalkay-fiúval találkozott a bánóci állomáson, aki önkéntestársra volt Turgonyi Andrásnak és aki fontos családi ügyben kétnapi rendkívüli szabadságot kapott erre az alkalomra. Béry Bálint tiszttartó úr érdeklődni próbált óvatosan, mit csinál Miskolcon az András-gyerek?

— Mulat, Bálint bácsi — mosolygott a Szalkay fiú.

— Aztán kivel?

— Hát Czanik százados úrral !

IV.

A Tót Lapály közepe táján feküdt a Hallgató-molyva. Nagy-nagy magányosságban.

Nem messze tőle, keleti irányban, az Ondava vize mendegélt északról-délnek. Széles és sekély az Ondava vize s ballagásának hangulata bús, akár a tót nép dalainak. Legalább félnapi járóföldre nyilegyenes a folyó iránya errefelé s a tiszttartó úr mesélte egy estén Turgonyi Andrásnak és Zsuzskának, hogy amikor — egyik nemrég mult nyáron — a nagyerdei hidon haladt át, hirtelen megállította a kocsiját, mert hirtelen mintha a szíve is elállt volna . . .

Soha olyan döbbenetes képet nem látott addig !

Valahol északon, a nagy hegyek között (talán a jeszenői vár tájékán !) orkán zúgathatott el, mert az alig méter-alacsony Ondaván, magasra ágaskodva, szörnyű árvíz zúgott lefelé. Tíz kilométerre lehetett még az áradás, de a nagyerdei hidról is látni lehetett azért, amint föltúrt sörénnyel zuhogott lefelé az ijesztő víz s fel-felcsillámló tarajai táncoltak a napfényben. A tiszttartó úr nem is maradt sokáig a hidon . . . Amint ugyanis magához tért volna első döbbenetéből s vérkeringése is megindult volna újra, kapkodva kiáltott oda a kocsisnak :

— Hajts !

(Folytatása következik.)

Komáromi János.

Mécs, Isten szavának trombitája.

Amikor megjelenik az előadói dobogón, első pillanatra már vonzó jelenség s mikor szólni kezd, fokról-fokra bontakozik ki benne az előadás művésze. Különös, nagyterjedelmű hangja erősen megtárt, fogékony lelkekbe zuhan, szavai soha nem veszítik el céljukat, mert a forró levegőben senki sem veszi észre azt, amit ő maga is tud, hogy verslába, rime néha csetlik-botlik, hiszen pár kritikus szidta és támadta is érte. S ha az ember olvasni kezdi a verseit, az imént megjelent kötetét, melynek mottója: *Legyen világosság!* — akkor a szó, a beszéd művészenek arcvonásai elhomályosulnak, hogy helyet adjanak az egyre erősebben előtérbe kerülő költszónak.

Különösen hangzik, de valahogy úgy van, hogy ma az előadóművészt és a költőt egy személyben és egyszerre nehezen tudjuk egybefogni, annyira szétvált az évszázadok és ezredek folyamán ez a két ihletett művészi megnyilvánulás. Mécs Lászlóban is a dobogón minden nagyságot és lelki szépséget meglátunk, csak a költőét nem. Ahhoz elvonatkozottan verseit kell olvasnunk. Pedig Mécs László végeredményében egy és ugyanaz a dobogó előadóművészzel és versköteeteinek, ennek a legutóbbinak is a költőjével. Ezért Mécs László nem a mai megfogalmazású költő, aki messze elsodródik az emberektől, hogy annál elemibb erővel süppedhessen önmaga lelki világába és csak lelkének egészen egyéni szűrőjén keresztül eressze a dolgokat, a külvilág tárgyait és erősen szabályozza az őt körülvevő, idegen élet hatásait, hogy csak az jusson

hozzá, amiben ő lírikumot talál és ami alkalmas új formatörekvéseinek a véghezvitelére.

Mécs László a mai értelemben vett költővel nem tart rokonságot. Ismeretlen, ősi fényű, örök Titokról szakadt el, küldöncnek jött és tüstént eltűnik, mihelyt átadta üzenetét, éppen ezért ösztönösen érzi, hogy túlnő majd a mindent elnyelő halálon. Mint mások, ő is költött jó, rossz verseket. A vers köntösére, formájára, nyelvére vajmi keveset ügyelt, úgy írta minden sorát, hogy az elküldött ember láza elfogta őt és akkor, mint a hírvívó a hirtelen tovatűnő ihlet egy lélekzetében keresetlenül, természetesen, úgy, ahogy jött, továbbadta az üzenetet, a felülről jött hírt. A szeretet hírért hozta magával és éppen a szeretet jogán neki több volt szabad, mint másoknak. Katolikus, ezért van tornyán a nemzetközi, összefogó, egyetemes zászló, hajszolt magyar, életregényének a zárszava pedig annak a neve, ki őt elküldte ennek a ma élő, szenvedő, lihegve törtető embercsoportnak a vigasztalására. Ez a zárszó az Isten.

Ezzel a lendületes életprogrammal áll be Mécs László a tulajdonképpen való költők vonalába. A mythikus idők költője dalnok, vezér, pap, próféta és szent, aki a szó ihlettségének és a beszéd dallamosságának és szépségének minden erejével az ember-tömegek, a kollektivitás lelke felé áramlik, hogy alakítsa, nevelje és ragadjja magával. Ez a költő az embertársaiért elküldött ember, aki éppen ezért minden iránt érdeklődik, ami valamiképpen összefüggésben van a reábízottak életével, aminek köze van az emberi szenvedéshez, amihez

az ember könnye és vére tapad. Aztán elvonul, felmegy a hegy tetejére, hogy lelke az elküldetésben megihletődjék és megerősödjék és egészen megtagadva önmagát, rendeltetése és elküldetése tudatában visszatérjen az emberek közé és legyen az Isten szavának trombitája. Ez a költő titán, fejfel mindig embertársai fölé magasodik, kicsit talán több, mint ember, mert olyan nagyon és egészen ember. Aztán ebben a nagy önmagát feláldozásban áll embertársai elé és hirdeti a szépet, az igazat, hogy szavai írként hegeszszék a szenvedő emberi lelkeket. S ami a legfontosabb, ezek a szavak egészen az elküldött, ihletett ember lelkének a vetületei, mert önkénytelenek, cizellálatlanok és keresetlenségükben a legigazabbak.

Ez a költő Mécs László is, ennek mutatja a *Legyen világosság!* minden egyes verse. Egyéni létét, érzelmeit, problémáit egészen megtagadva, maradéktalanul küldetésének rendeli magát alá. Embertársaiért jött, ezért keres egész valója embert, meleg marka és mondanivalója van és szép szóekékkel akarja felszántani a lelkeket. Mert érdemes az emberért való elküldetés. Szép a kenyér, a pipacs, a pacsirta és szép a szűz talaj, de mindennél szebb és több az ember, aki szenved, akit bánt a baj, akinek erősszívú vezérre van szüksége. Ezért erősíti ő a szívét, amelyről tudja, hogy gyarló egészen a síri ágyig, hogy esendő, mert a gyönyör aljas és elorozza az észet, meg a szemérmét. Minden földhöz kötő huzalt szét kell szaggatnia, ha küldetésében célt akar érni és nem ringathatja többé térdén az angyalarcú kisbabát, mihelyest megérfi, hogy szépségerdeje sóhajt és mozog, maga köré zárdai rácsot ácsol mert az ösztön rózsái között ott ácsorog az édenkert Ősravasza. Mindent kikapcsol, mi útjában eltérítheti, hogy a kétezeréves furulyán füttyölhesse a Szeretet dalát, melynek ritmikus ere-

jével lassan öntudatra ébred a népben a jóság. Neki nem kell pálma, se csók, se arany, csak mint a kicsapott diák szed egy-egy pipacsot az érett vetésből, hogy koszorút fűzve belőle, a Napra tűzze, mikor eljön a földön az aratás ideje és az emberek végre megúrnák a bűnt, meg a szennyet. Ám tudja, hogy a tisztaság aratásának a napja még messze van, mert a hét főbűn megtiporta az Istenreket és nyomába jött a szenvedés, a fehér és a vörös börtön, a Lucifer-parcellán ülő leány könnye, az örült a szépségfák alatt sír, elmúlik a szín, a szerelem, a győzelem, az ifjúság, az anyaság, a dicsőség és minden hősi mámor, alkotó ihlet tövén valami esztelen, megérthetetlen, bomlott Gondolat lap-pang és a víg, virágzó lét alatt zokog. Az élet és a halál ütődik itt egybe, hogy szenvedéssé legyen az elmúlás gondolata. Pedig a halál nem fáj, a halál a megtisztulást hozza és a csirázás, a rügyezés, az anyák égi fénye után következik, mert éppen úgy benne van az Isten hősköltevényében, mint a szenvedésarcú élet. Egyik sem rettentő, mind a kettőt ismerjük meg: *Legyen világosság!*

Igen, Mécs László felébreszti a kóros álomból embertársait, hogy világos szemmel lássák a nyomort, az anya, az apa, a hordár, a világcsavar-gója erdőőr, a tépázottlelkű, hajszolt magyar, a munkanélküli, a hazátlan szenvedéseit, aztán lágy, simogató szavával felsegíti a már-már elhullókat, új kultúrházat épít nekik, hogy az a népek temploma legyen, kollektív hangya-műremek, amelynek magyar malterében ott remeg a magyar könny s amikor a kollektivitás épületébe beleépíti elküldött emberi szívét, tudja, hogy minden testvére életálmát szé-píti ezzel.

Valódi költői hivatását így tölti be Mécs László. Néha ő is szereti ugyan kinyújtóztatni titánságát a hegygerincen, mert lent a lapályon nem le-

het, de aztán az emberekért való szorongás szívét emberivé nyomkodja vissza és visszamegy szépen a liliputi Ember-honba. Meg kell tanulnunk benne egybefogni a költőt és az előadóművészt és ha ízlik, ha nem, megértenünk azt a fénynyelvet, amelyen a földnek szól, mert azért ír, költ, hág fel a dobogóra és szaval, hogy hintse a szeretet magvait és szépítse az életet.

Az a fajta költő Mécs László, az Isten szavának trombitája, akire ma a válságba jutott lélek olyannyira áhítozik.

Dénes Tibor.

Vitéz József Ferenc főherceg: Ezüst vizek felett. Versek. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása.)

Művészi kiállítású kis kötetben, Horváth Jenő finom könyvdíszzeivel ékesítve jelentek meg vitéz József Ferenc dr. főherceg új versei. Tizenhét költemény, melyek nagyrészt a Fekete-tenger partján írta. Kettős költői arc bontakozik ki a sorok mögül e versekből: az egyik a magyar népdal és Petőfi felé fordul őszinte, egyenes tekintettel. Erről beszélnek: *Akácvirág Dunapartján, Nézni mindig, Vitorlát bont az éjszaka, Drága jó asszonyom, Vizek tükrére*, stb. című versei. A természet képeinek és a tollra toluó érzéseknek finom összekapcsolására ime egy példa:

*Szemhatárig széles vizet látok,
Rajta futó: széltől trott sávok —
Ir a szél; keletről vitt meséket.
Engem újra szívem vágya éget.*

*Szívem vágya rólad énekelbe
Sírályszárnyon száll a közeledbe.
Sötét szirten fehér hullám csókja
Őszült fejét szivárvánnyá szórja!*

A másik szellemi arc a modern ember lelkeségének jobban megfelelő kötetlenebb önkifejeződési forma felé fordul és a szabadvers nagy távlatait kémleli. Attól, hogy messze kalandoz-

zék ebben az irányban, megóvja ízlése és mértéktartása.

A közreadott tizenhét verset egyetlen alapézés fűzi megható egységbe: a távollevő hitves utáni erős vágyódás. A gondolati merengéseket, a természet képeiben való elmerülést állandóan átszövi a felesége iránti szerelem aranyszála. Férfias, etikus lírát reprezentál az *Ezüst vizek felett*.

(T—th J—e.)

Tíz verseskönyv.

Kelen László: Boesásd a szélnek. Budapest, 1931. — **Bodnár István: Jaj! atyám, a jövő.** Sárospatak, 1932. — **Varga Sándor Frigyes: Ismeretlen sziget.** Budapest, 1933. — **Finta Sándor: Forrásvíz.** Szombathely (Nemzedékek kiadása), 1932. — **Sipos Károly: Boldog Isten.** Budapest, 1932. — **Vida József: Tavaszí vetések.** 1932. — **Remethy Fülepp Dezső: Doberdói dárídón.** Budapest. — **székelykereszturi Molnár Sándor: Székely szív. Lélekvirágok.** Budapest (a Szilágyi Erzsébet Négyzet kiadása). — **Imrefi László: Égő virágok.** Gyöngyös, 1932.

Tíz gyónást kell hallanunk. Tíz gyermekien egyszerű és megrendülten őszinte vallomást, amelyben tíz ember, számot adva érzéseiről és gondolatairól, leleplezi magát. Tíz különböző, de egyforma érvényű megfejtését kell kapnunk az élettitoknak. Tíz különböző, de egyforma hitelű hangon kell felcsendülnie ugyanannak az örök melódiának. Tíz különböző, de egyformán rokon hívásnak kell szólítania, hogy mindegyikben nevünkre ismerjünk s — elveszítve különvalóságunkat — azt felelhessük: követünk. Tíz külön világnak kell előttünk újjáteremtődnie.

Ezt várjuk a tíz verseskötettől. Nem is várhatunk mást, mert aki a «vers» szót írja műve fölé, ezt igéri.

Lássuk tehát, hogy e kötetek megnyit valósítanak meg ígértükből.

Kelen László egy nyári szerelem emlékképeit ötvözi kis nyolcsoros verssekké. A gondosan megmunkált versmedaillonok egyhangú képecskéin férfiasan tömpített érzés csillog. Halk odaadással fordul az eltávozott kedves után s a nyomait őrző természetet szomorú pantheizmussal lelkesíti át. Érzésében van valami Petrarcaéra emlékeztető kultikus végtelenség és öncélúság, amely néhol túlzásra is ragadtatja. Ilyeneket ír: «vérembe vagy tetoválva — és sodrában csónakázol álmatag». Vagy: «engem csak egyetlen köldökzsinór köt s az is tehozzád». Egyébként szerény, igényes és mértéktartó. Rímtelen szaván érezni, hogy mondanivalójához sajátos eszközöket keres. Ez a törekvés teszi különben súlytalan kötetét rokonszenvéssé.

Bodnár István egyik költeményében így vall: «borzasztó őszinte vagyok». S ez alapon a költészetet így intézi el:

«Ugyan, mit bánom én!
 hogy mit csinált Baudelaire, Verlaine
 Goethe és
 Schiller, Walt Withman, Ibsen,
 Petőfi, Ady,
 az Isten bánja Lenin munkáját!
 Mindegyik csinált maga körül
 egy kis kalamajkát». (!)

S a szerelmet így: «Annyira nem izgat a szerelem!» Am két oldallal hátrább már arról kesereg, hogy eldobta a szerelmese «fénytelen lelkű zsúrfiúért». Zilált hánykolódás, szószátyár nagyotmondás, tajtékzó szitkozódás, fenegyerekes józsefattiláskodás diktálja költeményeit. Paraszti demokratizmusának otromba szólamai letaglózzák a szülei iránti szeretetnek és a valódi humanitásnak lappangó finomabb hangjait. Egy mentsege van: húszéves. S nem tartozik azok közé a húszévesek közé, akiket komolyan lehet venni.

Varga Sándor Frigyes gondolati tartalmú szabadversei nagyrészt nem ver-

sek. Hiányzik belőlük az élmény, amely a rövidebb-hosszabb sorokat belső markolással egységbe fogná. Van néhány sikerült rajza, palettáján akadnak élethitelű frissebb színek is, szavait azonban inkább egy felvett s már majdnem egyéniséggé hasonított attitűd hajtja terhes, tompán kongó öszszetett mondatokká. Ez a költészet még nem tágas arénája az egyéniségnek, még szűk börtöne csak, amely ózontalan, lomha, félhomályos atmoszférájával megfekszi az olvasó lelkét.

Mégis, ez a három verseskötet egy fejjel kiemelkedik a többiek közül. Betört fejjel ugyan, mely a képességek közeli határának falába ütközött, de éppen az válik javukra, ami vesztüket okozta: a nekirugaszkodás. Valamit mindegyikük határozottan akart. *Kelen László* a szerelmes emlékezést akarta új világgéppé kristályosítani, *Bodnár István* a paraszti nyomorhoz és visszhangtalan ifjúságához keresett akkordokat, *Varga Sándor* az örök kérdéseket akarta közelebb hozni. Kísérletük majdnem teljes kudarccal járt, de erőfeszítésük a részvét visszhangját kelti bennünk.

A többi hét kötetből éppen ez a tragikum hiányzik.

Finta Sándor sokszor egészen szabályos jó verseket ír. Tökéletes rímek és asszonánccok ömlenek tolla alól, de a verbális készségek elszabadult retorikája legtöbbször maga alá temeti a verset. Majdnem minden költeménye mélyén, mint egy megkövült virág a ráakódott földrétegek alatt, rejtőzik egy jó fordulat, egy hatásos kép, egy élénk színfolt, amelyekből kevés szóval és kisebb technikával valódi vers lehetett volna. Ez az önmaga ellen való harc, ez a nehéz bányászkuzdelem tenné vonzóvá *Finta Sándor* költészetét.

Sipos Károly és *Vida József* a múlt századi szobaköltészet érzelmes általánosságáiban mozognak. *Sipos* a ro-

konszenvesebb. Meleg szívvel ír halott szüleiről, papi hivatásáról, a magyar pusztáról s a külföldi városokról, melyekben mindig honvágyat érez. Vida egészen úgy éli 18 éves «költő»-életét, ahogyan a régi jó világban divat volt. Szabályszerűen titáinkodik :

«Álmódott az Isten dalost a dalhoz,
 — — — — —
 aki szétrombol, hogy jobbat építsen
 és aki félisten».

Ez ő. Nem akarok indokolatlanul kíméletlen lenni, de meg kell jegyez-
 nem, hogy a ma fiatalemberének, aki
 gyermekéveit a háború és a forradal-
 mak alatt élte és aki most ér az élet
 küszöbe elé, nem szabadna ilyen frázis-
 sokat leírnia. Az ilyen ifjú olyan mesze-
 sze van tőlünk, hogy nem is érdekel.

Fülep Dezső gördülékeny, dalszerű
 versekben birkózik a háborús élmé-
 nyekkel. Ezek uniformizáló ereje azon-
 ban oly nagy, hogy a párviadalban
 alul kell maradnia.

Molnár Sándor izzó hazaszeretete,
 színes kedélyelete, magyar férfiassága
 még verseinek bőven burjánzó folyon-
 dárjai alól is kiviláglik.

Imrefi László versei elé a következő
 előszót írta : «Ezen gyakorlóorvosi vo-
 natkozásaimmal kissé disszonáns lé-
 lépésre, jórészt egészen fiatalkori ver-
 seimnek kötetben való kiadására, fő-
 ként azért határozottam el magamat,
 hogy a belőle folyó esetleges morális,
 vagy anyagi erőgyarapodásom (?)
 hozzásegítsen az egyidejűleg német
 nyelven megjelent és a daganatos be-
 tegségekről szóló munkámban ismer-
 tetett kísérletek elvégzéséhez» etc. E
 bevezetést követő költemények teljes
 jelentéktelensége felment engem az
 alól, hogy a költészet szentségét e ha-
 szonelvű műteti beavatkozás ellen vé-
 delembe vegyem. Viszont Imrefi dok-
 tor úr jobban tenné, ha tiszteletre-
 méltó kutatásai előmozdítására hasz-
 nosabb mellékfoglalkozást keresne ma-
 gának, mert rossz lírai költeményekkel

daganatos betegségeket nem gyógyí-
 tani, hanem legfeljebb szerezni lehet.

Szöke Sándor.

**Komáromi János : Harangoz a
 mult. (Regény. Genius-kiadás.)**

Kicsiny dolgok sokszor nőnek sze-
 münkben nagyobbakká és ereszenek
 gyökeret mélyebbre, a lélek melegebb
 tájai felé, ha az író a maga szuggesz-
 tív lényének belső forráságával hevíti
 át és kezei között magasra emeli őket.
 Ez történt a kis Mudrony Sanyi gyer-
 mekhistóriájával is. A zempléni fa-
 lucska élete az író szívében előttünk
 éled, melegszik át s az a nagy, sze-
 rető és aggódó részvét, amellyel a
 kis «paticsfalú» házban, ébredező ön-
 tudattal, nyiladozó értelemmel élő
 kisfiú történetét kíséri, belesodorja az
 olvasót is ebbe a hős iránt való meleg
 rokonérzésbe.

A hatodik éves kis Mudrony Sanyi,
 a zehernyei fuvaros kislia, boldog-
 talan családi élet viszontagságai között
 ismergeti az idegen életet. Sokat szen-
 vedő fiatal édesanyja és kis öccse
 szeretete melegíti, az apjától fél és ki-
 csit csodálja is, mint minden nagy és
 erős embert. A családfő messze fu-
 varokban jár s a kisfiú a hideg téli
 napokban vásott ködmönkéjében
 gyakran nagyokhoz illő komolyság-
 gal jár el édesanyja kisebb-nagyobb
 megbizataibaiban. Kis lelke egész jó-
 szándékával igyekszik a felnőttekhez
 hasonlítani, de gyermeki képzelete
 tele van a titokzatosságra való haj-
 landósággal és nyaranta sokszor néz
 vágyakozva a hegyeken csillogó pász-
 tortüzek felé, amelyek mellett ilyen-
 kor — az apja mondta — rablók
 tanyáznak. Rajong, valami zsenge
 fellobbanással, a szép tanítókisasz-
 szonyért, aki őt játékból a betű cso-
 dáival megismerteti, de vágyainak
 netovábbja mégis egy kis bocskor
 és kondástülök, meg az ostor, hogy
 teljes fölszereléssel legeltethesse két
 kis malacukat a hegyoldalban, ahová

neki, a komoly munkásnak, már az ebédet is utána kell vinni. De a boldogság, mint a nyár, nem sokáig tart. A malackák egy napon nem akarnak megmozdulni, hiába költögeti őket a kis kondás zokogó könnyhullással a Hecske hegy oldalában. Elvitte őket a járvány.

Összel Mudrony Sanyi iskolás lesz és nyiladozó értelemmel gyűjtögeti kis koponyájába a világ dolgait. Ott-hon egyre nehezebb a kis család élete. Apja, a mord és boros Mudrony József hónapokra elszegődött messze fuvarba. A szép, fehérarcú, bánatos mama köhögni kezd. A paticsfalú házacska felett megsúlyosodik az ég. A kukorica töretlen és fogytán a kenyér. És a kis komoly Mudrony Sanyi egy nap tarisznyát vesz a hátára, nagy botot a kezébe, úgy indul el a hardicsi molyva felé, hírt vinni a nagyapjának, az urasági első gazdának, hogy jöjjön, mert «bajba jutott a kis család Zehernyén». Vándorol hegyen, völgyön, kopott zekécskéje alatt az aggodalom és a szeretet fűti a szívét. A hír pedig száll előtte, megelőzi topogó lépteit, hegy adja hegynek, patak pataknak, ember embernek, s mire fáradt csizmácskái a hardicsi molyva táján topognak, onnan már igyekeznek is eléje komoly bátyjai s reménységének sziklája: erős, büszke nagyapja.

Igy harangoz Komáromi felé a mult. Alakjai ebben a ragyogó multszemléletben nőnek hőssökké. Az emlékek az ő gyermekemlékei, alakjai falujának régi emberei. Jelenbe transzponált mult ez a történet s multba visszاسugározott jelenhangulat a hangulata: romantikus multszemlélet a jelen nézőpontjából. Éppen itt, ezen a ponton találkozik össze a Felső-Tisza vidékének írója a Nyírség romantikusával, Krudy Gyulával. A Nyírség talajából sarjadt Krudy azonban erősebb színeket, vadabb illatokat, kesernyesebb ízeket

kever a romantika italába. Komáromi romantikáját a szláv közelség lágyítja a szentimentalizmus felé. Álmodozóbb, szelídebb, érzelmesebb. Szülőföldjének alázatos szeretetében néha úgy hajolnak le szavai, mint szelíd mezei virágok. A teremtetett figuráknak sem kíván reális színeket adni. A falusi pletykás asszony, Tamásiné, reálisnak ígérkező rajza is minduntalan kilendül ebből a tónusból. Tipikus a félszeg, érzékenylelkű, tragikomikus agglégény, a csalódott szerelmes tanító romantikus alakja.

Komáromi nem helyzetek, inkább hangulatok, lelki tartalmak kifejezésében nagy művész. De nem a régi lelki tartalom, hanem mindig az emlék keltette szentimentális hangulat a vezérmotívum. Ezekkel a szekunder eszközökkel valóban művésziesen tud bánni.

Juhász Margit.

Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy. A *Magyar Irodalmi Ritkaságok* legújabb számát *Biczó Ferenc* dr. vezetésével a kaposvári leánygimnázium önképzőköre adta ki. Nagy szolgálatot tettek ezzel a magyar irodalom ügyének szerkesztő és kiadók egyaránt. Szerencsés gondolatnak tartanók, ha a szerkesztő Riedlől is sorozatot állítana össze, mint Bessenyei és Péterfy műveiből.

Legszembetűnőbb sajátága az írásaiban élő Riedlnek, hogy ellensége minden pátosznak. Jellemző rá, hogy aligha tud valaki olyan idézetet kikeresni műveiből, ahol ezt ki is mondja, de szinte minden sora tanuskodik erről. Az érzelmet csak egy formában tűrte el az irodalomtudományban: a bele- és együttérzés esztétikailag szentesített tudományos eszközeiben. Ez az objektivitás, ez az ideálnak elfogadott hideg értelem különösen akkor kap mélységet, ha a háború előtti Magyarország a háttér: Beöthy Zsolt nemzeti lelkesedése, hangsúlyozottan elegáns és csiszolt stílusa és az epigo-

nok sokszor üres, de mindig lármás retorikája.

Ennek a bíráló, elutasító magatartásnak van pozitív oldala is: Riedl a látszólag szürke mozzanatok szerelmese. Ezeket gyűjti, elemzi. Innen ered, hogy olyan sokszor laposnak és unalmasnak érezzük. Főlélegesen, sőt sokszor egy öreg úr gyermekes játékának tűnik fel, hogy — miután aprólékosan kielemezte őket — kézenfekvő dolgokat állapít meg. Minden részletet alaposan megvilágít, pontosan a maga helyére illeszti, óvatosan leírja, nagyon vigyázva arra, hogy semmivel többet ne mondjon, mint szabad. Riedl csak leír és megállapít, annyira ragaszkodik a szürke tényekhez, hogy nem is mélyíti el őket. Péterfy jut ilyenkor az ember eszébe, aki megfigyeléseit csak kiindulópontnak használta, hogy leáshasson az emberi lélek legmélyebb rétegéig. A megfigyelések szürke kavicsaira rábocsátja Péterfy bűvészlámpájának sugarait és egyszerre ragyogni kezdenek, értelmet kapnak, egységbe rendeződnek, sőt sokszor valami elfojtott líra izzásába is jönnek. Riedl csak forgatja ezeket a szürke kavicsokat, letisztítja róluk a rájuk tapadt sárt és piszkot, megmutogatja göröngyeiket és bemélyedéseiket, aztán leteszi az asztalra. Felvesz egy másikat és kezdődik előlről a türelemjáték. A néző érdeklődését sokszor csak az tartja ébren, hogy látja, milyen kedvvel csinálja Riedl ezt a tisztítgatást és aprólékos nézgelődést. Egyszer csak észreveszi, hogy már egész halom kavics áll az asztalon és ahelyett, hogy unatkozna, kezd érdeklődni. A kavicsokat szép logikus, szinte geometrikus rendbe állítja Riedl pontosan mérlegelve, hogy melyiket minő hely illeti meg, de az embernek az a benyomása, hogyha más geometriai formába rakná az öreg bűvész azokat a kavicsokat, ugyanolyan jó lenne, ha nem jobb.

Ebben a füzetben három ilyen geometrikus rendbe állított megfigyelésgyűjtemény van: Vajda, Reviczky, Komjáthy. Amikor az ember végigolvasta e füzetet és visszagondol, észreveszi, hogy három emberrel többet ismer — még pedig alaposan. A szürke, sokszor unalmasan kézenfekvő megfigyelések az olvasó lelkében tovább élnek és kialakítanak egy egysegés és mély képet: eleven embert. Nincs semmi hűhó és görögtűz és mégis elérte a legnagyobb célt: embert ábrázolt. Természetesen nem mindenhol éri el egyformán. Legjobb Vajda János arcképe, Reviczkyé már kissé színtelenebb, Komjáthynál a filozófiára hajlamos Riedl túlértékelte a költőt a filozófus kedvéért.

Fábián István.

Bornemisza Péter Elektra-drámája. Magyar Irodalmi Ritkaságok 21. sz. Budapest, Egyetemi nyomda.

A Vajthó László szerkesztésében már több mint húsz kiadványt megért *Magyar Irodalmi Ritkaságok* című sorozatban XVI. századi irodalmunknak egyik olyan műve látott napvilágot, mely Möricz Zsigmond átírásában két évvel ezelőtt a színpadon is eljutott az újjászületésig. Bornemisza Péter *Elektra-drámája* a kevés példányszámú és már alig megszerezhető hasonmás kiadás után báró Diószeghy Erzsébet munkás áldozatkészsége folytán most eredeti formájában is szélesebb megismerésre számíthat.

Érdekes és szerencsés véletlen, hogy Bornemisza Elektrájának színpadra vitele és mostani könnyen hozzáférhető, a régi magyar szövegeket a nagyobb közönség számára is olvasást megkönnyítő kiadása összeesik a mű irodalomtörténeti jelentőségének egyre jobban kialakuló újabb megfogalmazásával. Bornemisza Elektrája érdekes tanujele a XVI. századi humanizmus magyarrá válásának. Azt a lépést mutatja, melyet a reformáció

volt kénytelen megtenni, hogy a neki valójában egészen idegen antik lelki-séget, melyben a renaissance saját aktuális életformáit kereste, magáévá formálja.

A Melanchton-i reformációs humanizmus volt ebben a munkában az iránymutató. A görög antikvitásnak a latinnál erkölcsibb tartamú irodalmi művei adtak kezdetben a legtöbb alkalmat, hogy a humanizmus műveltséganyaga az új szellemiséghez hozzáidomulhasson. A «pietas» és a «virtus» eszményét plántáló iskola volt az a hely, hol a műveltségből immár ki nem iktatható klasszikus hagyományok újabb feladataik elvégzésére elindulhattak. A század műveltjei igen szívesen nevezték saját koruk életét tragédiának s a humanista-protestáns iskoladráma gondoskodott arról, hogy az isteni elrendelésből már multtá vált antik élet jelenre szóló tanulságokkal szolgáljon és a megreformált ember nevelését elősegítse.

Ezt az alakulást jelzi Bornemisza Elektrája. A görög tragédia emberei magyar külsőben, magyarul szólalnak meg benne, olyan nyelven, mely már nem a helyét a megváltozott időkben alig találó humanista elit latinsága, hanem a lélekmelegradás naturalista eszközeivel dolgozó vulgáris nyelv. «Minden írások az mi hasznunkra-íratlak» — idézi Pál apostolt Bornemisza s ezzel a protestantizmus vállalta azt a feladatot, hogy a hitet és műveltséget a magyar nyelv területén is összeegyeztesse.

Köszönet és hála illeti azokat, kik ennek az érdekes irodalmi dokumentumnak a felelevenítésében fáradtak.

Kerecsényi Dezső.

Szeben Klára : Hét esztendő. Regény. (Singer és Wolfner.) A téma, amit az író felvet, nem is régi, nem is új. A ma regényeinek átlagában gyakran felvetődik az elnőiesedett férfi és a férfias lelkű nő problémája.

Kádár László, a híres operaénekes a barátnők nagy bánatára és irigységétől kísérve, feleségül veszi dr. Vértés Zsuzsa gyermekorvost. A házasság rövid idő múlva, látszólag jelentéktelen surlódások után kissé elhirtelenkedve, kissé kiábrándultan elválnak, hogy hét év múlva újra egymás mellé kerüljenek s rezignált bölcsességgel elinduljanak az öregedés útján. Felvetjük a kérdést: mire kell ez a hét-éves intermezzo? A felelet: ez vezet a téma lényegéhez.

Válás után mindkét ember éli a maga egyéni életét. Az énekes heverhet napközben puha kereveteken, amiket a felesége puritán természete nem tűrt a lakásban, kedvére rendezhet nagyszabású migrénrohamokat, ünnepeletheti magát és tarthat «úriasszony» és «kevesébbé úriasszony» barátnőket. Az asszony újra odaáldozhatja napjait a kórháznak, szaktekintélyé nőhet a gyermekgyógyászatban, s öreg, goromba, de arany szívű professzora kedvéért járhatja az elhagyott alföldi falvak, tanyák viskóit, hogy a gyermekhalandóság okait kutassa, egyszóval: élhet férfias lélekkel vállalt emberhivatásának.

De mi történik? A férfi ráún a pózokra, a migrénrohamokra, a ceremóniákra és a barátnőkre. Az asszony viszont elfárad. Elfárad és vágyódni kezd. Bizonytalan és veszedelmes hangulatok állomásain át, amelyek egy Boond streeten készült szmoking tulajdonosának is karjaiba dobják (s amelynek bevallása után a goromba, de megértő professzor így vigasztalja a harminchárom éves asszonyt: «Nagyon ki volt éhezve, kislányom»), végre a Lidón köt ki Vértés Zsuzsa életcsónaka, hogy a régi házasság immár biztosnak és kívánatosnak látszó ölében várja a telet. Két élet malomköve egymáshoz surlódik és összesurlódik. A regényt az író — úgy látszik — azzal a tudattal zárja be, hogy mégiscsak sikerült mindent elintéznie. Mi azonban problema-

tikusnak látjuk ezt a bizonyosnak vélt jó véget. A két ember lelki átalakulása nem eléggé indokolt. Különösen nem indokolt a férfié, akinek az alakja is halványabb, bizonytalanabban megfestett, mint a nőé. Ez természetes következménye annak, hogy a nőírő megícscsak jobban ért a női lélekhöz s ennek a rajzában mindig sokkal biztosabb vonásokkal dolgozik. (Az énekes jellemzésében is ezért tudja a feminin vonásokat olyan találóan kidomborítani.) A két különvált ember párhuzamos életábrázolásában is aránytalanul nagyobb rész és több rokonszenven jut a nőnek, mint a férfinak. Kádár mellett inkább új menyasszonya, Lola, szeszélyes és szabados lényé lesz előbb. Viszont a Zsuzsa férjelöltje, Kende ügyvéd egészen elmosódó figura, csaknem szerepnélküli a regény folyamán.

A mesében is bizonyos ingadozás észlelhető. Nincs meg az előre elgondoltság határozottsága. Az az érzésünk, hogy egy egészen más irányban indul meserészlet az utolsó pillanatban ötletszerűen vett új fordulatot.

Szociális problémája: a gyermekhalandóság, sok szép és meleg gondolatot, sok tiszta emberszeretetet árul el, sok életrevaló ötletet vet fel színre, de túlzó színeivel a mondánivaló igazságának értékét csökkenti. A nyomorgó proletár, a külvárosok szegénye psychéjének igen jól egyénített képét adja, de az alföldi paraszt sajátos vonásait már nem vetíti ilyen találóan elének.

A regény felülemelkedik a mai szórakoztató regények átlagán s az a többlet, amit ad, tiszteletreméltó írói törekvés. Hibái, ha komolyan és objektíven rájuk mutattunk is, nem túlságosan ríktóak.

Stílusában bizonyos kiábrándult gúny, itt-ott rosszízű és sekélyes humor hat bántóan, egyébként biztos és könnyed elbeszélő modora sokban hozzájárul a könyv kellemes összhata-

sához. Merészen nyúl a problémákhoz, de elejti és jelentéktelenségbe rántja vissza őket. A könyv sok részlete decrescendóba fut. *Juhász Margit.*

Két olasz regény magyar nyelven. Borgese: *Élők és holtak.* — Rocca: *Orkán.* (Franklin-Társulat kiadása.) Borgese regénye az *Élők és holtak*, amint már a cím is kimondja, a lét és nemlét problémájával foglalkozik. A halál, ami belemarkol a hős életébe, nem az anyáé vagy a szerelmesé, hanem az idegen világban élő, keveset látott testvér halála. Elio, a regény hőse nem tudja testvére halálát határnak látni és folyton finomabbá váló utakon keresi a halálra világító gondolatot, de nem találja meg a halál rejtélyét eloszlató, fénylőerejű hitet. Ami esemény a regény vázát teszi, az nagyon kevés és nem is lényeges ebben a hallatlanul finom lélektani fejlődésben. Lélekvándorlason, okkultizmuson keresztül istenkereső és örökéletkereső háborúelőtti ember tétováságát adja ez a regény fülledten és néha megdöbbenően bizarr szépségű jeleneteken át. Talán az egész könyvben legjellemzőbb hangra és hangulatra az a részlet, amelyben Elio megölelvén anyját, észreveszi, menyenyire nagyobb az anyjánál és erre az jut eszébe: «amint a kereszt mindig nagyobb a keresztrefeszítetténél, így nagyobb nála».

Ez a könyv nem regény, hanem líra. Az emberek élnek benne, de nem akarattal, céllal vagy hittel, hanem mert így adódott. És meghalnak. Egy furcsa, őszies szerelem rajza, amely olyan, mint valami ködös Gulácsy-festmény. A hősök itt nem hősök, hanem árnyék-ősei a hősöknek, akiket várnak, akik izmosabbak lesznek majd náluk és barbárabbak, de előbbek.

Gino Rocca *Orkán* című regénye éppen annyira pszichologizáló, mint Borgese könyve. Csak eszköze nem

az elvont lírai szépségű megírásmód, hanem az érdekesebb stílus és valami furesán gúnyolódó hang, amelytől az elsőszemélyben beszélő hős a «kiadatlan szerző» magát sem kíméli.

A történet itt se sok. A hős úgy-nevezett «könnyelmű fiatalember», aki adósságot csinál, él, okos, tehetséges és egy kicsit gúnyolódó. Az életét nem tudja megváltoztatni, de mert belép a sorsába egy szépnek és tisztának hitt szerelem, meg akarja változtatni, illetve szeretné ha megváltozna. Ezért várja, hogy az olaszok is beavatkoznak a háborúba és akkor, ott kinn a fronton, önként adódik majd a *tabula rasa*, amire igazabb életet lehet írni. Lényegében mosdóvíznek hiszi a háborút, testi penitenciának, miközben orkánnak nevezi és valójában az is. A reménységét azért beváltja ez az orkán. Egészen idegenné törli addigi életének emlékeit, de azt is szétrombolja, amit szeretett volna átmenteni az innesső partra, a szerelmét és az életkedvét. Ettől kezdve magában lézeng az örökölt birtokon, amíg, — hogy az eszelős, paralitikus nagybácsit a szobában tartsa — diktálni kezdi az öregnek a regényt úgy, ahogy az első oldal első soraival kezdődik.

A regény lényege, életője és mozgatója a háborút követő új világ és új fiatalság problémája. Gino Rocca erre a problémára kérelmelhetlenül egy választ ad: a háború a szakadék, azontúl másfajta ember következik, ebbe a generációba pedig már nem tud beleolvadni az, aki élte a háborút. Még akkor sem, ha fiatalon került ki az «orkánba», mert a háborúból csak öregen lehetett visszajönni.

Mind a két könyv mint véglegesen elhitt természetes határvonalat vesz a háborút, nem úgy, mint nálunk szokás. Aki a mai olasz irodalomra gondol, annak féltősen jutnak eszébe baloldali és baloldalibb propaganda-regények: hátha ugyanez történik itt jobboldali részről? Furcsa. Ebből a

szempontból is kiváló ez a két könyv Mert azzal szolgálja a fascizmus, az új generáció hitét, hogy a régi generációt megmutatja. És nem holmi támadó fiatalok mutatják ezt más életfelfogásúaknak, energiátlanabbaknak, hanem magukról ítélik meg egy generáció tagjai. Objektíván és szigorúan: félrevonulásra ítélve önmagukat.

Szabó Zoltán.

Tomesányi János. Lengyelország. Vázlatok és tanulmányok. (1932. Studium kiadása, Budapest.)

Tomesányi János könyvében felpanaszolja, hogy a művelt magyar olvasónak is mennyire tökéletlen ismeretei vannak a lengyel államról és társadalomról, kultúráról, politikai és gazdasági életről — ha egyáltalán vannak ilyen ismeretei. Ezt a jogos panaszt kiterjeszthetjük az egész kelet-európai régióra, melyhez a politikai vonzás és taszítás életbevágó viszonylatain felül a gazdasági, élet- és kultúrközösség sorsszerű kapcsolatai fűznek bennünket. Az embernek ellenségeit talán még jobban kell ismernie, mint barátait. Példát vehetünk ebben a tekintetben az olyannyira elzárkózott franciáktól, akik a világháború előtt a reváns évtizedeiben tőlük merőben szokatlan élelnek érdeklődést tanúsítottak a német világ szellemi és anyagi jelenségei iránt. Önmagunk megértése és problémáink egyetemesebb szemzőgből való áttekintése miatt is valószínűleg, hogy minél alaposabban megismerkedjünk a kelet-európai területekkel. A társadalmi tagozódás és szociális kérdés, történeti fejlődés és életmód, életforma rokonságánál fogva nem egy, a látszat szerint kizárólagosan magyar problémára csak így kapunk kielégítő feleletet.

A magyar-lengyel testvériségről, sorsközösségről, egymásrautaltságról a legtöbb emberben dereng valami, anélkül, hogy számot tudna adni ennek a sorsközösségnek és egymásrautaltság-

nak természetéről. Ez a sorsközösség egyformán dinamikus és sztatikus: a történelmi *fejlődés* és a társadalmi *rend* közössége. Mind a két ország a nyugati kereszténység végvára az ortodoxiával, sőt egy időben a pogánysággal szemben. Mind a kettő közös ellenségekkel, hatalmasabb birodalmakkal szemben — német, orosz és török — küzdi ki és védi meg nemzeti önállóságát. Mind a kettő évszázadokon át idegen uralom alatt raboskodik és mégis megőrzi nemzeti egyéniségét. Történelmi életükben egyformán döntő szerepet játszik a nemzetiségi kérdés. De nem kevésbé fontos a társadalmi tagozódás közössége: a nemesség az államalkotó osztály, a polgárság idegen — egyformán német és zsidó —, a parasztság, mint egész Keleteurópában, a jelen és a jövő sorsdöntő rétege, kovásza. Úgy társadalmi, mint gazdasági szempontból az agrár probléma mindent megelőz. Tomcsányi könyvéből megtudjuk, hogy Lengyelország lakosságának ma is 66%-a foglalkozik őstermeléssel és csak 14%-a iparral és bányászattal.

Tomcsányi Jánost, akinek a legkiválóbb lengyel írók magyarra fordítását köszönhetjük, elismerés és hála illeti, hogy könyve céljául tűzte ki: Lengyelország megismertetését a művelt magyar közönséggel. Ennek a célnak a mű egészen kiválóan és hézagpótlóan felel meg és tanúságot tesz szerzője többévtizedes személyes tapasztalatainak és tudományos bűvárkodásainak minden részletbe behatólóló fölényes biztosságáról. Már a munka alcíme is mutatja, hogy Tomcsányi nem szándékozott összefoglaló művet írni Lengyelországról s így természetes, hogy sok érdekes és fontos problémáról, többek között a társadalmi tagozódásról, a parasztság, nemesség és polgárság életéről, a lengyeliség etnikumáról, a szociális kérdéssről, a vallási életről, a zsidókérdéssről, a politikai ellentétek okairól, a pártviszonyokról

alig tudunk valamit. Részletes képet kapunk viszont az irodalomról és művészetéről, a gazdasági életről, a magyar-lengyel történelmi kapcsolatokról, a közoktatásügyről, a lengyel nők politikai szerepéről és Lengyelország legújabb történetéről, különösen Pilsudszki jelentőségéről. Az irodalomról szóló fejezet kevésbé sikerült, kissé igénytelen felsorolás, amely egyetlen íróról sem ad plasztikus, életteljes képet, hanem ehelyett fölösleges teljességre törekszik. Sokkal sikerültebb a művészi fejezet.

Érthető, hogy szerzőnk a lengyeliség iránti rajongó szeretetében nem von elég éles határvonalat a nagyszerű célkitűzések és a kevésbé nagyszerű valóságok, a «papírforma» és a realitások között. A közoktatásügyről szóló érdekes fejezet azt a hitet keltheti az olvasóban, hogy Lengyelország ezen a téren legalább is a legelőrehaladottabb nyugati államokkal egyenlő színvonalon áll és utalás sem történik arra, hogy alig van néhány európai állam, ahol az analfabéták száma nagyobb lenne, mint Lengyelországban. Ezzel függ össze a lengyel ellenséges — bolsevizmus előtti — orosz kultúra egészen szükségtelen lebecsülése. Éppen Tomcsányinak kell tudnia, hogy egy ország kulturális teljesítménye mennyire nem áll mindig egyenes arányban az analfabéták számával. A történelmi kontrasztokat általában a szerető rajongás túlélesre festi, különösen túlzott az osztrák uralom sötét beállítására. Egy ilyen mondat pl. a kellő mérséklet hiányára vall: «A népet (t. i. az osztrákok) iszonyú adókkal terhelték és csak Galiciában 50 millióval többet kellett fizetnie, mint amennyit korábban az ország pusztulása előtt az 1791.-i új alkotmány értelmében fizetett volna». Az 1863 utáni orosz jobbagyfelszabadítást sem lehet egyszerűen gáztettnek minősíteni, ha ártott is a lengyel nemesség érdekeinek. Igen érdekes és tanulsá-

gos, sok tekintetben a magyar viszonyok analógiáját mutatja a németek térhódításáról szóló fejezet. Ez azért is fontos, mert a világpolitikai jelentőségű német-lengyel ellentétéről napilapjaink, melyek híreiket német forrásból veszik át, kizárólag német szempontból tudósítanak.

Magyar szempontból nem helyeseltethetjük Tomcsányi János állásfoglalását a lengyel nemzetiségi kérdésben. Egy nemzetnek, amely egyelőre túrni kénytelen, hogy népességének egy része idegen államok elnyomott nemzetiségét alkossa, *minden* elnyomott nemzetiséggel, minden más nép önállósági törekvéseivel a lehetőség szerint azonosítania kell magát. Itt még az elnyomókkal való nemzeti szimpátia esetén sem szabad lényeges különbséget tenni. Tomcsányi szerint Lengyelországban, annak ellenére, hogy lakosságának legalább egyharmada nemzetiség, még sincs nemzetiségi kérdés. De akkor miért lázadoznak kétségbeesetten az ukránok a lengyel állam megalakulása óta a nem létező lengyel elnyomás ellen? A Tomcsányi-tól közölt lengyel nemzetiségi statisztikák sem látszanak sokkal megbízhatóbbaknak, mint az «utódállamok» hasonló célzatú összehasonlításai. Így pl. Tomcsányi szerint még most is több mint 200.000 lengyel él a litván állam területén s ő ennek alapján szinte csodálkozik azon, hogy a lengyelek nem ragadtak el még nagyobb területeket a litvánoktól. De az objektivitásáról közismert Aloiz Fischer bécsi statisztikus szerint Litvániának csak 70.000 lengyel alattvalója van.

Kissé hiányosak és egyoldalúak a szerző külpolitikai megállapításai és következtetései. Tomcsányi is elismeri, hogy noha Lengyelország területének nagysága és lakosságának száma szerint Európa egyik vezető hatalma kellene, hogy legyen, a valóságban mégse az. De ennek az «igazságtalanságnak» okaival mégsem ismerkedünk meg.

Egyáltalán nem történik utalás a lengyel államnak Franciaországgal való rendkívül szoros kapcsolatára és ennek a szövetségnek vagy inkább protektorátusnak messzemenő külpolitikai következményeire. Tomcsányi szerint Lengyelország az 1920-as győzelmes háborút egyedül vívta meg Európa védelmében. Ám tudjuk, hogy az alig feltámadott lengyel államot szinte kizárólag az entente látta el pénzzel és hadianyaggal és hogy az egész lengyel hadjárat a francia vezérkar közvetlen asszisztenciájával ment végbe. A gdyniai kikötő leírásánál Tomcsányi is utal a nyugatról érkező hadianyagokra.

Lengyelországnak a hagyományos lengyel-magyar barátsággal meglehetősen ellenkező külpolitikai magatartása Magyarországgal szemben érthetően homályba van burkolva. Ez a külpolitikai tájékozódásra törekvő olvasót téves illúziókba ringathatja. Pedig az igazság itt napnál világosabb. Lengyelországot a német veszély kényszeríti a csehekkel, az orosz veszély pedig a románokkal való együttműködésre és ez a kényszer — az orosz-lengyel meg nem támadási szerződés ellenére — még hosszú ideig fenn fog állni. A két nemzet történeti, társadalmi, gazdasági helyzetének minden közössége ellenére túlzottan tartjuk szerzőnek azt a megállapítását, hogy a magyarság sorsa Lengyelország fennállásától függ.

Ezek a hibák, ha egyáltalán hibáknak nevezhetők, a szeretet és nem az ismerethiány tévedései és mit sem vonnak le a könyv kivételes értékéből. Kívánjuk, hogy Tomcsányi minél előbb egy nagy összefoglaló lengyel monográfiával ajándékozza meg a magyar tudományos irodalmat. Meg kell említeni a könyv szép kiállítását, különösen a rendkívül gazdag képanyagot, mely méltóan egészíti ki a szöveget.

Wilhelm Munnecke : Hagenbeck munkában. (Dante.) A fogságba került állat, az állatkertek lakója, távoli világrészek képét idézi elének. Akaratlanul is természetes otthonára kell gondolnunk : hogyan élt ott és hogyan él itt, a fogságban? Hogyan fogták el? Sokat szenved-e? Körülbelül ezekre a kérdésekre kapunk feleletet Munnecke könyvéből, amely John Hagenbeckről, az újkori vadfogóról szól, aki Szumátra és Ceylon őserdeit járja elefántok, tigrisek, leopárdok, bölények nyomában, míg a szünycok és a fákról számszámra a nyakukba zúduló piócák, amelyek minden gomblyukon, csatton át a bőrükig furakodnak, szinte elviselhetetlenül gyötrik őt is, a karaván embereit is. De a szenvedések, az állandó életveszedelem nem fontosak, legalább is az olyan emberek, akiket úgy hajt a szenvedély, mint Hagenbecket, kevésbe veszik, mert mindig az eredményre gondolnak. Az pedig megvan. Annak idején ő hozza az első orangutánpárt Európába, aztán megcsinálja a világhírű hamburgi állatkertet, nevét pedig jóformán mindenki ismeri. Szenvedélyesen szereti az állatokat, velük él, gondozza őket és igyekszik megismerni minden tulajdonságukat. Csak közvetlen életveszedelem esetén lő a támadóra és mindig azon van, hogy foglyul ejtse, akár tigris, akár óriáskígyó. És semmiféle fáradtságot nem sajnál ezért. Munnecke könyve csupa elevenség. Pompás írói készsége étellel teljessé teszi a dzsungel ismeretlen életét, minden oldala ragyogóan friss és izgalmas. A vadfogással járó kalandok egész sora következik egymásra benne és épügy átéljük az őserdő nyomasztó déli csöndjét, amelyben az elefántcsorda úgy pihen, mint óriási szürke kötömbök — hasadásaikban gyíkok futkároznak és piócák százai dagadoznak, — mint a királytigris szökését a csapdából, vagy

a kobra megfogását hurokkal. És mindez izgalmas kalandok mögött egy szelíd és fáradhatatlan ember alakja rajzolódik ki, akit a bennszülöttek Nagyúrnak tisztelnek : John Hagenbeck alakja ez, akit a háború tönkretett ugyan, de azért hatvanhároméves korában is az őserdőt járja még. Kitűnő eredeti fényképek egész sora tanuskodik Hagenbeck munkájának nehézségeiről és eredményeiről. *m.*

Gr. Cz. Andrásy Ilona : Adósom vagy élet . . . Versek. (Vajna György és Társa kiadása. Budapest, 1933.)

Kevés finom, sokhúrú lélek állja hangtalanul az élet ujjának illetését : könnyen versbeszalad a szó és gyorsan kötötté szaporodnak a versek. Sokféle szempont szerint lehet értékelni mindenfajta termést, legkivált a papirosmezőn tollal vetett, szántott és aratott írást, melynek nincs a gyakorlati élet által megszabott értékáfolyama. Az *irodalomtörténet és esztétika* nagy távlatából sok minden parányivá, jelentéktelenné zsugorodik, ami közelről talán finom, kedves, sőt esetleg szép is. Csak a hatalmas hegyek bontakoznak ki a szemlélődő előtt teljesebben, élesebben, igazabban a messzeségből, mint akkor, ha a lábaiknál állunk. De vannak kis kertecskék, melyeknek virággyalai fölé le kell hajolnunk, ha egy-egy kedves virág színében, illatában gyönyörködni akarunk. Így eljutunk a másik nézőponthoz : az egészet megteremtő *egyén* számára mit jelent az a bizonyos «kert», — az a kis kötet? . . . Az élet és halál által inspirált gondolatok, a szerelem, hazaszeretet, vallásos érzés, l'art pour l'art impresszionista hangulatok változatos versekké virult ilyen kertje az a szubjektív szempontból gazdagértékű kötet is, mely a fenti címen hagyta el a sajtót. *(T—e.)*

Concha Győző.

(1846—1933.)

Amit a magyar tudomány és a magyar felsőoktatásügy veszített Vele : elszámolta azt ravatalánál a Magy. Tud. Akadémia és az Egyetem.

Amennyivel szegényebb lett földi elmúlásával a magyar közélet : lemérte azt, nemes egyéniségének méltatásával a napi események krónikása, a magyar sajtó.

Egy habérlevéllel több vagy kevesebb abban a koszorúban, mely nemcsak a szeretet és hála virágait köti csokorba, de egyúttal a búcsúvételnek fájdalmas szimbóluma is : nem teszi nagyobbá, nem teszi felejtetlenebbé a messze távozót, aki 87 súlyos esztendővel a vállain rálépett az utolsó útra, melyről visszatérést halandónak a sors nem adhatott.

A «Napkelet» mégis megáll egy pillanatra, hogy emlékezésének és kegyeletének tavaszbfakadt zöldelőgallyát az alig felhantolt sírra rátehesse.

Concha Győző halála kinő és messze kiemelkedik a gyászrovat szomorú feljegyzéseinek véget nem érő folyamatoságából.

Nem azért, mert egy nagy tudós fáradt kezéből kihullott örökre az alkotó, a teremtő toll ;

nem azért, mert egy nemzedékeket átfogó munkásság termő talajában betölthetetlennek látszó, mély barázdát szántott a halál ekéje, mikor a nagy tanítók, az egyetemes hatású nevelők egyike a nemzet igazi napzamosainak sorából kidőlt — és

nem azért, mert a hozzátartozók, a barátok és a tisztelők nagy sokaságának fájdalmas szeretete és ragaszkodó, hűséges nagyrabecsülése te-

kint könnyeivel az elköltözött után, hanem azért,

mert Concha Győző halálával a bolog, Nagymagyarország szellemi és kultúréletének egyik legtöbbit jelentő értéke, egyik legdrágább bizonyosága vált ki a nemzet egyre szűkebbre összeszoruló régi birtokállományából. S amint egyik nagy név követi az elmúlás útján a másikat : mind jobban és jobban távolodunk a csodálatos haladásnak és a káprázatos emelkedésnek attól az időszakától, mely hazánk történelmének legszebb és a teremtő munkára legalkalmasabb korszakaként marad örökre emlékezetes.

Ennek a kornak volt egy hosszú, küzdelmes élet minden verejtékével, minden odaadásával, harmonikus egyéniségének nagy lelkével, képességeinek és tehetségének kimeríthetetlen gazdagságával — éppannyira hűséges, mint kiváló munkása Concha Győző ; aki, amíg itt járt közöttünk a patriarchai kornak ezüstfém fényében, a volt Nagymagyarország egy sokat jelentő, drága darabjának valóságát testesítette meg magában.

Alkotó ereje, törhetetlen energiája ott bontakozott ki Erdély bérci közt, a kolozsvári egyetemen eltöltött két évtized alatt ; — életének és tudományos tevékenységének gyümölcsei pedig itt jutottak érőbe az ország legnagyobb történelmi múltú tudományegyetemén. Amit a politika és az államjog tudományának mezején alkotott : olyan hagyatékek nemzete számára, melyet a könnyelmű örökös sem tudna elpazarolni. Magában hordozza és magából szívja az az örökéletűség forrásait. Maradandó, mert a nemzet szellemi kincseit gazdagította, — és hódító ereje egymást felváltó

generációk erkölcsi ideológiáját termékenyítette meg.

Elment Vele és elveszett Benne az, ami emberi, ami por és hamu; — de fejfájára fel lehet vésni a Horatius igéjét: «Non ego obibo, nec Stygia cohibebor unda». *Kolosváry Bálint.*

Kozma Andor.

(1861—1933.)

Költő, kinek halálakor a sirató emlékezéseknek nem kell a magyar költő vigasztalan sorsáról elmélnedniök . . . Kozma Andor születése, neveltetése, egész ifjú- és férfikora valóban szerencsés körülmények között folyt le. Édesatyja országos híró férfi, kire büszkén tekinthet fel; barátai kora legkiválóbb szellemei; írói működésének megbecsüléseként a Kisfaludy-Társaság már harminckétéves korában, az Akadémia negyvenéves korában tagjává választja; népszerű nemcsak az írók társaságában, hanem az olvasók körében is s végül — ami a legfontosabb — oly kort ér el, hogy lelke nemes tartalmát a maga egészében, hiánytalanul közölhette olvasóival. Ha Petőfi mézesheteiben elmondhatta magáról: «Elértem, amit ember elérhet» — Kozma Andor önelégülten állapíthatta meg a maga pályafutásáról, hogy elérte, amit költő elérhet. Azt mondhatnók: boldog költő, kinek «Siker asszonytól» sohasem kellett búcsút vennie s boldog ember, aki felé az írói és olvasótársadalom minden rétegéből megbecsülés és szeretet áradt.

Ha e széleskörű népszerűség okait kutatjuk, elsősorban feltűnik, hogy Kozma Andor költői szelleme maga is a legkülönbözőbb érdeklődéskörök anyagát ölelte fel. Az irodalmi társaságok komoly hallgató-közönségét elragadta nemzeti szellemű verses elbeszéléseivel (A magyarok szimfóniája,

A karthagói harangok, Turán, Honfoglalás, Petőfi), de ugyanakkor az irodalom felé csak futó érdeklődéssel hajló ujságolvasót is lebilincselte a politikai és társadalmi életről írt talpraesett hetikronikáival. A konzervatív irodalmi köröket költészetének gyökeres magyar jelleme, tiszta és nemes hangja gyönyörködtette, ugyanekkor azonban az egykorú modernnek is kénytelenek voltak hódolni a szellemes szatirikus bátorságának, tiszta erkölcsi ítélkezésének és virtuóz formaművészetének. Akadémikus is volt, ujságíró is volt s költészetének tárgya, hangja és iránya a műveltség, szellem és ízlés különféle köreire elhatott. De bárhová hatott is, mindennütt otthagytá nyomát egy előkelő szellem férfias gondolkodásának s egy mult korszakra emlékeztető őszinte hazafias hevületnek. Költészetében, akár maró szatirát, akár költői elbeszélést, vagy utirajzot írt, melengető érzéssel árad felénk ez az ő izzó fajszertete, melynek kitörő és közvetlen hatása újabb költészetünkben csak Vargha Gyulánál jelentkezett hasonló művészi erővel.

S amilyen nagy közönsége volt a költőnek, oly nagy volt a tábora tisztelőinek, kik a mindenkihez szeretettel közeledő embert becsülték benne. Míg őt barátságával tünteti ki Gyulai Pál, Görgy Arthur, Tisza István s korának számos kimagasló egyénisége, ő szeretettel és megértéssel hajolt a fiatal nemzedékhez s konzervatív szellemű költőink között úgyszólván az egyetlen volt, aki Ady Endrét meglátta, értékelni és szeretni tudta. Mélyérzésű költő és szellemes író, férfias lélek és nagy szív, gazdagkedélyű ember és őszinte hazafi — s úgy érezzük, mind e jelzők vele vonatkozásban nemesebb tartalmat kapnak s tisztábban csengenek.

Színház.

Négy bemutató.

Az utóbbi esztendőben egyre-másra kerülnek színre darabok «beérkezett», nemzetközileg elismert színműírók tollából, akiket a «színi hatás» mestereiként ünnepel mindenfelé a kritika, akikben a színdarabírás feltétlenül biztoskezü művelőit látják a színházigazgatók és ezek a darabok — sorra buknak...

Kétségtelen, hogy a dráma minden más irodalmi műfajnál fokozottabb mértékben követeli meg a «technikai tudást». Az író számára gyakran idegen, öntörvényű világnak, a színpadnak az ismerete és az élő színházból, az előadásból folyó megköthetőségeknek és lehetőségeknek tökéletes tudása nélkül jó színdarab nem jöhet létre. Az irodalomnak és a színháznak, e két teljesen különböző emberi megnyilatkozásnak termékeny találkozása csak az erőteljes théátrális ösztönű költőben válik valósággá. E különös ösztön nélkül élettelen, vérszegény «irodalom» marad a «dráma» és nem lesz sohasem «színház». Ez még a jobbik eset! De előfordul — és így történik leggyakrabban, — hogy : nem *költőből* hiányzik a biztos utakra irányító théátrális ösztön, hanem *meseterembert* hagy cserben.

A színpadnak sok jótollú, szellemes, a színtechnika minden csínját-bínját jól ismerő író-munkása van, akik közül egyik másik életének valamelyik szerencsés órájában még a költői témamegragadásig is felemelkedett. Ezekből a művekből, erősebben vagy gyengébben, de sugárzik az élmény forrósága, melyet az élő darab-tárgy melege is táplál. Általában azonban olyan színműveket írnak, amelyeket a vélt közizlés diktál. A «hatás» és a «siker» a főcéljuk és ehhez *eszköz* a dráma, nem pedig belső szükségyszerűség parancsszavára létrejött

önkifejeződés a színpad forró deszkáin. És minél jobban ismeri valaki a színműírás technikai fogásait, annál nagyobb a veszély, hogy bizonyos sikerhatások matematikusa lesz és egyre üresebb vagy hazugabb műveket ír, melyekből teljesen hiányzik az életszerűség, az írói emberábrázolás drámai plaszticitása és amelyeknek alakjai vagy lélektelen, szellemes marionettekké lesznek az író biztos kezében (pl. Molnár legújabb darabjainak hősei), vagy elmosódó körvonalú, lapos papiros-figurák, sablonos, elrajzolt patronok alapján kivágott típusok. Maga a színdarab pedig ezeknek a papiralakoknak önkényes ideodarakosgatásából kikerekedő naiv mese, mely az élményszerű életmeglátásnak halvány emlékét sem őrzi.

Ilyen hamis és élettelen hatáspermutációsor a Magyar Színházban bemutatott

Pintyőke

című új Lengyel Menyhért-darab. A főalak : Pintyőke, a szürke bártancosnő, liliom a mocsárban, nincstelen kis senki, akinek érintetlen szívében olthatatlan vágy él a tisztaság, a boldog otthon, kispolgári élet és a házasság után. Annyira hatásvadászó ennek az alaknak a beállítása, hogy teljesen valószínűtlenné fakul és még Dayka Margit, ez a remek, csupaösz-tön színésznő se tud bele lelket önteni. A pesti éjszakai élet, a cocktail, a tánc és a tiszavirág-életű «szerelmek» mámora adja az első és utolsó felvonás «devegőjét» és a Paradicsombár hozza a keretet. Itt álmodozik Pintyőke a fehér leányszobáról. És a második felvonásban — hatásos ellentét! — betolakodunk egy budai kispolgári lakásba, ahol meg a nemrég érettségizett úrilány ábrándozik pezsgőről, jazzbandról, tiltott szerelmekről.

Pintyőke a bárban megismerkedik egy Amerikában felnőtt magyar fiúval, aki szentimentális, naiv és természetesen gazdag. Azt hiszi Pintyőkéről, hogy «tisztesleges», beleszeret és Pintyőke — nem Joe félrevezetésére, hanem mert a meghitt családi élet húzsa-vonja — kivész egy bútorozott szobát Budán. A kis család azonnal a szeretetébe fogadja Pintyőkét, különösen a fehérhajú nagypapa és természetesen senki sem sejti, kicsoda is valójában Pintyőke. Katalin, a barátnője, aki mindent elkövet, hogy a «beteges» és «ostoba» tisztességérzetet kiirtsa Pintyőkéből, azonnal értesíti Joét a lakás címéről és a fiú beállít. Szerelmet vall Pintyőkének és abban a hitben, hogy a leány családjával áll szemben, a főbérloktól megkéri Pintyőke kezét. Joe értelmetlenül néz mindenkire, amikor felvilágosítják, hogy Pintyőke nem családtag, csak ujdonsült albérlő. Sírva vallja be az álmodozó kis görll, hogy mindaz, amit Joeval való első találkozásánál elmesélt, hazugság volt és hogy ő nem lehet soha a felesége. Joe megtudja, hogy Pintyőke bártáncosnő. Ez nem ok arra, hogy ne szeresse a leányt, aki végre eléri álmai netovábbját és a házassággal átlép az éjszakai életből a tiszta polgári otthon meghitt világába.

A hatásoknak ez a mesterkélt halmozása tehát egy Lehne- vagy Heimbürg-regény «színvonalához» vezetett el, a technikai tudás matematikája pedig egy unalmas, érdektelen darabot adott eredményül. Negyedennyi «tudás» és egy csipetnyi életfrissesség talán kevésbé «hatásos», de minden bizonnyal érdekesebb, emberibb, közvetlenebb darabbal szaporította volna a Magyar Színház repertoárját. Az előadás mindazt hiánytalanul nyújtotta, amivel a pesti színpadi rutin szolgálni tud a közönségnek. Jó szereposztás, értékes színészek, mutatós színpadok, pergő

előadás és mégis — felvonásról-felvonásra hül le a közönség, a viccrakéták egyre többször mondanak csütörtököt, a csalódás pedig percről-percre nő a lélekben . . .

Igen, a színház a közönsége! . . . A közönségért van színész, író, rendező. A tömeg akar játszani és a színész csak színpadraküldött követe a közönségnek, az író csak megszólaltatója mindnyájunk lelkében élő öntudatlan emberi igazságoknak, amelyek a cselekvő emberen keresztül lepleződnek le és tudatosíthatók. A közönségnek az előadással való passzív együttjátszásából folyik, hogy akarat ellenére nem lehet színházat csinálni.

A drámaírók nagyrésze teljesen kikapcsolódott a közönség egészséges theátrális ösztöneinek áramköréből és ennek ellenére azt hiszik hogy csalahatatlank, amikor kiszolgálni igyekeznek a publikum igényeit. Sajnos, ritka a *költő*, akinek színpadi alkotásai *időtlen* emberi igazságok drámai kifejezései, de szerencsére szép számmal vannak olyan *írók*, akik legalább *koruk* aktuális emberi problémáit jelenítik meg színpadra szánt írásaikban, amelyek így alkalmat adnak a közönségnek arra, hogy az előadásban önmagára, saját kérdéseire ismerjen és együtt-élje a drámát a szerepjátszó színészekkel. Ezek a művek leggyakrabban hamar elévülnek, gyorsan porosodnak, de legalább tisztacélú árucikkei a színpadi darabpiacnak. Ilyen becsületes színműúru a Belvárosi Színházban

Minden férj . . .

címen színre került angol színjáték. A darab írói, C. Chesterton és R. Neale a «házasság válságát» választották tárgynak, de nem az agyoncsépelt háromszög-alapon, hanem a gyermekeket is belevonják a mai beállítási probléma-feldolgozásba. Romain Cooolus nyult először szerencsés kézzel a

serdülő gyermek színpadi szerepeltetéséhez: a *Húsvéti vakáció* Claude-ja sok vidám és könnyes helyzeten át anyját az életpár helyes kiválasztásához segíti. A magányos, még fiatal anya és a fiú lelki-kapcsolódása mélyebb izzású, messzetávlatú és költői színezésű ábrázolást nyert Zorzi «La vena d'oro» című finom drámájában. A kikapós *apa* «jó pásztor» lesz egy francia vígjátéki feldolgozásban az anyját rajongásig szerető fiú. Most angol hangszerelésben kapjuk e témát, melynek ez a színrekerült darab tehát negyedik — vagy ki tudja, hányadik — leöntése, de azért még őrzi frissességének és maiságának gyorsan illanó arómáját.

Az apa — George Armstrong, jó módú üzletember — beleszeret titkárnőjébe, Maude Page-be és nyugodtan éli sok férj hazug kettős szerelmi életét. Az anya, Margaret, jóságos, tiszta asszony, akinek hiába pletykálnak, hűségesen hisz a férjében. Két felnőtt, 17—18 éves gyermekük van: egyik fiú, másik leány. Jack anyjához húz forró gyermeki szeretettel, Jill apjához. Okos, felvilágosodott, nagyon mai gyerekek, különösen a leány gondolkodik kedves-humorosan konvenciótlanul. A fiú egyszer rányit apjára, amint az a titkárnőjével csókolózik. Rettenetes viharokat kavarr fel benne: félti anyját a fájdalomtól. A titkárnőnek próbál először a lelkére beszélni, majd egy remek jelenetben szembekerül apjával és felelősségre vonja. Most már a férfi is belátja: a helyzet tarthatatlan és megmondja feleségének, hogy — válnak... Ő nem tud a lányról lemondani, tehát otthagyja Margaret-t és a titkárnőjét veszi feleségül. A szelíd asszony kétségbeesetten küzd a boldogságáért, de minden megtörik a szerelmes férj makacosságán. Szétköltöznek. A férfi csak most kezdi érezni: mit is veszít a feleségével. Az első pofon akkor éri, amikor az asszony bejelenti neki, hogy beleegye-

zik a válásba, mert rájött, nem hal bele a magányosságba, tud ő élni szépen, csendesen a férje nélkül is. A második pofont hiúságának a barátnője adja... A titkárnő ugyanis megdöbbenve értesül arról, hogy a férfi milyen felfordulást csinált miatta a családjában. Ő független, dolgozó nő, független emberi életet él, barátnője lett a főnökének, de esze ágában sincs férjhez menni. És ha már — majd pár év múlva — férjhezmegy valakihez, akkor nem egy öregedő férfit fog választani, hanem egy vele egykorú fiatalembert. Két szék között a pad alá került apát és a megbocsátószívű anyát ezután már nem nagy dolog összehétközíteni. Ez természetesen a gyermekek dolga...

A komoly, emberi és életből vett témát nagy színpadi ügyességgel írták meg: a humort a tárgy komolyságához viszonyítva talán kissé túlada-golták a szerzők, de ezért csak hálás a mai élettől komorhangulatú néző. Az előadás szereplői közül elsőnek érdemel dícséretet a Jack szerepét játszó Apáthy Imre, aki megkapó hangokat talált a gondtalan örömű gyerek és a problémákkal vívódó felnőtt széles skálájában az alak kifejezésére. Az anyátszeretés és a fiatal-ság tökéletes megszólalása volt az a jelenet, amikor nem mer örülni az újonnan kapott motorbiciklinek és faggatja anyját: boldog-e igazán? Csak amikor bizonyossá lesz benne, hogy anyja még semmit se tud az apa bűnéről, akkor tör ki belőle: «Édesanyám, akkor nekem szabad örülnöm»... Turay Ida kedves mai lány volt. A német színpadokról visszatérő Aknay Vilma játszotta az anyát finoman, melegen, egyszerűen, nagy kultúrával, de csak a szelíd jóságú asszony rajza sikerült; a második felvonás végének nagy drámai kitörése erőtlenül hangzott el és a harmadik felvonás fölényessé, okossá lett asszonya sem talált teljes hitelre. Az előadás

stilusos rendezése Bárdos Artur avatott munkája volt.

A színpaddal mit se törődve, csupán saját lelkének hazafias lírai hevéletére hallgatva írta meg három egyfelvonásosát vitéz Somogyváry Gyula. A bensőleg harmoniába csendülő három «dramolett»

A kitagadottak

cimen került színre a Nemzeti Színházban. A hazaszeretet időtlen emberi érzése e darabok tárgya, meghatványozva három nagy magyar lélek kivételes arányainak mértékével. Thököly, Rákóczi és Kossuth az emigrációban... Ez a három kis «dramolett» tárgya, amivel kor, miljö és légkör egyformán adva van.

Thököly és társai reménytelen vágyakozással sóvárognak «haza» és mint elvénhedt, fogoly sasok a ketreben, úgy gubbasztanak a kisázsiai Izmidben. A bécsi udvar egyik kéme hazug hírrel felriasztja szívükben a szabadulás reménységét. Mint a kürtöt halló vadász-sasok szárnya, verdesi szívüket a boldogság. A valósággra-ébredés szörnyű keserű. A repdeső szárnyak lehanyatlanak és még sötétebb, reménytelenebb, búsabb éjszaka borul le a magyar bujdosókra.

Ennek az *Utolsó szárnycapás* címen játszott egyfelvonásosnak nemes páthosza legigazabban Márkus Emilia ajkán szólalt meg. Az ő roskatag és mégis heroikus lelkű, mélyen aszszonyi Zrínyi Ilonája igaz nemzeti-színházi élmény.

A második kis darab Rodostóba röpitette a nézőket. Az Istenben vigasztalódó fejedelem áll *A virágember* középpontjában, noha a tulajdonképeni hős Mikes Kelemen. Ez a mimózaszívű, poétalelkű fiatalember régóta szerelmes Bercsényi Miklós fiatal özvegyébe, Kőszeghy Zsuzsikába, de sohasem merte megvallani érzéseit. Zsuzsika is szereti a «virágembert» és szabadulása estéjén, mi-

előtt útrakelne Varsovia felé, nehezen szólásra bírja Kelemen. A fejedelem íródeákja alighogy ráeszmél nagy boldogságára, gyötrelmes válaszütra kerül. Zsuzsika nem akar Rodostóban maradni, magával akarja vinni leendő urát a szabad Lengyelországba, Mikes Kelemen meg nem tud elszakadni rajongásig szeretett fejedelmétől; gyökerei belenőttek a hatalmas tölgybe, osztozni akar ura kitagadottságában, hazátlanságában. Nagy belső vívódás után a fejedelem iránt érzett hűsége marad erősebb és könnyes búcsút vesz szerelmétől, aki egyedül indul a bánatos szabadulásba.

Tasnády Ilona és Abonyi Géza adtak életet e kis szindarab két szerelmesének. Izlés, finomság és lírai izzás avatta játékuakat költőivé. A száműzött Rákóczi üzenetét a magyar földhöz, szépen, egyszerűen mondta el Pethő Atilla.

A harmadik egyfelvonásosban találta el legjobban a színpad hangját Somogyváry Gyula. Az agg Kossuth turini remeteségének csendjét felbolygatja az akkori új honossági törvény pesti parlamenti tárgyalása. Ha megszavazzák, sohasem térhet többé vissza hazájába... Környezete titkolja, rejti azt, amit Kossuth sejt, úgy, hogy amikor egy őszi reggelen betoppan hozzá régi barátjának, a párisi emigrációban élő Szarvady Gábornak a leánya, Mária, hogy előkészítse a szomorú hírt és a száműzött kormányzónak apjával való találkozását, Kossuth kiolvassa Mária zavart tekintetéből a végzetes döntést. Fájdalmas, de bölcs megnyugvással fogadja, hogy Magyarország végleg elveszett a számára. A megérkező Szarvady és a Kossuth árnyékává szegődött Ihsász nem tudja, hogyan közöljék a gyengeszívű aggastyánnal a rettenetes hírt, amit az már tud... Valósággal neki kell aggódó barátait vigasztalni. A szangvini-
kus Szarvady Coriolánusnak sze-

retné látni Kossuthot, aki világgá kiáltja nemzete szégyenteljes tettét. De a megbékélt, bölcs Kossuth szelíd, könnyes szavakkal megmagyarázza hogy Magyarország anyánk és mi mindnyájan fiai vagyunk. Az anya megütheti a fiát, az ütés fájhat nagyon, de *a fiú nem üthet vissza!*

Ezen a címen színrekerült harmadik egyfelvonásosban Kürti József keltette életre tökéletesen, kísérletesen hű maszokban, az agg Kossuthot. Meleg egyszerűségű és monumentális emberábrázolása az est legsebb színészi alkotása volt.

A Nemzeti Színház színpadára teremt nemes tendenciájú három egyfelvonásost a közönség őszinte, megértő szeretettel fogadta.

Bátorság kell ma, a jazz-band, a szabadszerelem és Pán-Európa-törekvések napjaiban a történelemhez fordulni és hazájukért búsuló szerencsétlen száműzöttek fájdalmával fényesíteni meg a nézők szemét. Nincs helye ilyenkor tudákos dramaturgiai okoskodásoknak... Bizonyos, hogy vitéz Somogyváry Gyula nem kereste a «hatást» és — elérte azt; nem hazafias patronok alapján dolgozott, hanem friss kézzel nyúlt a benne élményt kiváltó témák után és — «dramolettjei» a lélekbe melegítenek. A közönség együttéli hőseivel a kitagadottság szomorúságát és ha nem veszett ki a néző lelkéből teljesen az, ami ott lángolt ezeknek a száműzötteknek a szívében, paraszában is izzani kezd a hazátszeretés ma gyakran megcsúfolt és ezer kísértésnek kitett örök emberi érzése.

A Nemzeti Színház soron következő ujdonsága különleges irodalmi csemege volt. Voinovich Géza dűspompájú, shakespeare-i nyelvezetű dialógusokban vitte színpadra a — szerelmes Shakespearet. Az ismeretlen-életű, nagy drámaíró zseni homályos emberi alakját Voinovich Géza az irodalomtudós lelkiismeretes elmélyedés-

vel s a költőilelkű esztétikus finom beleérzésével egy őszinte emberi történet keretében szerkeszti meg és a maga konkrét valóságában kelti életre. Biztos támpont, amelyből kiindulva Voinovich egy költői élet-*hipotézis* aranyhálóját szövögethette, olyan kevés van, hogy bármilyen meseelgondolást eltűr.

A darab középpontjában Shakespeare mellett a szonettek éjfékete asszonya áll. Óróra kapta címét a darab, az ő villódzó kiismerhetetlen lelke a

Lidérc.

Egy szép napon belibben a Shwan-színház nézőterére, melynek földszintjén matrózok, mesterlegények, utcalányok esznek, isznak, tereferélnek (pompás színház-történelmi korep!) és várják a *Romeo és Julia* előadását. Belibben Lady Fitton Mary, a «dark lady» és lángot gyújt a költő szívében. Mary nem utasítja vissza a költő közeledését, élvezzi annak izzó, lobogó, szívárványszínekben sziporkázó mondatait, de Essex fiatal barátja, Shakespeare pártfogója, a szép William Herbert earl of Pembroke sem hagyja hatás nélkül a csapongó asszonyszívet. Pembroke a Költő vásárolt verseivel ostromolja Maryt, de az kierzí a szavak mögöl az igaz érzést. És a szépségy, egy nagy, szenvedélyes szerelem boldog röpke pillanataival ajándékozza meg a Költőt.

Közben számos finoman bogozott valószínű történelmi tény szála szövöti ezt a szerelmet. Ilyen az Essex-motivum. A nagyratörő, szenvedélyes kegyenc lázadást szít Erzsébet királynő ellen és egy trónfosztást megelvenítő *II. Richard*-ot tüzeti ki jeladásnak. Mary mindenáron meg akarja akadályozni az előadást, mert félti Shakespearet. Kieszközli azt is, hogy a színésztrupp az udvar előtt játszassék. Shakespeare Erzsébet rendelésére két hét alatt darabot ír Fal-

staffról: a *Windsori víg nők*-et. Az előadás elmarad, mert a háborgó Essex nem tudva uralkodni indulatain heves szócсата után kardot ránt a királynőre. Pembroke is kockáztatja fejét, amikor nyíltan Essex mellé áll. És ebben a drámai pillanatban Mary elárulja magát, hogy Pembroke-ot szereti igazán, őt félti, őt akarja menteni...

A vihar elégiává csitul és a megtört szívű, öregedő Költő Stratfordba menekül a puritánok és fájó emlékek Londonából. Az alkonyodó kertben még egyszer találkozik a Költő Mary-vel, akit különös lobogása egy kiránduló-társasággal arra hajt. Elválnak mindörökre, a Költő egyedül marad a csodálatos éjszakában és lelkében megindulatos a furcsán kavargó látomások, amelyek a *Vihar*-ban kristályosodnak majd halhatatlanná.

A legtisztább *irodalmi* szándék szülte a *Lidérc*, terhesen díszes mondatok köntösében celebrálják a darabot a Nemzeti Színház színészei. Bajor Gizi történelmi kosztümben egy sokszíni villodzó, modern nőt kelt életre tökéletesen. Odrynak ezúttal nem sikerült hiánytalanul megelevenítenie Shakespeare-t. A szó szégyen maradt a száján. Kivált a szerelmi jelenetben nem a saját lángolásától megrészegedő Költő lobogó mondatainak lávazuhatagja bugyborékol elő ajkán. Egy öreg, tétovázó, bizonytalan, szomorú férfi áll előttünk már ekkor is: a negyedik felvonás Shakespeare-je. Lehotay forrongó, férfias Essex-e, Kürthy György izeshumorú, falstaffi Kempje és Hettyey Aranka markáns Erzsébet királynője voltak ezenkívül az együttes legkimagaslóbb színészi teljesítményei.

Az első felvonás lezárása rendezőileg nem szerencsés a színpadi nézőtér közepére ugró és a saját darabjának előadását megszakító Shakespeare extatikus felkiáltásával. A harmadik felvonás udvari ceremóniája is sok

kivánnivalót hagy maga után. A stratfordi kép háttérében álldogáló mellékszereplők élettelen mozdulatlansága és helytelen elrendezése Shakespeare és Mary búcsújelenete alatt könnyen korrigálható kis szépséghiba.

Az egész előadás: a régi nemzeti-színházi fénykor emléket idéző, komoly értékű színházi est!

(—m—t—)

Vacsora nyolekor.

George S. Kaufman és Edna Ferber színjátéka a Vigszínházban.

Négy éve ugyanezen a színpadon már találkoztunk ez amerikai ujdonság szerzőivel. Akkori darabjuk, *A királyi család*, a művészi véna örökleteségét mutogatta egy híres színészdinasztia rajzában. A színmű rövidéletű volt, pedig — különösen lélekrajz tekintetében — az átlagon felül emelkedő írói gondosság nyomai is megtetszettek benne. Ez a külső fordulatok lelki reflexei iránt való fogékonyság mostani közös munkájukon is megismerszik. Zajos vacsora-témájuk jellegzetes film-elgondolás, technikában is a mozi-gyakorlat csapásán haladnak. De a riport-eszközök szélsőséges használata mellett is javukra kell írunk, hogy merőben azért a lélek tájairól szóló riport iránt sem érzéketlenek.

A nagy vacsorát a bukófélben lévő bankárcsalád adja egy valódi óvillági lord-pár tiszteletére s a newyorki ismerősök pukkasztására. De a néhány nap alatt, amíg az önérzetes «tálalva van!» végre csakugyan elhangzik, házigazdák és vendégek életlen kis és nagy tragédiák egész sora dül végig. A házigazda vagyoni alapját a meghívott vendégek közül egy komisz fezőr ravas manipulációja s egy kiérdemesült primadonna szíves közreműködése végleg felrobbantja, őt magát az angina pectoris halálra ítéli. Menyasszony-leánya, ki titokban a levitéz-

lett némafilmszínész szeretőjévé lett, hasztalan várja a vacsorára a nőhódítót, mert ez közben kifizetetlen szállodai szobájában a gázhalál «nagy jelenet»-ében búcsúzik életétől. A fezőr tőzsdés végérvényesen hajbakap hozzá méltó parvenü hitvesével s a válást csak az üzletileg fontos vacsora lezajlásáig függesztik fel. A tőzsdésné az ugyancsak meghívott háziorvossal folytat viszonyt, amiről az orvos feleségének is tudomása van. S ezek a finom kis feszélyezettségek vígan gyűrűznek tovább a periferiák: a konyha, inasszoba és garázs felé. A szobaleány titokban megesküszik az inassal, kiről a jogosan féltékeny soffőr kisüti, hogy bigámista és három gyerek apja, a vetélytársak a konyhán ököltre mennek s a közelharcnak a szakácsnő pástétomremeke esik áldozatul... és így tovább. «Úgy szép az élet, ha zajlik...» Itt pedig — tizenegy színpadi képen át — alaposan zajlik. A vacsora azonban — noha végül lordék maguk is lemondanak — mint a minden egyéni ajon-bajon diadalmaskodó társadalmi konvenció megtestesítője, pontban nyolckor működésbe és jogaiba lép, s előzetes tájékozottságunk alapján minden okunk megvan arra, hogy résztvevőinek szívből «jó étvágyat» kívánjunk.

Ez a zsufoltság és mozzanathalmozás a dráma egész konstrukcióját mozaikszerűvé teszi. Az alakok is meglehetősen egysíkúak maradnak, alig többek harsogó színű típusképeknél. De a jelenetek időtartamával kitűnően gazdálkodó, ügyesen vezetett dialógusokban lassacskán azért a sorsok és végzetek mellett valamelyest a jellemek is reliefet nyernek, a külső sürgésforgás mögött a belső drámák is — legalább egy-két hangsúlyig — szóhoz jutnak.

Ennek természetesen multhatatlanul feltétele, hogy az előadás a legkisebb részletekre kiterjedően gondos és odaadó legyen. A Vígszínház munkája

ilyen. Harsányi Zsolt jeles fordításában és Góth Sándor remek rendezésében az egyenként is kiváló színészi teljesítmények hibátlan, valóban min-taszerű együttessé simulnak össze. A reklám azzal csábítgatja a közönséget, hogy itt a sztárok egész özönét bámulhatja. Minket éppen az ragadott el, hogy sztárokat alig láttunk még a közös jó munkának ennyire önzetlen és egymást szívvel-lélekkel támogató szolgálatában. A Góth-pár fölünyes biztossága, Fedák Sári karikírozó ötletessége, Titkos Ilona éles groteszk rajza, Ágai Irén átértett, őszinte drámaisága, Ladomerszky Margit tartózkodó úriassága, Csontos parvenü vastagbőrűsége, Somlay kerecsetlen realizmusa, Gyergyai fanyar üzletessége, Rajnai sima társadalmi máza, Jávor inas-snájdígsága: mind egy-egy remeklés önmagában is s még inkább egymás kölcsönös fényében. S a még hátralévő egytucat név, melyet felsorolni nincs terünk, szintén magasan felette áll annak az értékelésnek, hogy: belőle tizenkettő jelent egy tucatot. S ugyanezt a díszlettervező Vörös Pál intérierjeinek pompás sorozatáról is bizvást elmondhatjuk.

Egy királynő lánykora.

Sil-Vara vígjátéka a Magyar Színházban.

Lytton Strachey ismert, regényes Viktória-életrajzának dramatizálása, kinek Angliai Erzsébetéről írt könyvével esztendeje Bruckner színpadi adaptálásában találkoztunk. Csakhogy a bécsi Sil-Vara nem márkol olyan sokat, mint «rejtélyes» kollégája. Ő Strachey hősnőjének csak bakfiséveire szorítkozik, forrásából pontosan csak arra, amiből látványos revűszerű, operettkihangszerű, báránnyelűs tavaszi történetet lehet színpadra kanyarítani: «amíg egy kisleány eljut odáig...» Odáig, hogy: először is a világ leg-

hatalmasabb birodalmának úrnőjévé lesz, másodsor pedig párjává egy kedves, jó kiállítású hercegi cousinnek. A közönség úgyis tudja, hogy e happy ending után a hősnő életében mi következett: még teljes hatvan évi uralkodás, a Szent Szövetség idejétől a világháború csirájáig, amely két emberöltő alatt a koronás süldőleánykából «Európa nagymamája» lett.

Sil-Vara darabja — noha a történetírás és mémoire-irodalom adatainak ügyes értékesítésénél semmivel sem több — ízléses, kellemes, elejétől végig keresetlen bájú munka. Elkerüli az efféle színművek legterhesebb és legigényesebb velejáráját: a hosszadalmas színpadi politizálgatást. Igaz, hogy ennek következtében a háttérül szolgáló bel- és külpolitika, az egész wigh- és tory-világ meglehetősen homályban marad, s a vezéralakok, mint Lord Melbourne vagy Sir Robert Peel, inkább csak emberi jellemvonásaikkal, semmint politikai arcélükkel fordulnak felénk. De ezzel a devalválódással még mindig igen alkalmasak maradnak arra, hogy mellettük, esetleg velük szemben az igazságot szomjazó, bátorlelkű kiskirálynő vonzó karakterképe minél teljesebben kibontakozzék. Az ő harmatos fiatalsága itt mindennek a központja, a napsugaras színjáték minden sugara felőle árad szét s az ő alakjára verődik vissza.

A Magyar Színház a jótollú Márai Sándorral fordította le a darabot, a rendezésnek sok finom tapintatot és gráciát kívánó munkáját pedig Bródy Pál vállalta s oldotta meg teljes sikerrel. A népes együttesre a színház gárdájából hiánytalanul nem mindig futotta s néhány tehetséges tag, mint pl. Gózon vagy Z. Molnár, ezúttal egyéniségétől túlságosan is távoleső területre szorult. De meglepően diszkrét, finom és bensőséges volt első szerepében, a gyermekleányka Viktória alakjában, Gál Franciska. S legszebben éppen a legkomolyabb

mozzanatokat oldotta meg; ha valahol: talán csak a «degénykérés» darabzáró jelenetében csúszott bele még helyel-közzel a naiva-métier néhány elhasználtabb színpadi fogásába. Törzs meglegeklkü, póztalan Melbourneje jeles alakítás, csak a dikciójában akadt némi kivetnivaló modorosság, kivált a játék első felében. Ilyenkor beszéde a nemrég játszott II. József «dallamába» tévedt bele: úgy látszik, szomorjul nem lehet sokáig beszélni — büntetlenül. Báthory Giza jelentékeny volt Viktória édesanyjának alakjában, Gyöngyössy Erzszi pedig őszinte melegségű a német bárónő-nevelő szerepében. Ráday és Toronyi egy kissé vérszegényen látta el feladatát, s Tarnay belga királyában is valami segédhivataltali főigazgató kontúrjai kísértettek. Várady Lajos rokonszenves egyénisége és kellemes organuma ellenben igen jól hatott a fiatal Dickens jelenetében.

Rédey Tivadar.

R. Simonffy Margot előadói estje.

A vers-szavalás nálunk inkább kompromittált, semmint kultivált művészet. Egyrészt dilettánsok űzik, másrészt színészek, pedig a jó színész leggyakrabban gyenge vers-előadó, mert az erős alakteremtő fantázia mozgás és játék nélkül bénának érzi magát, hang a számára csak másodlagos eszköz, míg a recitátor kizárólag saját organuma hangszerének játékos. E mostohán kezelt színésziességű műfajnak kevés hivatott művelője van, aki *alkotó* módon tudja újratemetni a hallgató fülek számára a költőnek absztrakt betűjelekkel papírra vetett vízióját. E kevesek legkiválóbbja R. Simonffy Margot, aki évről-évre fejlődő módon tett tanúságot e téren való elhivatottságáról. Sikerkült megkerülnie a modorosság zsákutcáját, mely az erősebb *expresszió* reményével csalogatja a modern előadókat bizonyos dinamikus recitálásmód egyhangúságába. R. Si-

monffy Margot nem a külső szuggesztív hatásokra törekszik, hanem az egyes versek leglelkét keresi. A Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottságának VI. irodalmi estjén bemutatott változatos levegőjű versek interpretálása alkalmából azonban nemcsak arról tett tanuságot, hogy hangjának és vers-átélőképességének

milyen kivételesen nagy skálája van, hanem arról is, mennyi minden költőséget tud a vershez hozzáadni önmagából ott, ahol a hiányos irodalmi értékeket recitátori értékekkel kell kiegészítenie. Előadói estjének, melyet Németh László rövid felolvasása vezetett be, megérdemelten nagy sikere volt.

Képzőművészet.

A Nemzeti Képzőművészeti Kiállítás.

A mag, melyet Magyarország kormányzója vetett el emlékezetes leiratával és Hóman Bálint kultuszminiszter gondozott, immáron fáva terebélyesedett és megtermette első gyümölcsét, a kiállítást, mely valamennyi magyar festőt és szobrászt, művészeti pártállásra való tekintet nélkül egybegyűjti és évenként megismétlődve, keresztmetszetét adja a magyar művészi termelés aktuális helyzetének.

A nagyarányú tárlattal kapcsolatban, mely a Múcsarnok tágas teremsorában kapott helyet, sok szó esett a művészbékéről. Való igaz, hogy évtizedek óta a magyar festő- és szobrásztársadalom mérgezett légkörben él. Nemcsak két nagy pártra, konzervatívokra és haladókra, hanem ezeken belül több kis csoportra szakadt, amelyek nyomasztó kenyérgondoktól is sarkalva, késhegyig menő harcot folytattak egymás ellen. A legnagyobb látogatottságú kiállítóhelységet a konzervatívok egy kicsiny s tehetsége révén nem is kiemelkedő csoport vette birtokba, a kívülmaradtok érthetően mindent elkövettek, hogy ők is hozzájussanak a falakhoz. Óhajuk ezután, legalább is évenként egyszer, teljesülni fog. A művészbékét azonban ez nem hozza meg s a nagy nemzeti kiállításnak nem is célja, hogy ezentúl az ellenkező pártállású művészek, öregek és fiatalok,

egymás nyakába boruljanak. Célja inkább az, hogy az ádáz harcokból egészséges versengés váljék, hogy a csoportok erőpróbája ne becslétsértéseket tárgyaló bírósági teremben, hanem ecsettel és vésővel intéződjék el, hogy a művészek ne párteszétikus sugalmazott cikkeivel, hanem képekkel és szobrokkal vonuljanak fel egymás ellen, szóval, hogy a viadalt — minden idők örökké folyamatos viadalát — ne széklábakkal küzdjék végig, hanem annak rendje és módja szerint, az ezerfejű közönség-vezetőségét előtt, kardokkal. Ebben látjuk az évente visszatérő nemzeti kiállítások óriási jelentőségét. A közönség, ki a művészet mai helyzetére kíváncsi, ilyenkor bizalommal lépheti át a Múcsarnok kapuját. Nem kötik be a szemét, nem rostálják meg jóelőre egyoldalúan a látnivalókat. A nagy virágoskertben kedve szerint kalandozhat. Ha akarja, csak a konzervatív képeket nézi s ajkbiggyesztve haladhat el az újabb irányok alkotásai mellett, vagy fordítva, csak az utóbbiakért lelkesülhet. Ha elég képzett ahhoz, hogy összetapossa a pártszemüveget, mindkét csoport legjobb alkotásaiban gyönyörködhet. Összemérheti azokat egymással s általában azzal a tudattal hagyhatja el a termeket, hogy objektív képet kapott az élő magyar művészetéről.

A különböző pártállású művészekből álló zsűri munkálkodását s Petrovics Elek kitűnően megoldott ren-

dezését nagyban megkönnyítette az, hogy az ellentétes művészeti irányok az utóbbi években rendkívül erősen konszolidálódtak. A jobb konzervatívok alkotásain végigborzolt az új művészet friss szellője, a haladó irányúk pedig levetették a szélsőséges izmusok rosszul szabott zubbonyát. Az úgynevezett «vad modern kép» ma már a mult emléke, éppen a legújabb irányzat az, mely roppant erővel hangsúlyozza a rajz- és színbeli pontosságot, leáldozott a napja azoknak a műkedvelőknek, akik mesterségbeli tudás híján a formátlanul áradó expresszionizmus vagy a körzővel és vonalzóval dolgozó konstruktivizmus zavaros vizeiben halásztak. Így vált lehetségessé, hogy a különböző csoportok nem kerültek egymástól elzárva külön termekbe, hanem keverten, szinte fej-fej mellett harcolnak az elismerésért.

Lehetetlen a többszáz műtárgy valamennyi mesterét megnevezni s nem volna illő a nagy összetalálkozás alkalmával azokra is kitérni, akik nézetünk szerint, ezúttal vagy általában, nem ütötték meg a mértéket. Csak a legkiemelkedőbbekre vethetünk futó pillantást. A konzervatív csoport egyik nagy meglepetése *Tornyai János* rendkívüli festői erejű, meleg barnákba ágyazott piktúrája, mely szinte Munkácsy szellemét idézi. Jelentékeny ezenkívül *Dudits Andor* *Eskü* a vérmezőn c. óriási vászna, melyet a művész még évekkal ezelőtt festett s annakidején csak rövid ideig kerülhetett a közönség elé. Sötét színekben pompázik *Rudnay Gyula* bibliai kompozíciója; *Balló Ede* egyszerű eszközökkel megoldott, hatalmas rajzkultúrájú *Korányi-arcképével* szerepel. *Glatz Oszkár* derűs és finom falusi portréi s *Iványi-Grünwald Béla* *Cigányok* c. képe mellett még *Fényes Adolf* puhán dekoratív vásznait s főképp *Csók István* alkotásait kell megemlíteni. *Csók István* hatalmas

vászna, a *Nirvána*, a mestert töretlen erejében mutatja be, raffinált színkultúrája és festőisége kitűnően összetartja a sokalakos kompozíciót. Hasonlóképpen kiemelkedik *férfiarc képe*, mely az impresszionista tájháttérnek a figurával való virtuóz összekapcsolása miatt jelentékeny.

Az újabb nemzedéket legjobb erői képviselik. *Egry József* fénylen itatott balatoni tájképei zendítenek rá a nyitányra. *Szónyi István* három képével szerepel, közöttük a legnagyobbik, a falusi élet tárgyköréből merített kompozíció mutatja, hogy e kitűnő művész otthon van a monumentális feladatok világában is s mindenképp méltó arra, hogy a fiatalság egyik vezére legyen. *Aba-Novák Vilmos* *Szónyi* klasszikus nyugalomával szemben rendkívül mozgalmas vászonnal szerepel, melyen a pompás, groteszk-ség felé hajló természetmegfigyelés pazar részletei vannak elszórva. A volt római ösztöndíjasok törzscsoportjából kiválik a sokat fejlődött *Rozgonyi László*, *Patkó Károly* világos temperaképével, *Kontuly Béla* élesen rajzolt, precíz kompozícióival és *Molnár E. Pál* artisztikus női aktjával. Kitűnően szerepel *Bernáth Aurél*, aki ismert ötfigurás képen kívül két bársonyosan meleg, barna tónusú vásznával az új törekvések egyik egyedülálló megszólaltatója.

A legújabb generációból — mert ilyen is van, sőt törekvései élesen különböznek a mai harmincévesekéitől — *Medveczky Jenő* és *Dési-Huber István* nevét említjük. *Medveczky* csálhatatlan stílusérzékével és fanyar, tárgyilagos felfogásával a legtöbbet ígérő fiataljaink egyike. *Dési-Huber* emberibb és melegebb, bár formanyelve szerint ő is az éles és pontos új franciák hatása alatt dolgozik.

A szobrászati anyag ezúttal nem üti meg a képek mértékét, ami részben annak is tulajdonítható, hogy a plasztika oly jelentős képviselői, mint

Zala György, Bokros-Birman Dezső és Mészáros László, távolmaradtak a kiállításától. A szobrok zöme nem sokkal különbözik a Múcsarnok átlagos termésétől. A legjelentékenyebb alkotás *Pátzay Pál* archaikus zamatú drapériás nőalakja, mely egyúttal e kiváló szobrász eddigi legjobb alkotása. Tiszta és harmonikus alkotás

Pátzay másik szobra, egy fiúakt is. Mellette *Medgyessy* Ferenc szép, görögös síremlékét és *Vitt* Tibor két pompás képmását kell megemlíteni. A vásznak sorát *Ferenczy* Noémi két gobelin-képe egészíti ki, ennek az áhitatos szellemű művésznőnek, túlzás nélkül lehet mondani, két remekműve.

Genthon István.

Zene.

Ma kezdik újra felfedezni, hogy *Offenbach Jacques*, aki leginkább a «Hoffmann meséi» című operájával aratott világsikert, zenetörténeti szempontból tulajdonképpen mint a modern operett megteremtője igazán jelentős. A korabeli esztétikusok (XIX. század második fele) igen eltérő véleményeket formáltak róla, de szatirikus, parodizáló tehetségét, könnyed szellemességét, friss melodikus leleményét még ellenfelei is kénytelenek voltak elismerni. Anélkül, hogy igazán nagy muzsikusi lett volna — ehhez hiányzott belőle az emberi nagyság, az eszményekben való hit, — mégis jellegzetes művészi egyéniség, aki csúfondáros, semmit komolyan nem vesz, az egész életet az emberi kicsinyességhez mért, igen szárnalmas kis komédiának tekinti és ezzel a mai kor túlon túl józan realitásához, tekintélyeket, hagyományokat igen kevésbe vevő hajlandóságaihoz nagyon közel áll.

A második császárság Párisának legjellegzetesebb zenei kifejezője így jutott ismét mint operettszerző Operaházunk színpadára. «*A banditák*» című vígoperája nálunk még eddig teljesen ismeretlen volt. Kitűnő előadásban és pompás kiállításban nyújtott bemutatója éles arcúban ismertette meg velünk *Offenbach* vígoperái stílusát. Halála után 53 évvel világosan láthatjuk gyengéit és maradandó értékeit. Bár a legélesebb ellentétben áll nagy kortársának, *Wagner*nek zenedrámái stílusához, egyben mégis meg-

egyeztek. Az egyik *Don Quijote* patetikus, magaslatokról letekintő idealizmusával, a másik pedig *Sancho Pansa* reális élethez tapadó világ-szemléletével akarja megdönteni a *Meyerbeer*-féle francia nagy operastílus bombasztikus, tömeggizlésnek hódoló uralmát. *Offenbach* egyfelvónásos kis operákkal lép először a nyilvánosság elé. Ezekben főképp mint az idillikus melodiák mesterét üdvözlünk, aki *Hanslick* Eduard szerint hivatva van arra, hogy frissen, gazdagon ömlő melodiák már-már veszendőbe menő gyönyörűségét az embereknek visszaadja. De igazán az antik és középkorból vett annyira közkedvelt operatémák kifigurázásában talál *Offenbach* önmagára. Szép *Heléna*, *Orpheus* a pokolban című közismert művei kiméletlenül nevetéssé teszik, a heroikus, pogány világ felfújt idealizálását. A mondain Páris igazi mulattatójává emelkedik az egyszerű kölni zsidókantor fia, mikor a korabeli modern élet karrikírozására tér át. Leplezi félszégeit, életformái, ideológiái mögött rejlő ürességeit és hazugságait. Egy új féktelen *dyonisoszi* életöröm hirdetője lesz, amely minden magasabb valóságot csak romantikus játéknak, éretlen szentimentalizmusnak tekint. Ez ellen az *Offenbach* ellen az idealisztikus zeneesztétika, erélyesen emeli fel szavát. Párosulva a francia sovínizmussal, már azzal vádolja *Offenbachot* — egészen a platonai esztétika

mintájára — hogy zenéjével demoralizálja a francia népet, így nem csoda, ha a poroszokkal szemben elvesztették a háborút. Tény, hogy Offenbach a művészet idealizáló feladata helyett éppen ennek ellentétét, a torzító tükröt tartotta az emberek elé, így a kor kinövéseinek, sok tetteiseinek leálcázása, nemcsak az elfogultságoktól való megszabadulást mozdította elő, hanem a mulattatásért, egy szellemes aperçu-ért a mindent feláldozó frivol szellemet is. Ezeknek az aktuális vonatkozású vígoperáknak a korszakából (1869) való «A banditák», időben még messze (1881) Offenbach legmélyebb lényét felfedő, E. T. A. Hoffman romantikus operaideálját megvalósító utolsó művétől «A Hoffmann meséitől».

Az egész mű féktelen jókedv és éles szatira, melynek érdekében a két szövegíró, Halévy és Meilhac szövetkeztek Offenbach pattogó ritmusú, inkább együttesekre épített zenéjével. Az első színtér vad sziklavidek, ahol Falsapacca rablóvezér tanyázik a bandájával. Egy fiatal gazdát, Fragolettót éppen most fosztottak ki minden vagyonából, akit a vezér, leánya Fiorella kedvéért felvesz a bandába. Hogy érdemeket szerezzen magának, elfogja a granadai spanyol követet. Így tudják meg, hogy a mantuai hercegtől, házasságával kapcsolatban a granadaiak három milliót fognak kapni, amely összeget természetesen Falsapacca akarja megkaparítani. A banditák a folyton kavargó események zürzavarában hol mint koldusok, hol mint szolgazemélyzet, hol mint spanyol követek szerepelnek, mindmegannyi kitűnő alkalom a szerzők parodizáló kedvének kielégítésére. Különösen sikerült az első felvonás pompás fináléja, a mindig későn jövő zsandárok korusa, amit a tőzsomszédságban rejtőző banditák csúfolódó, suttgó utánzása ellenállhatatlan komikummal ruház fel.

Szatirikus erőben nem áll e mögött Campossanto bárónak, a mantuai főudvarmesternek, mint az üres, tartalomnélküli udvari reprezentálás képviselőjének kifigurázása. Még élesebb lesz ez a hang a harmadik felvonásban, ahol a rablóvezér valósággal a becsületes ember odiumába keveredik, mert a hercegi kincstárnokkal — aki már gondoskodott a három millió sorsáról — nem hajlandó egy kisebb összeggel magát megvesztegettetni — míg a valódi követ gondolkodás nélkül bezsebeli a pénzt. Offenbach zenéje még szöveg nélkül is magán visel valamit az öncélú frázisok, méltóságok, szertartások automata világából, így éppen a banalitásában nyeri igazi háttérét mint a hercegi góg, a kardcsörtető rendőrállam, az udvari élet gúnyolója. Itt valóban közelebb áll Offenbach Heine és a francia pozitivizmus szelleméhez, mint a romantikához: zsidó parodizáló tehetség gal esprit és német farsangi humor sajátos keveréke.

Kitűnőek a főszereplők, valamint a nagy szerepet játszó kórusok is. A kiállítás és a két beillesztett balettszám nagyban emelik a darab hatását. Mindamellet nem nagyon bízunk az úgynevezett kasszasikerben. A szöveg mulattató ereje éppen mert annyira korabeli aktualitásokban gyökerezik, erősen megkopott, a zene pedig egyedül nem olyan maradandó értékű, amely szöveg és kor dacára is diadalmaskodhatna.

*

Ha már valamely mű bemutatásában teljesen a mulattatás szempontja a mérvadó, csöppet sem árt, ha ehhez még egy kis líra, egy kis romantikus érzelmesség is járul. Bizonyítja ezt az «*Elssler Fanny*» az Opera legújabb balettbemutatójának sikere. Zenéjét *Nádor Mihály*, szövegét *Faragó Jenő* írta, de a tetszés oroszlánrésze mégis csak a színpadi formálás mestereit,

Cieplinsky balettmestert, de főképp a gyönyörű rendezés, ragyogó színek és díszletek művészetét *Oláh Gusztávot* illeti. Elssler Fanny bájos otthona, színpadi szereplése a Metternich korabeli bécsi udvar, a schönbrunni kastély holdvilágos éjben s a cselekmény központjában pedig a boldogtalan kis Sasfióknak és a híres bécsi táncosnőnek kis szerelmi története: kell-e ennél több gyöngéd ibolyaillatú romantika egy csokorba szedve? Itt igazán nem jut eszünkbe boncolgatni szöveget vagy zenét. Finoman, észrevétlenül fonódik egyik a másikba, szinte elmerülnek a sok látnivalóban. Költőien szép a második kép: Schönbrunn oldalnézetben, az előtérben a sejtelmes holdfénytől megvilágított légiesen finom mozgású balettkar, a két fiatal fölött lassan összeboruló erdei lombok; valóban szemet gyönyörködtető művészi kép!

Szalay Karola finom tánc- és mozdulatkultúrája áll a kis mű központjában. A többi szereplő *Kőszegi* Ferenc (Gnetz), *Zsedényi* Károly (sasfiók) *Brada* E. (Tuchlmüller), *Toronyi* Gy. (Lanner) kitűnő keretet adtak hozzá.

*

Nagy eseménye volt a budapesti zeneéletnek *Strawinsky Igor* személyes látogatása. Hírre zsúfolásig megtelt a Vigadó két terme. A smokkok körében föltétlenül kötelességszámba megy teljes életnagyságban látni a mai kor legdivatosabb zeneszerzőjét. Különös csak az volt, hogy a zenei eseménynek várt este nemcsak külső kereteiben viselte magán egy nagy divatesemény képét, hanem maga a zenei produkció — dacára az illusztris zeneszerző személyes szereplésének — sem tudta a hideg légkört átmelegíteni; az egész ünnepiesség a szép nők és a szép toalettek felvonulásában merült ki. Vajjon mi volt az ok, hogy a kétségtelen zseniális *Strawinsky* annyira nem tudta megfogni bámulatára ösz-

szegyült közönségének hódolatra kész szívét? Talán legelőször a szerencsétlenül összeállított műsor volt a hibás. A szerző személyes szereplésének főképp akkor volna értelme, ha itt még ismeretlen vagy legalább is alig ismert műveit interpretálná. Ehelyett olyan műveket hallottunk, amelyek már derék filharmónikusaink testi-lelki nyugalmát sem veszélyeztetik, olyan betéve tudják: A tűzijáték, A tűzmadár, Petruska-suite mind még a fiatal *Strawinsky* korszakából valók, miket már sokkal színesebb, életteljesebb előadásban is hallottunk, mint jelen esetben. Ismét egy dirigens, aki itt csak abban a blazirtságban mutatta be a modernségét, amellyel saját régebbi műveit dirigálta. Egyedül a zongoraversenyében ébredt fel az érdeklődés. Nagy része volt ebben az interpretáló művésznő — *Rosalinde Caplan* — bravuros technikai készségének, mellyel a rendkívül nehéz főképp bonyolult ritmikában bővelkedő művet előadta. Erre azóta sem vállalkozott más nálunk, mint maga *Strawinsky*, amikor a művét Pesten bemutatta. A forma szigorú koncentrációjában, az erőteljes dinamikában, az ostinato basszusokra tornyosuló merev hangoszlopokban igazi *Strawinsky*-mű. Ahol azonban kisebb mozgalmasság szerepel, mint a *Largissimo* tételben, valahogy nagy ürességet érzünk. A melodia életető eleme teljesen megdermed a harmónikus aláfestésben. A zongora nélkülözi a romantikus hangzatok puhaságát s csak mint tisztán ütőhangszer jön számításba.

Ebben a műben igen érdekfeszítően hatott *Strawinsky* rendkívül értelmes, kiszámított, a komplikált ritmikában is világos, szemléletes vezetése. Egyébként éppen nem tartozik a vonzó vagy már egy gesztusában is rendkívüli szellemi erőt sejtető dirigensek közé; megjelenésének csak a tárgyilagos biztonság és bűvösség ad bizonyos jelentőséget.

Prahács Margit.

Gondolatok a mozgósínháizról...

Csak a *muzsika* áradása sodor annyi gondolat-kavicsot, érdeset, simát, kicsinyt, nagyot, tucatszürkét és ritkaszíneseit, kavarja, viszi őket tova magával, csiszolja, koptatja, felbuktatja és elmeríti a figyelemben lankadó lélek folyójában, csak a muzsika annyit, mint a *film*, amikor beül az ember a sok-száz csodákra várakozó szem mellé látó szemmel, éhes füllel, élvezni gyermeki örömmel e két érzékszerv mohó lakomáját a mozi sötét nézőterén... És pereg a film, kép villan kép után, rohanó iramban repülnek a tájak, emberek... percek alatt embersorsok csiráznak magból hatalmas fákká és életpiramisok omlanak semmivé... nincs határa a térnek és nincs mértéke az időnek... a Technika vetíti elénk minden hasis-álomnál izgalmasabb apokaliptikus látomását: a filmet... Idegeink titokzatos tekerceiben pedig megindul az indukált áramok keringése: az asszociált gondolatok láthatatlan írásként kopírozódnak a mozgó képre... Széljegyzetek az igazán világokat jelentő mozivásznon fekete margójára!

* * *

A könyvnyomtatás feltalálása óta nem volt még egy találmány, mely olyan döntő és átalakító hatást gyakorolt volna az emberiség szellemi fejlődésére, mint a mozgófénykép!... Az elvont, nyomtatott szó hatalma mellé beállt lélekformáló tényezőnek a konkrét, vizuális hatásokkal korlátlanul dolgozó keskeny, perforált celluloidszalag. Csak a vak nem látja, micsoda erő sugárizik szét a vetítógép lencséből, hogy a vásznonról a szemekbe verődve vissza, észrevétlenül, lassan-lassan, a futó kétórás szórakozások villanó hangulataival szétporlassza a régi világképet a lélekben és új életérzéseket csiráztasson mesterséges lidéres fényeivel.

Nem lehet szó nélkül elmenni a lármás, hangos mozi mellett, hogy vitába ne szálljunk mondanivalóival. Kívánhatjuk, hogy erősödjék a hangja, mellyel a lelkekhez szól, vagy igyekezhetünk ellensúlyozni hatását ennek az új «áfiumnak», csak közömbösek nem lehetünk vele szemben.

A *Napkelet* már eddig is gyakran foglalkozott a filmmel, főként egyes filmalkotások kapcsán felmerült esztétikai problémákkal. Hogy csupán néhányat említsünk: Szarka Géza cikke *A magyar filmgyártásról* az 1926. évfolyamban (684. old.), e sorok írójának cikkei *A nemzetközi film és a nemzeti lélek* (1928. évf. I. 635. old.), *A filmkritika értelme és célja* (1928. évf. I. 14. old.), *A filmjelírat* (1928. évf. I. 952. old.), *A mono-film-dráma* (1928. évf. II. 315. old.), *A filmszerző* (1928. évf. II. 73. old.), *A hangos film* (1929. évf. II. 110. old.), *A francia film reneszánsza* (1931. évf. 1058. old.) stb. címeiken, Marconnay Tibor filmkritikái (1928. évf. II. 873. és 954. old.), — és még számos olyan rövidebb írás jelent meg folyóiratunkban, melynek célja az volt, hogy egy-egy kiválóbb film sajátos és művészi szépségeire ráirányítsa olvasóink figyelmét. Ennek az új *negyedévi* rovatnak az lesz a feladata, hogy immár *rendszeresen*, nemcsak művészeti, de világnézeti szempontból is állandó tájékoztatással szolgáljon. Részint elvi fejtegetések formájában, részint filmről-filmre haladva mutatunk

irányt a mozi, e kivételes hatalmú, sokértelmű, modern jelenség független és tárgyilagos megítélésére.

* * *

Érdekes, hogy az antik kultúra alkonyán is, a szemnek ugyanaz a szomjú-sága hajtotta az embereket a cirkuszokba, mint ma a mozikba. Az ókori Róma egyik kitűnő kutatójának könyvében olvashatjuk: «A római gépészek a tökéletesség magas fokára emelték művészetüket; könnyű munka volt nekik állványaikat és kulisszáikat nesztelenül fölemelni és lesüllyeszteni, egymástól elválasztani és újra összetolni. Severus játékaival, 202-ben hajóalakúra formálták az arénát, a hajó hirtelen kettévált s a legkülönbözőbb állatok tömege tódult ki belőle. Medvék, oroszlánok, párducok, struccok, bölények rohantak, tülekedtek össze-vissza; hétszáz állatot mutattak be és ejtettek el a hétnapos ünnep alatt. Neró játékaival, amelyet Calpurnius költő ír le, megnyílt a föld s a földalatti mélységekből csoda-erdő emelkedett ki, aranytól csillogó bozóttal, illatos szökőkutakkal s az erdőt ugyanakkor a mélyből föl-emelkedő, idegen országbeli szörnyetegek töltötték meg.» Nem jut-e önkénytelenül is az ember eszébe ezeknek a látványoknak szublimált formája, a mozi, nevezetesen az expedíciós-filmek divatja, a *Trader Horn*, a *Congorilla*, az *Élve hozzátok haza őket!* című és más rokonfilmek nagy sikere?

És még egy párhuzam; nem kevésbé figyelemreméltó. Amikor az antik színjátszás végkép kivetkőzött szakrális jellegéből, egymásután zárultak be a színházak, vagy alakították át azokat *konistrákká*, gladiatori játékok és birkózóversenyek színhelyeivé. Ma: *mozik* lesznek a színházakból! Európa legtökéletesebben felszerelt színháza, a párisi Théâtre Pigalle-ban mozielőadások vannak. Nemrég kelt szárnyra a hír, hogy a newyorki Metropolitan-operát is ez a sors éri...

* * *

A mozi nemcsak mint korjelenség követel a maga számára figyelmet, nemcsak mint legnépszerűbb lélekformáló tényező, hanem mint a legkülönösebb emberi alkotás is, amelyben a technikai megkötöttségek és lehetőségek egészen sajátos módon keverednek a *művészi akarat* megnyilatkozásával. Mert van művészet is ebben a sokak által lenézett tömegszórakozásban. Ha ritkán, sokszor elburkoltan csillan is fel benne, de van! És a Szépség a mozgó fényeknek és árnyékoknak ebben a gépi közvetítésű játékában egészen különös, egyedi módon nyilatkozik meg.

Minden téren olyan közönségre van szükség a mai életben, mely fel tudja a helyesét és a jót ismerni, *követeli* azt és *vissza tud utasítani* bátor és biztos ítélettel mindent, ami világnézetével és kifinomult esztétikai érzékével ellenkezik. Ha folyóiratunk olvasótáborra ilyen *aktív* közönsége lesz a moziknak, akkor ez a rovat megtette a kötelességét.

N. A.

Filmről-filmre.

Néha, nagy ritkán, túlemelkedik egy-egy film a másfél órára céljával kitűzött szórakoztatás feladatán... És óvatosan, leggyakrabban kissé ügyetlenül, bátortalan kézzel, tükröt akar tartani a mai élet zilált arca

elé. Természetesen ezt a gesztust nem tudatos művészi célkitűzés ihleti, mert a filmalkotás első-, másod- és harmad-sorban — *üzlet*, ipari produkció, főképpen pedig Amerikában az, tehát ha egy-egy filmben azt látjuk: igényesebb, többet-akaró, mint tucat-társai, akkor ez csak annyit jelent,

hogy a producer ezúttal ettől a nehezebb fajsúlyú filmdrámától vár pillanatnyilag több anyagi hasznot.

Jellemző az átlag-filmek esztétikai színvonalára, ha egy olyan filmet, mint amilyen a *Grand Hotel* volt, a komolyabbak közé kell soroznunk. Vicky Baumnak, a divatos írónőnek, — aki egy bármixer virtuozitásával keveri írásaiban a mai élet problémáinak cseppnyi, maró, keserű italát a szórakoztatás új eszközeinek bőven adagolt pikáns arómájú likőrjével — ez a megfilmesített műve a mai nagyvilági élet rajza kíván lenni, egy világvárosi előkelő hotel keresztmetszetét nyújtva. A véletlen által összesodort néhány emberélet másfél napja... Néhány jól megfigyelt, vagy érdekes figura párórás hajszája a pénz és a boldogság után. Csupa tévelygő ember, akiknek szomorú sorsában sem az írónő, sem a film rendezője nem tudott rámutatni a kivezető útra. Fényes, csillogó szaharában támolyognak az elmúlás felé, a boldogságot a pénzben, mámorban, testi örömeikben keresve. És a naív, erőtlén lelkű néző azt mondja: «igen, ez az élet!... igaz van Kringlein-nek, akit tudott halála előtt ital, kártya és nő kárpótol sok-sok év boldogtalan robotjáért!... Igaza van Flämmchennek, ennek a tipikusan és szomorúan mai gépiróki-asszonynak, amikor utazni, élni akar, még ha nagy ára van is ennek a szép életnek!» Az álmodószívű Gruzinszkája táncosnő is, akiben pedig homályosan pislog a több asszonyi lélek lángja, csak a testi szerelem tisztavirágéletű boldogságáig tud fellebbenni a modern emberi életnek ebben a sártaposó táncában. Hiába hét világhírű színész, hiába a mesterséggel kifizetetlen rendezés, valami tikkasztó sívárság érzése marad a többetakaró néző lelkében, ha nem is tudja szavakba formálni a vágyát: «delket akarok, célt akarok, feleletet!...»

Nem művész alkotása a *Grand*

Hotel a maga egészében, mert a villanó képek mögött nem vetít a lelkünkre szemmel láthatatlan képeket. Nem pereg tovább bennünk a film, miután kigyulladtak a nézőtér lámpái. A színészek játéka tökéletes, a szerelmének ujjongó Greta Garbo felejthetetlen — a film mégsem volt több az amerikai filmipar nagygigényű új világprodukciónál.

*

Az *extenzív* termelésre való törekvés filmgyártásban ugyanúgy a színvonal csökkenését vonja maga után, mint az irodalomban, vagy a művészetek bármilyen területén. Az *intenzív* filmalkotás nagy művészi előnyeit ismerte fel Chaplin, amikor nem a mennyiségre hanem a minőségre törekedett és két-három évenként ír, rendez és játszik egy-egy filmet. Elisabeth Bergnertől sem látunk egy filmnél többet évadonként. És még egy előnyük van az elmélyedésre való alkalmon és a részleteknek minél tökéletesebb kidolgozásán kívül a nagyobb időközökben vetítésre kerülő, egy kézből kikerülő ilyen produkcióknak: a közönség nem unja meg sem a «sztárt», sem a rendezőt. Várja, sóvárogja az újabb, nevükkel fémjelzett ritka film-csemegéket.

Ilyen, évenként meg-megjelenő, várva-várt filmek azok is, amelyeket Louis Trenker, ez a hegyvezetőből filmszínésszé és rendezővé lett jeles művész alkot. Ő teljesen specializálta magát a filmbe. Az általa rajongásig szeretett tiroli havasok adják filmjeinek fenséges kulisszáit. A hangsúly mindig a miljón van és nem a mesén. E vad, szabad tájak heroikus mesékre ihletik. Tiszta, bátor, emberi levegő csap felénk a vásznonról, ha az ő filmjei peregnek...

A mult évben a *Császárvadász* nyugozta le a nézőket, az idén Tirol szabadságharcát varázsolta filmre. A napoleoni háborúk korában lejátszódó egyszerű, naív kis szerelmi történet mellékes volt. Ami felejthetetlen a

filmből, az például: hajnali lovaglás egy fenyveserdőn át, az ágak közt szembesítő napnak a ködön megtörő fényében... A gigantikus, komor hegyek drámai nyugalma a megrázó események közben... a természet pihenő erőinek csatasorba állítása a gyűlölt megszállók ellen, amikor a kemény tiroli parasztok hatalmas kőlavínakkal fogadják a bevonuló francia csapatokat...

Ha a mese nem is emelkedett rafinált művészi magaslatra, a film nemcsak ritkaszép felvételeivel és megrázó jeleneteivel hatott, hanem nemes szellemével is, a hazaszeretetet optikai époszát vetítve a nézők elé.

*

Ugyancsak a kötelességtudás, a férfias bátorság *mai* hőskölteménye volt *A bűvárhajók előre* című film. Gusztáv Ucziczky rendező, akinek erős érzeke van az igazi történelmi levegő megteremtéséhez és akinek *Yorck, a vasgenerális* című jelentős filmalkotását e folyóirat múlt évfolyamában ismertettük *Werner Krauss első hangosfilmje* címen, most a közelmulthoz nyult és a világháborúban szereplő «U»-hajók egyikét választotta új filmje színteréül. Míg Louis Trenker utolsó filmje a háborút csak felemelő, heroikus szemszögből nézte, ez a filmdráma megmutatja azt is, hogy mit jelent a háború a «Hinterland» számára. A megmaradt egyetlen fiáért aggódó, megtört anya könnyes remegése, a felvirágozott katonavonatokkal szemben robogó sebesültszállító vonatok szakadatlan özönlése elszorítja a nézők torkát. De nem pacifista ez a film, mint ahogy nem lehet háborúspártinak sem nevezni. Emberi!

Rudolf Forster a bűvárhajó kapitányának szép szerepében megmutatta hogy nemcsak az enervált, modern fér-

fiak utólérhetetlen ábrázolója, de monumentálisan egyszerű és kemény is tud lenni.

*

Megszámlálhatatlan azoknak a filmeknek száma, melyek a régi, szép békevilág hangulatait igyekeznek felidézni a nézők emlékezetében. A «mindent megszépítő messzeség» természetesen inkább a derűs színeket hangsúlyozza és a közönség szinte menekül a komor mából az operettszerűség aranyporával befűt, édeskésen mulattató ilyen mozarabokhoz. A régi, gondtalan katonaelet a legkedveltebb témaköre a scenáriumiíróknak. Ebbe a csoportba tartozó filmek áradatából művészi színvonalával messze kimagaslott az a lélekbemarkoló *filmdráma*, mely Arthur Schnitzler nagy sikereket megért színműve, a *Liebelei* nyomán elevenedett meg a vásznon.

A régi Császárváros levegője lengett felénk a villanó képekből. Egyszerű emberi történet, amely az érzéki szerelem bilincseiben vergődő életek végzetes összeomlását döbbsentette a nézők elé. Sajnos, az író egyoldalú életszemléletéből több szívárgott be a filmbe semmint az egy magasabb ethikai, szempontból kívánatos lett volna. De a filmrendező teljes kárpótlást nyújtott ezért az utolsó pár másodpercben amikor a vásznon elshantak azok, a havas tájak, melyek a két halott szerelmes forró vallomásának tanúi voltak egy-két nappal azelőtt és a néma, magányos, havas erdők csendjében újra felcsendült a két halott fiatal teremtés testetlen hangja.

*

Pereg a film... százával, nap-nap után a mozik ezreiben! És a szepet szerető ember örül, ha a bemutatott daraboknak legalább egy százaléka méltó volt a megtekintésre... (—th.)

«Az arany sólyom» — egy névtelen siker.

Az a sok, látszólag egymásnak ellentmondó formai, világnézeti, szellemi és stílusáramlat, amely Angliában a legújabb időben annyira nyugtalanítja, eleveníti és színesíti az irodalmat, úgyszólván hétről-hétre valami egészen különös, meglepő szenzációt produkál. Nem csoda: Joyce, Huxley, Lawrence, Eliot, Dos Passos, Hemingway, Woolf, olyan írói egyéniségek, akik mögött és körül nem támadhat más, mint hullámozó elevenesség, lüktető szín, nyugtalanító meglepődés. Ma — egészen biztos — itt keresik a legéhesebben, talán a legnagyobb tehetséggel is, azt, amit irodalmi valóságnak lehetne nevezni, de ami tulajdonképpen több, mint csupán és tisztán — irodalmi. És, hogy milyen éhesen keresik, bizonyítja nemcsak az, hogy olyan egyéniségek törnek elő, mint akár az abszolút kristályos, szellemi Joyce és az abszolút forró-organikus Lawrence, hanem az is, hogy egyszerre a fülek az angolok felé kezdenek orientálódni. Mintha most London fölött állana az a titokzatos csillag, amely még nem régen Páris fölött állt, azelőtt talán Krisztánia, azelőtt Szentpétervár fölött, az a csillag, amelyik mindig megmutatja, hol ég a legszebb lánggal ama mindenképpen olyan közeli, benső módon érdeklőtűz. Szenzáció szenzációt követ és — íme: van közöttük több könyv, amelyik több mint szenzáció. Van egy, amelyik még azt is elbírja, hogy szenzáció — legyőzte azt, hogy egyik napról a másikra divat lett — könyv maradt. Jó könyv. Kitűnő regény: érdekes, komoly, súlyos. Még talán ennél

is több valamivel. Biztos, hogy költő írta, csak a bizonytalan, hogy ez a költő kicsoda.

«*The gold falcon*» — «Az arany sólyom» — a regény címe, 1933 februárjában jelent meg, névtelenül. A kiadó: Faber & Faber, az «up-to-date» angol irodalom egyik legjobb kiadója annyit árul el, hogy a könyv szerzője egy általánosan ismert, jónevű angol irodalmár, aki ismeretlen kíván maradni. Hogy költő írta, az rögtön az első lapokon kitűnik: pompás, eleven, lüktető mondatok, éles elme, okosság, biztos szavak, formaérzék és azok a tovább elemezhetetlen fények, amelyek mindig kétségtelen bizonyítékai egy költő jelenlétének — tehetség! De ki ez a költő?

A hős neve: Manfred. Igen, Byron Manfredje. A XX. században, a világháború után: Manfred a szenvedélyes, de embergyűlölő; — a sötét, de életvággyal teli; — a ragyogó emberi képességekkel megáldott, de tehetetlen byroni hős. Manfred résztvett a háborúban, hazatért, van egy kis vagyon, felesége, családja, egy kis hírneve és van rettenetes, emésztő, sóvárgás valamire. Valami megnevezhetetlen transzcendentális szomjúság, ami átkergeti az Óceánon, Amerikába, ahhoz a néphez, «amelyiknek a történelemben egyedül sikerült megvalósítani a dekadenciát kultúra nélkül». Itt hányódik úgy, ahogy Manfred, a speakeasyk, streetek, avenuek, skyscraperek, Wagner-operák, múzeumok, regények, Blake-i misztikus költemények, Homeros és New-York Heraldok között, félasszonyok és álbarátok között, mint az igazi byroni hős, akinek minden kevés és minden kicsiny, aki valami új tartalmat keres.

Ez a regény dereka : a nyugtalan, vágyakozó, türelmetlen keresés, ami éles ironiával mindent lerombol, felületesnek látszó élcel tönkretesz, elkeseredett fájdalommal elfordul és mindig visszaesik tragikus szomorúságába. Aztán hírt kap, hogy felesége beteg — s akkor «az arany sólyom» visszarepül haza, Angliába, hogy megérkezzen, eredménytelenül, tovább keresve, csilapíthatatlan szenvedéllyel s azt kérdezve : «Nincs más igazságod számomra, Ó, Nap?»

Az angol irodalomban a regény azt a feltűnést keltette, amit megérdemel. Megcsodálták, könnyű, vibráló nyelvet dicsérték, színes, szikrázó szelleméért rajongtak, elismerték eleganciáját, finomságát, mélységét, a részletek gazdagságát, emberismeretét, irodalmi műveltségét, — mert a könyvön érezni, hogy «modern» könyv, szerzője ismeri Dosztojevszkijt, Proustot, Joyceot, Dos Passos-t, Eliot-t és tudott ezeknél többet adni, vagyis a sok hatást felszívta, feldolgozta és tudta a legmagasabbat — önmagát adni.

Megindult a találgatás. Ki írhatta? Ki írta? Eliot? — elég keserű ahhoz, hogy ő írhasa, de Eliot nem ilyen könnyed. De la Mare? Nem — Graves? — talán. A háború benne oly gyanús, a byronizmus is. Mégsem egészen. Aldington? — nem, Aldington az utóbbi időben egészen Lawrence mellé szegődött és azonkívül is a most saját neve alatt megjelenő regénye : *All men are enemies* — *Minden ember ellenség*: egészen más. Sassoon? Lehet. Talán. A sok keserűség, mégis valami Heine-i felület — sok szín, elsuhanó modulációk. Sokan felismertek benne részleteket, amik hasonlítottak a *Róka vadász* és a *Gyalogos tiszt* emlékirataira — azokra a könyvekre, amikről itt, ezeken a lapokon már volt szó, nem is olyan régen. És a versíró Sassoon, a lángoló, nyugtalan életkereső, az a költő, akiben olyan jellegzetes az a bizonyos megnevezhetet-

len transzcendentális szomjúság! Valószínű. A legvalószínűbb. — De nem biztos. A szerzőség még mindig titok. Csak az nem, hogy bárki írta, a könyv kitűnő, mert bárki írta : *költő volt!*

Hamvas Béla.

Claire Sheridan.

Minden kor irodalmában előkelő és fontos helyet foglal el a memoár. Nemcsak a történész számára bír fontossággal, aki sokszor az emlékiratokban találja meg a világesemények titkos indító okait, szemtanuk bizonyosságát, de a lélekbúvár is élvezettel olvassa az ilyen feljegyzéseket, mert a legmegkapóbb tanulmány az emberi lélek fejlődése a külső és belső behatások alatt és az egyén lelkében visszatükröződő korkép.

Az «emlékezések» nem mindig érdekesek, mert sokszor aprólékos adathalmazok. Nem mindig őszinték, mert az író gyakran elfogult, ha tudja, hogy idegen olvasónak ír, ennek ellenére mégis lebilincselők, mert élet és valóság.

A mai kor — forgatagával élénk életütemével, amikor egy év alatt több esemény torlódik össze, mint őseink egész életében — kiválóan alkalmas ez irodalmi ág kifejlődésére. Az emberi szellem legyőzte a távolságot és így rövid idő alatt a földgolyó bármely pontja megközelíthető. Ezt az előnyt használta ki Sheridan, élete kalandos forgatagában. Sok memoárt írtak az utóbbi évtizedben, de oly élénket, érdekeset és szellemeset, mint Sheridan könyve : *Én, gyermekeim és a világ nagyhatalmai*, — talán egyet sem.

Az írónő Anglia legjobb társaságából származik, unokahuga Winston Churchillnak és a svéd trónörökösne barátnője. Társadalmi összeköttetései és hivatása révén megismerkedik a világ legérdekesebb és leghíresebb embereivel, kiket néhány oda-

vetett mondatban — mint éles kis tollrajzzal — megösmertet velünk. Sheridan memoárja — miként Munthe «San Michele» könyve — a memoáriróadalom legújabb fajtájához tartozik. Riportszerű, szakgatott, epizódokat hoz életéből és csak fontosabb állomásait jelzi lelki fejlődésének.

A könyv első része gyermekkorának történetével foglalkozik. Az a sok szenvedés, amelyen e korban keresztül ment egy rosszlelkű nevelőnő kinzásai folytán, saját bevallása szerint megalapozta forradalmi hajlamait. Állandó anyagi gondok között töltött ifjú évei csak megerősítették ezt az érzületét. Mikor rövid, boldog házaselete után férje a háború áldozata lett, ez a veszteség mélyen megrendítette. Irtózott attól a gondolatától, hogy valaha fia is háborúban veszitheti el életét, éppen ezért pacifista érzelmek kerekedtek felül lelkében és a háború indító okát a túlhajtott nacionalizmusban keresvén, a bolsevizmus felé sodródott. Ez életének egyik legnagyobb tévedése, mert hiszen a bolsevizmus nem békés eszközökkel, hanem fegyverrel akarja világszerte terjeszteni eszméjét, másrészt éppen azt a szent családi érzést akarja eltiporni, ami őt erre az állásfoglalásra készítette.

Mint özvegy, saját munkájából volt kénytelen két gyermekét el tartani. Művészi hajlamait követve, szobrásznő lett s mint ilyen, Oroszországba került, hol többek közt Lenint, Trockijt, Kamenevet és Csicserin mintázta. Munkája befejeztével visszatért Angliába, hol azonban éreznie kellett, hogy oroszországi útjárt elítélik és helyzetét teljesen lehetetlenné teszik. Ezért csakhamar Amerikába utazik s könyve hatodik fejezetében ottani élményeit ismerteti, hosszasan foglalkozva mexikói útjával és Chaplinnal való barátságával.

Élete itt fordulóponton jut, hűtlen lesz a képzőművészethez és a toll szol-

gálatába szegődik. Ujságírói pályája 1922-ben kezdődik, mint riporter Európa egyik végéből a másikba terem, mindenütt ott van, ahol jelentős események történnek és érdekes híres emberek tartózkodnak. Az ír forradalom, a török-görög háború és békekötés, Smyrna utolsó napjai a visszafoglalás előtt, színesen elevenednek meg könyvében; megjelenik Lausanneban, Szófiában, Bukarestben; találkozik Mussolinival, Kemállal, Mária román királynővel, Boris cárral, Stambulinskyval és pár vonással élesen és jellemzően rajzolja meg őket.

A mozgalmas élet végül kifárasztja Sheridant s mivel — száműzöttnek érezvén magát — nem akar visszatérni Angliába, Konstantinápolyban telepszik le és hozzáfog regénye megírásához. Nyugtalan lénye itt rövid időre pihenőt talál, de itt sem maradhat sokáig, mert ide is eljut szélsőséges gondolkozásának híre és kellemetlenségek elkerülése végett francia földön, Algerban keres menedéket gyermekeivel együtt és hányatott lelke a sivatag végtelenségében keres meg nyugvást.

Sheridan állítása szerint a kommunizmus iránti szimpátiát legelőször Munthe ültette szívébe; még fiatal leány korában hosszabb ideig vendége volt ugyanis a «San Micheli» remetének.

Munthe doktort egy pillanatra tényleg megszedítették a kommunizmus tanai, de azokat gyorsan kiküszöbölték lelkéből. Ennek a szépségimádó embernek rendkívüli fájdalmat okozott a lassú megvakulás és a szenvedés — elmélyítvén lelkét — közelebb hozta Istenhez. Ha figyelemmel olvasuk a *San Michele* könyvet, észrevesszük, hogy milyen mély érzés rejlik a látszólagos cinizmus mögött. Az író nevet, pedig sírni szeretne, sír, mert hinni szeretne. Sheridan ugyanezen úton indult, ő is szépséget szabadságot, hitet szomjazott, de a sors-

csapások főleg kis leánya és férje halála vallástalanná tették. Ifjú éveiben vonzódott a katolicizmushoz, de áttérését meggátolták. Lélektanilag érdekes tanulmány Sheridan könyve, egy zseniális, de egyensúlyát veszített lélek bolyongása. Pozitív hit hiányában mindenben hisz, vallás-

talán — de babonás. Memoárja élvezetes olvasmány, folyékonyabban és érdekfeszítőbben van írva, mint Munthe könyve, de hiányoznak belőle azok a mélyen átértzett részek, melyek a *San Michele* könyvet oly vonzóvá teszik.

vitéz Kenyeres Jánosné.

Innen — onnan.

Új *Napoleon-életrajz* jelent meg a londoni Cassel-cég kiadásában. A szerző, *Hilaire Belloc*, Chesterton barátja, eredeti szemszögből, nagy felkészültséggel tárgyalja hőse életét.

* * *

Olasz és orosz példa után indulva, *Anatole de Monzie*, a jeles francia államférfi elhatározta, hogy *A XX. század enciklopédiája* címen hatalmas lexikont adat ki, mely az egész modern világ analizisét és szintézisét nyújtja. A szerkesztőbizottság élén a legkiválóbb francia tudósok állanak. Az első kötet 1934-ben jelenik meg.

* * *

Ortega y Gasset, a nagy spanyol gondolkodó művei első alkalommal most jelentek meg összegyűjtve, a madridi Espasa-Calpe kiadónál. Essay-i 1400 lexikonoldalt töltenek meg. A nagy művet Ortega csodálatosan megírt tanulmánya vezeti be, amelyben azt fejtegeti, hogy célja a légmentesen elzárt spanyol népi-nemzeti szellemi Egyéniség feltárása.

* * *

Jules Romains folytatja *Les hommes de bonne volonté* című hatalmas regény-ciklusát. Az első két kötetet most követte a harmadik *Les amours enfantines* és a negyedik *Eros de Paris* címen. Az egész nagy mű körülbelül 15 kötetre terjed majd. E két utolsó kötet a világháború előtti Franciaország képét rajzolja meg.

A NAPKELET minden közleményeért írja felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CÉCILE.

Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

A «Napkelet» első irodalmi délutánját,

a Könyvbarátok Szövetségével a Zeneakadémia kistermében rendezte a Magyar Irodalmi Társaság. Az irodalmi délután teljes sikerű nyitánya volt annak az irodalompolitikai programnak, melynek jegyében elindult folyóiratunk a második decenium felé.

A *Napkelet* a magyar irodalom felhős egén a keresztény világnézet és nemzeti életérzés szétszűrését jelentette mindig. A benne rejlő esztétikai és etikai erők hasznosítása azonban a gyakorlati élet szempontjából talán nem történt mindig olyan gyors ütemben, amint az a nemzet egyeteme szempontjából sürgős lett volna. A mai küzdelmes kor hívó szava minket is a *tettek* porondjára szólított, hogy a tollunkat megtoldva a szárnyas szónak a lelkekben messzeható erejével, a keresztény nemzeti irodalmi köztudat aktív kialakításának nagy munkáját haladéktalanul beteljesítsük. Első lépésünk: olvasóinkkal meleg baráti, *közvetlen* kapcsolatba kerülni és új híveket toborozni harcok zászlónk alá. Az első kísérleti est tapasztalataira építve a jövő esztendőben októbertől májusig *nyolc nagyszabású estét* tervezünk rendezni, irodalmi és világnézeti kérdések tisztázására és közönségünk megszervezésére. Ennek a nyolc ülésnek a programját nagy vonásokban *júliusi* számunkban fogjuk ismertetni. Budapest mellett a vidék minden nagy városa sorra kerül majd . . .

A zeneakadémiai est a program szerint zajlott le zsfolt nézőtér előtt. *Czakó Elemér* v. államtitkár bevezető szavai után *Tormay Cecil* felelős szerkesztőnk lépett a pódiumra s felolvasta *Az időtlen bolt* című novelláját. Majd *Reményik Sándor*, a nagynevű erdélyi poéta, munkatársunk, néhány új versét szavalta el mély benyomást keltve, *Olchvári Ödön*né előadóművésznő *Mécs László* verseket interpretált tapsos sikerrel, majd rövid szünet után *Hekler Antal dr.* egyetemi tanár lebilincselően érdekes szabad-előadásban ismertette *Róma lelké-t. R. Simonffy Margot* előadóművésznő a *Napkelet* poétáinak verseiből recitált néhányat mély művészettel, végül *Németh Antal dr.* mondott sűrűn felhangzó tapsokkal megszakított bátorhangú programbeszédet *Irodalom és világnézet* címen.

Köszönjük olvasóink és barátaink nagy érdeklődését és kérünk mindenkit, hogy célkitűzéseink megvalósításában továbbra is támogassanak minket.

A *Napkelet* szerkesztőbizottsága.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Athenaeum kiadása: Földi Mihály: A meztelen ember. Regény.

Csáthy Ferenc r.-t. kiadása: Mitrovics Gyula: A neveléstudomány alapvonalai. Debrecen.

Hedvig Imre kny. műint. kiadása: K. B. tüzérhadnagy: Az utolsó csata. Egyfelvonásos.

Kazinczy kiadás: Sziklay Ferenc: A jöttment. Regény. Kassa.

Lőrincz Ernő könyvkiadó: Lovass János: Toney Island. Regény.

Nagy Károly és tsai kiadása: Kodolányi János: Sötétség. (Új Irók, 1.) — Szabó Pál: Őszi szántás. (Új Irók, 2.)

Pantheon kiadás: Márai Sándor: A szegények iskolája. — Komor András: Nászinduló. Regény.

Ernst Reinhardt, München: Jolantha Pukánszky-Kádár: Geschichte des Deutschen Theaters in Ungarn. Erster Band. Von den Anfängen bis 1812.

«Studium» könyvesbolt: Csengery János: A görög líra gyöngyei.

Szerző kiadása: Harsányi Ilona: Hangtalan éj. Versek.

Egyes művek ismertetésére még visszatérünk.

T. Olvasóinkhoz!

Tisztelettel kérjük azon t. Előfizetőinket, akik a megújítással hátralelkben vannak, szíveskedjenek az esedékes előfizetési díjakat mielőbb kiegyenlíteni, hogy a további lapküldésben fennakadás ne legyen.

A NAPKELET kiadóhivatala.

Értesítjük t. Olvasóinkat, hogy a *f. évi június hó 1—3-án* tartandó

magyar könyvnap

propagandamunkájából a NAPKELET is részt vesz s a *Kossuth Lajos- és Semmelweis-utca sarkán* az Egyetemi Nyomdával közösen felállítandó sátrunkban rendkívül olcsó áron árusítjuk kiadványainkat. Áraink a következők:

Napkelet Lexikona (csekélyszámú fennmaradt készlet... ..)	48.—	P helyett 10.—	P
Kiadványaink közül az egyes szám	1.80 „	« —.30	«
« « « kettős szám	3.60 «	« —.50	«
Mintaszám a Napkeletből (5 szám)	12.50 «	« —.40	«

Ezen árak csak a Könyvnapon érvényesek. — A fentiekén kívül rendkívül jutányos áron beszerezhetők ugyanitt a magyar könyvpiac összes termékei.

A Magyar Könyvnap alkalmával a NAPKELET munkatársai és szerkesztőségünk tagjai készséggel állanak a t. Olvasóink rendelkezésére.

Kérjük a NAPKELET hűséges barátait és olvasóit, hogy lapunk érdekében ismerőseik körében propagandát kifejteni s bennünket sátrunkban nagybecsű látogatásukkal megtisztelni szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel:

a NAPKELET kiadóhivatala.